

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**BASINDA ALİ CENANİ BEY VE MAHMUT MUHTAR
PAŞA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
M. AYDIN KOCAMAN**

**Danışman
Yard. Doç. Dr. KENAN KIRKPINAR**

**2006
İZMİR**

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “*Basında Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar Paşa*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtilir ve bunu onurumla doğrularım.

11 / 07 / 2006

M. Aydın Kocaman

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün ...../...../ 2006 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliğinin .... Maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi M. Aydın Kocaman'ın "*Basında Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar*" konulu tezini incelemiş ve adayın ...../...../ 2006 tarihinde, saat ..... 'da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra .....dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ABSTRACT

The thesis which is topical Mr. Ali Cenani and Mahmut Muhtar Pahsa on press is about Minister of Commerce, Mr. Ali Cenani and Ottoman State Minister Mahmut Muhtar Pahsa. Mr. Ali Cenani have been judged by the Council of State because of that the spended 500.000 Turkish Liras which had given his ministry to decrease prices of flour and bread, for other things.

Although he told that done all of these to serve his native land, he couldn't get rid of be punished. Minister of Naval Mahmut Muhtar Pahsa is a statesman who had worked to strong then Ottoman Navy. In the name of the Saihing enterprise, he ordered six sheeps. He didn't take the letter of guarantee that he has to do it according to the agreement and he gave advance payment. The Money was lost with the bankruptcy of the enterprise, and thereon, Mahmut Muhtar Pahsa also had been judget 18 years later because of this hoss.

In the data collection process, the available books published both in Turkey, journals, biographies, archives, official publish, and newspapers have been searched through. At the first time in this study, it was used the TGNA archive documents Mr. Ali Cenani and Mahmut Muhtar Pasha and the written defence which Mahmut Muhtar Pasha wrote out with his handwriting.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KISALTMALAR.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
GİRİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
I- ZAHİRE YOLSUZLUĞU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
A- ALİ CENANİ BEY -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
B- TİCARET VEKÂLETİNİN KURULMASI -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
C- 500 BİN LİRA TEDİYE-----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
D- TAHKİKAT ENCÜMENİ'NİN KURULMASI -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
1- DEĞİRMEN FABRİKASI İŞİ -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2- ADAPAZARI ARABA FABRİKASI -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3- MUHASİB MESUL -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4- BUĞDAY VE MISIR ALIMLARI-----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
a) İstanbul'a Alımlar	
b) İzmir'e Alımlar	
c) Karadeniz Sahillerine Alımlar	
5- ZAHİRE ALIM- SATIM HESAPLARI-----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
E- TAHKİKAT ENCÜMENİ KARARININ MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ VE DİVAN-I ÂLİ KARARI.. -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
II- SALTANATTAN KALMA BİR DAVA	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
A- MAHMUT MUHTAR PAŞA -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
1- PAŞA 'NİN AYDIN VALİLİĞİ -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
B- DAVANIN GELİŞİMİ -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
C- GEMİLERİN SİPARİŞİ-----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
D- MURURU ZAMAN -----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
E- TAHKİKAT ENCÜMENİNİN KURULMASI-----	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
1- MALİYE BAKANLIĞININ TEZKERESİ -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2- ADLİYE ENCÜMENİ MAZBATASI-----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3- TEŞKİLÂT-I ESASİYE ENCÜMENİ MAZBATASI -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
F- TAHKİKAT ENCÜMENİNİN GÖRÜŞMELERİ ---	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
1- MUHASEBECİLERİN DİNLENMESİ -----	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

2- SADULLAH VE SADETTİN BEYLERİN TANIKLIĞI -----**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3- PAŞA 'NIN ENCÜMENE ÇAĞRILMASI----- **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

G- TAHKİKAT ENCÜMENİ KARARININ MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ VE DİVAN-I ÂLİ KARARI

.....**H**
ATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

III- DİVAN-I ÂLİ'NİN KURULMASI VE YAPILANMASI .**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

A- 1924 ANAYASASINA GÖRE BAKANLARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARI **HATA!**
YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

1-Hükümeti Denetleme Araçları ----- **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

B- ALİ CENANİ BEY DİVAN-I ÂLİ'DE-----**HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.**

1- SAVCININ İDDİANAMESİ----- **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2- ALİ CENANİ BEY'İN DİNLENMESİ ----- **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

C- MAHMUT MUHTAR PAŞA DİVAN-I ÂLİ'DE ----**HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.**

1- SEYRİ SEFAİN İDARESİ'NİN İDDİANAMESİ- **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

a) Hadisenin Hakiki Tarzı Cereyanı

b) Zararın Hakiki Sebebi

c) Davada Müruru Zaman

2- MAHMUT MUHTAR PAŞA 'NIN MÜDAFAASI **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

a) Muamelenin Gelişimi

b) Zararın Hakiki Sebebi

c) Davada Müruru Zaman

SONUÇ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

KAYNAKÇA ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

EKLER.....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

ÖNSÖZ

Haksız çıkarlar peşinde koşanların sayısının fazlaca arttığı bir ülkede demokrasi deprem geçiriyor demektir. Çünkü böyle bir eyleme sahne olan toplum, hızla çökmekten kurtulamaz. Bu gidiş demokrasinin tanımına da ters düşmektedir. Zira Montesquieu, demokrasinin eşitlik sevgisi olduğunu söylemiştir. Buna göre demokrasi, herkesin özgürlüklerden ve olanaklardan eşit şekilde yararlanabilmesi temeline dayanan bir düzendir.

Oysa bu güne baktığımızda, demokratik gelişmeleri engellenen, hatta sık sık askıya alınan toplumlarda eşitlik değil, vurgunculuğa dayalı “çoğunun kapma yarışı” vardır. Ülkemizde bunun çarpıcı örnekleri sıkça görülmektedir. Bu haksız yarış, tüm acımasızlığıyla devam ederken, çözümü gereken sorunlar; yolsuzluk, rüşvet, suiistimaldir. Dünyada olduğu gibi bizde de parlamento, kutsal bir çatı, yüce bir simge, çaresiz insanların umut yeridir. Yolsuzluk, suiistimal, rüşvet gibi çarpıklıkları içeren kelimelerle, parlamento gibi saygı ifade eden kelimenin bir araya gelmesi bile sevimsiz bir durumdur. Ne yazık ki, arşivleri o sevimsiz konuşmalar ve sözcüklerle dolu olan bir TBMM gerçeği ile karşı karşıyayız.

Çeşitli yolsuzlukların ve rüşvet hikâyelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde neredeyse gün aşırı dile geldiği, başbakanın bakanların demeçlerine girdiği ve iyice ayağa düştüğü Türkiye’imizde; yolsuz amirden ve rüşvetçi memurdan bağıran vatandaşı, bu illete çare bulunacağı yolundaki umudunu günden güne yitirir olması memleketimiz için gerçekten talihsizliktir. Hele geçmişteki büyük yolsuzluk ve rüşvet olaylarının çok derine de inemeyen bir araştırması niteliğindeki bu çalışmamızın, bu çeşit kötülüklerin kökü kuruyabileceği umudunu büsbütün yok etmesinden ve: “ demek ki bu kahrolası hastalık eskiden de varmış, bugünde var; yarın da olacak!” gibi uğursuz ve yanlış bir karamsarlığa düşürmesinden gerçekten endişe ederiz.

Bu tez konusunu seçmekteki amacımız daha önce konu hakkında pek fazla araştırma yapılmamasıdır. Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk Yüce Divanlık bakanlarının hakkında birkaç makaleden öteye gidememiştir şöhretleri. Aslında tez konusu olarak cumhuriyetin ilk yolsuzluklarını ve Yüce Divanlık ilk üç bakanını seçmeyi düşünüyorduk. Fakat “Havuz-Yavuz Davası” olarak tarihe geçen Bahriye Bakanı İhsan

Eryavuz davasını arkadaşım Vehbi Yıldırım'ın hazırlaması; kaynakları incelemem sırasında başka yolsuzlukların olması ve yeterli kaynak bulamayacağım düşüncesiyle sadece iki bakanının davalarının basında ve kamuoyunda nasıl yankılandığını incelemeye çalıştık. Tezimizi hazırlarken öncelikli olarak gazetelerden, hatıralardan, arşiv belgelerinden, kitaplardan ve makalelerden yararlandık. İlk kez burada Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar Paşa hakkında TBMM Arşiv belgeleri ve Mahmut Muhtar Paşa'nın kendi el yazısıyla kaleme aldığı müdafaanamesi kullanılmıştır.

Böylece üç bölümden oluşan tezimiz ortaya çıkmıştır. Birinci bölümde “Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'i ve Zahir Yolsuzluğunu” ; ikinci bölümde “Mahmut Muhtar Paşa'yı ve saltanattan kalma davanın gelişim sürecini” ; üçüncü bölümde muhalefetin hükümeti denetim araçları; gensoru, soru, genel görüşme, meclis araştırması ve davaların Divan-ı Âli sürecini ele aldık. Ekler kısmında da olaya ilişkin karikatür ve resimleri koyduk.

Bu tezin ortaya çıkmasında yardımlarını esirgemeyen ve kullanılan kaynaklarda yol gösteren başta tez hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a, Osmanlıca metinleri çevirmede ve yazmada büyük yardımlarını gördüğüm arkadaşlarım Vehbi Yıldırım ve Ümit Mazi'ya, tezimizi okuyup gerekli yerlerde düzeltmeler yapan Edebiyat öğretmeni Nezihe Yılmaz'a teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
Y.	: Yıl
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.g.	: Adı Geçen Gazete
a.g.h.	: Adı Geçen Hatıra
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
a.g.z.c.	: Adı Geçen Zabıt Ceridesi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.	: Devre
DN	: Dosya Numarası
FK.	: Fon Kodu
GN	: Gömlek No
h zr.	: Hazırlayan
İc.	: İçtima
İn.	: İnikat
KN.	: Karar No
nşr	: Neşir Eden
Yay. h zr.	: Yayına Hazırlayan
Yay.	: Yayınlayan
YN.	: Yer Numarası

GİRİŞ

Osmanlı Devleti yıkılmış ve yerine, eski devirlerden kalma bütün olumsuzlukları silmeye çalışan yepyeni bir yönetim gelmiştir. Ve bu yönetimin hiçbir yolsuzluğa, suiistimale ve rüşvete izin vermeye niyeti yoktur.

Yusuf Akçura'nın mecliste yaptığı ahlak temizliğiyle alakalı konuşması buna küçük bir örnektir. Yusuf Bey; “ *Küçük olsun, büyük olsun bütün Türk milleti fertlerinin hareketleri, görev kanunları ve ahlak kayıtlarıyla çerçevelenmiştir. Artık rahmetli Ziya Paşa'nın müstebit Saltanatın Osmanlı toplumu için, belki biraz mübalağalı olarak karakterize ettiği: “ Milyonla çalan mesnedi izzette şerefraz, birkaç kuruşun mürtekibi cayı kürektir” devri geçti. Osmanlı saltanatı başkadır; Türkiye Cumhuriyeti başkadır. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Saltanatı değildir. Burada, fazilete dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nde, belki açıklıktan dolayı beş on kuruş çalan adama Cumhuriyet adliyesi hafifletici sebepler bularak onun cezasını hafifletebilir. Fakat milyonlarla, yüz binlerle liraları şu veya bu vesile ile tahsis edildikleri amaçtan gayri yerlere harcayanlara karşı amansız ve şiddetli olacaktır ve biz de öyle olacağız*”¹ der. Aslında yolsuzlukla mücadeleler meclisimizde hızlı başlamışsa da “benim memurum işini bilir” zihniyetiyle hayatımızın her alanını sarmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yalnızca memleketimizde değil; bütün dünya piyasasında da hızlı bir şekilde un ve buğday fiyatları yükselmekte ve ülkelerin stokları tükenmektedir. Yurdumuzda nakliyenin ve ulaşım imkânlarının kısıtlılığı, buğday buhranının yaşanmasını hızlandırıyordu. Aslında ülkenin doğu ve güneyinde yeterli miktarda buğday üretilmektedir. İstanbul'da unun kilosu 20 kuruşken, Antep ve çevresinde 10,5 kuruşa alıcı bulmaktadır. Fakat ulaşım imkânlarının yetersizliği nedeniyle tüccar buğdayı Antep'ten veya Maraş'tan değil de; Amerika'dan ve Avustralya'dan getirmektedir.

Hükümet gelecekteki bir zahire buhranını görür ve önceden önlem almak ister. Bunun için üç yol ortaya atılır. Birincisi gümrük vergisinin kaldırılması, ikincisi ihracatı men etmek, üçüncüsü ise stok yapmaktır. Bu amaçla Ticaret Bakanlığına bir yıl sonra

---

¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. III, İc. I, İn. 61, 14 Nisan 1928, s.139.

geri ödemek kaydıyla beş yüz bin lira verilir. Bu dönemde Bakan Antep milletvekili Ali Cenani Bey'dir. Ali Cenani Bey bu parayı alır ve kanunun hilafına parayı harcar. Un ve buğday fiyatlarını düşürmesi gerekirken, o parayı araba fabrikası hisse senetlerine, Ankara'da bir un fabrikasına ve daha farklı yerlere harcar. Böylelikle hazineyi zarara uğratar. Ve kendisi için Yüce Divan yolu açılır.

Osmanlıdan kalma bir dava da Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa döneminde yaşanan bir suiistimaldir. Mahmut Muhtar Paşa, Bahriye Bakanı olduktan sonra donanmanın güçlendirilmesi adına çalışmalarda bulunur. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte poşetleri bile açılmamış olan pek çok makine ve Haliç'te demirleyen gemiler tamir edilir. İngiltere başta olmak üzere Avrupa'ya savaş gemileri, dretnotlar vs. siparişleri verilir. Bunlar arasında Marmara'da ulaşımı sağlamak için siparişi verilen altı adet çifte uskurlu vapurda vardır.

Bahriye Bakanlığı'nda, Bahriye Bakanı'nın daveti üzerine Zehar Efendi ve Saryap Efendilerle Bahriye Kumandanı Mümtaz Bey dâhil olmak üzere bir komisyon teşkil edilir. Bu komisyondan lazım gelen vapurların satın alınması istenilir. Ne gibi vapurların lazım geldiği belirlenir ve vapurların hesapları yapılır. Ardından vapurların çifte pervaneli olarak alınmasına karar verilir. İhale Bakan Bey'in odasında yapılır. Yapılan ihale sonucunda Fransız Sen Nazar Şirketi isminde bir fabrika yirmi bin üç yüz liraya gemi yapacak, ikincisini de İngiliz şirketi Times Iron Works yirmi bir bin liraya yapacaktır. En az fiyat teklif eden Sen Nazar şirkettir. Maliye Bakanının teklifi üzerine üç gemi Sen Nazar'e sipariş edilirken, üç gemi de Times Iron Works'e aynı bedelle ihale edilmiştir. Yani yedi yüz lirası tenzil edilmiştir. Bu ihale Seyri Sefain Meclis İdaresi'nin ve Bahriye Bakanlığı'nın kabulü ile yapılır². Fakat mukavele hilafına yapılan muamele tam 18 yıl sonra Paşa'nın Yüce Divân'a gitmesine neden olur.

İngiltere'de mevcut Times Iron Works fabrikalarına sipariş olunan üç tane pervaneli vapur bedellerine mahsuben eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Bakanı Nail Bey tarafından kefaletsiz olarak ödenen yirmi bin İngiliz lirası meselesinde, bir suç olup olmadığının incelenmesinin Başbakanlığa arzı, meclis de

---

² **TBMM Arşivi**, "Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Müteşekkil Muhtelit Encümen Görüşmeleri", III. İnikat, 24.03.1929, s.34, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2.

karara bağlanmıştır³. Yapılan inceleme sonucu Yüce Divanın kurulmasına karar verilir. Mahkeme 1929'un 29 Haziran'ında Eskişehir'de toplanır. Yargılama dört ay devam eder ve karar 3 Kasım'da açıklanır. Times Iron Works şirketiyle beraber batan yirmi bin altın teminat mektubu alınmadan gönderildiği için suç işlenmiştir⁴.

Paşa, söz konusu yirmi bin altının tamamını devlete ödemeye mahkûm edilir. Karardan hemen sonra Paşa'nın Türkiye'deki bütün mallarına haciz konur. Yirmi bin altın dört yıl boyunca bu malların getirdiği kiralardan tahsil edilir. Paşa ise küser, karısı Prensess Nimetullahla beraber Mısır'a gidip yerleşir ve Türkiye'ye bir daha dönmez. Hayata 1935'te İskenderiye'den Napoli'ye giden bir yolcu gemisinin birinci mevki kamarasında geçirdiği kalp krizi neticesinde veda edecektir⁵.

---

³ B.C.A, FK. 030.10.9.51, Y.N. 31.173.9, KN. 2832, T. 4.4.1928.

⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C.12, İc. II, İn.73, 30.5.1929, s. 7, Zabıt Ceridesine ekli Adliye ve Teşkilâtesasiye Encümenlerinden Kurulu Muhtelit Encümen Raporu.

⁵ Murat Bardakçı, " Öteki Dünya", Hürriyet, 27 Aralık 1998.

I- ALİ CENANİ BEY

Cenanizade Rasim Paşa'nın oğlu olan Mehmet Ali Cenani Bey, 1872 tarihinde İstanbul'da, Üsküdar'ın Kapıağası mahallesinde doğdu⁶. 1878'ten 1880 tarihine kadar üç sene hususi muallim ve mürebbiyeden Türkçe ve Fransızca okudu. 1881 senesinde Topbaşı Askeri Rüştüyesine kabul edilerek dört sene orada okudu. Babasının mutasarrıf olması nedeniyle Lazistan ve Malatya'ya gitti. O sırada Halep de vali bulunan Arif Paşa devlet erkânının evladının, yabancı okullarda okumasını edebe muhalif olduğundan bahisle hemen okuldan çıkarılmasını yazdığı mektupla istemiş ve okuldan resmen ayrılmıştır. Fakat dışarıdan okula devam ederek idadi eğitimini tamamlamıştır.

1907 senesi ağustosunda Yıldız Sarayından tebliğ edilen bir irade ile hapis edildi. Dört ay on gün hapis yattı. Yapılan tahkikat sonucu saltanat aleyhinde hareketi olmadığından tahliye edildi. Fakat İttihat ve Terakkiden evvel Halep'te teşkil eden Jön Türklerin kıraat şubesi efradından idi⁷. 1908 ve 1912'de Halep, 1914 ve 1920'de Antep milletvekili olarak Meclisi Mebusan'da dört dönem yer aldı⁸.

1920 senesinde yine milletvekili iken meclisin İngilizlerin hücumuna maruz kalması üzerine diğer milletvekilleri gibi tevkif edildi ve altmış üç gece Arapyan Hanında tutulup Malta'ya gönderildi⁹. On beş ay orada esarete kaldı¹⁰.

İngiltere'nin baskısıyla Osmanlı Meclisi Malta ile Ankara arasında bölüşüldü. Milletvekillerinin bazıları yakalanıp Malta'ya sürülürken geri kalan çoğu Ankara'ya geçti¹¹. Ali Cenani Bey, İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçmedi. İşgal kuvvetleriyle dostluk ilişkileri kurmaya çalıştı. Nişantaşı'ndaki evinde Ermeni zenginlerine, Fransız, İtalyan subaylarına davetler veriyordu. Fakat İstanbul'un işgalinden dört ay sonra İngilizlerce tutuklandı. Arapyan Hanı'nda tutukluyken 7

---

⁶ Zeynep Kozanoğlu, **Vatan, Hürriyet Ve Ekmek**, Atatürkçü Düşünce Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2000, s.159.

⁷ **TBMM Arşivi**, "TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği", No: 101 – 200, Belge No: 88.

⁸ **Türkiye 1923–1973 Ansiklopedisi**, Ankara, 1974, s. 1215.

⁹ Cemal Kutay, **Siyasi Mahkûmlar Adası Malta**, Nşr; Mustafa Unan, Tarih Yay., 1963, s.304.

¹⁰ **TBMM Arşivi**, "TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği", No: 101 – 200, Belge No: 88.

¹¹ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Milliyet Yay., 1976, s.216.

Temmuz 1920 günü İngiliz Yüksek Komiserliğine bir dilekçe verdi. Şöyle diyordu:
“Ben hiçbir zaman Talat ve Enver Paşa’nın dostu olmadım.

Beni milliyetçi diye suçluyorlar, onların savaşına katılmaya asla niyetim yok. Antep’in geleceği mütteliklerce saptanıncaya kadar tarafsız kalmayı yeğ tutuyorum. Parlamentoda milliyetçilere katılmadım. Onlara açıkça karşı çıktım. Parlamento üyelerinin çoğu Anadolu’ya geçti ve Kemal Paşa’ya katıldı. Ben İstanbul’da kaldım. Kemalistler benim köylerimi yağma ettiler. Milliyetçilerin saldırılarından korkan yakınlarımın çoğu Halep’e kaçtılar¹².”

Mütareke esnasında vatansever tanınmış kalburüstü şahsiyetlerin hemen hemen hepsini yakalayan İngilizler, Antep milletvekili Ali Cenani Bey’i alıp Malta’ya götürmüşlerdi. Garip bir tecellidir ki, O orada Polvenista zindanında inlerken oğlu da Ankara’da İngilizlere casusluk etmek suçuyla sanık olarak İstiklal Mahkemesine verilmiş bulunuyordu¹³.

Bu sırada Edirne milletvekillerinin Matla’dan İngilizlere gönderdikleri dilekçelere bazen başka bir milletvekili de imza koyuyordu.¹⁴ Bu Antep milletvekili Ali Cenani Bey’di. Ama onun Edirneli yurtseverlerle hiçbir benzerliği yoktu. Belki tek

---

¹² Şimşir, A.g.e., s.364.

¹³ Feridun Kandemir, **İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar**, Yakın Tarihimiz Yay., Neşr. Nejat Ağbaba, İstanbul, s.115.

¹⁴ Son kafiye sürgünler arasında iki Edirne milletvekili vardı. Faik ve Şeref Beyler. Bunlar başından beri Trakya’da ulusal kurtuluşun öncüleriydi. Trakya-Paşaeli Müdafai-i Hukuk Cemiyetini kurmuşlardı. Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Müdafai-i Hukuk grubu üyeleri olarak bulunuyorlardı. İstanbul’un işgali üzerine meclis binası içinde tutuklandılar, hemen Malta’ya sürüldüler. Önceleri ayrı ayrı İngilizlere dilekçe verdiler. Sonra dilekçelerine birlikte imza koydular.

1 Ocak 1921 günü General Townshend’e gönderdikleri ortak dilekçede Edirne milletvekilleri şöyle diyorlardı:

İstanbul’un işgal edildiği gün meclis binası içinde İngiliz polisince zorla tutuklandık ve Malta adasına yollandık. Gerek savaşta gerek mütarekede savaş yasalarıyla törelerine hiçbir zaman karşı gelmiş değiliz. Böyle olduğu halde burada bize savaş tutsağı deniyor. Zorbaca, sefilce davranılıyor. Hapsedilişimizin haksız olduğunu yüksek sesle haykırıyoruz.

Türkiye’de geçirdiğiniz tutsaklığımızı hatırlatmamıza izninizi dileriz. Başkentimizin en güzel yerlerinde, adalarda ya da başka yerlerde, Türklerden tek bir ağır söz işittiniz mi, tutsak olduğunuz için size kötü davranıldı mı? Bizim durumumuz ise bambaşkadır. Her gün kötü davranışlarla karşılaşılıyor, hor görülüyor. Buraya kadar gelip beraber Türk ile uygar İngiliz arasında bir karşılaştırma yapmanızı ne kadar arzu ederdik!

Bu alçaltıcı durumumuza bir son verilip özgürlüğümüze kavuşmamız için aracılığınızı dileriz, Sayın General. Şimşir, a.g.e., s.210.

ortak yanları, Meşrutiyetten beri milletvekili seçile gelmekte olmalarıydı. Oysa Ali Cenani Bey, İstanbul'un işgalinden aylar sonra tutuklanmıştı¹⁵.

Bu yaşlı ve tecrübeli politikacıya M. Kemal Paşa, I. Dünya savaşının bitimine yakın, Osmanlının yenilmiş olduğunun artık iyice belli olduğu, düşmanların devlet hakkında neler düşündüğünün de açıkça görüldüğü günlerde, Suriye'de rastlamıştır. Ali Cenani Bey İstanbul'dan gelmiş, o zamanki adıyla Antep'teki çoluk çocuğunu alıp daha emniyetli bir bölgeye götürmektedir. Seyahat sebebi budur¹⁶.

Yedinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Ali Cenani Bey'e sorar:

"- Niçin Antep'te kalıp mücadele etmiyorsunuz?"

Ali Cenani Bey'in böyle bir konu üzerinde o zamana kadar kafa yormamış olduğu anlaşılıyordu. Cevap verdi:

"- Paşam, nasıl mücadele edelim? Her şeyden önce silahımız yok!"

Paşa, Ali Cenani Bey'e:

"- Siz direnme teşkilatını kurunuz, ben size silah veririm" dedi. Dedi ve sözünü de tuttu¹⁷.

Ali Cenani Bey 1 Ekim 1921'de İnebolu'da anavatana kavuştu¹⁸. II. dönem seçimlerine katıldı. 15 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 468 oy alarak Gaziantep milletvekili seçildi¹⁹. Üçüncü dönem seçimlerinde de milletvekili seçildi. İsmet Paşa'nın yakını idi. 1925 Şubat ayında doğudaki Şeyh Sait ayaklanması üzerine yeniden Başbakanlığa çağrılan İsmet Paşa, Fethi Bey hükümetinin Ticaret Bakanını olduğu yerde bıraktı²⁰. Bu görevi sırasında usulsüz harcama yaptığı iddiasıyla soruşturma yapmak üzere 16 Kasım 1927 yılında kurulan karma komisyonun raporu dikkate alınarak²¹ 14 Nisan 1928'de Yüce Divân'a sevk edildi²².

---

¹⁵ Şimşir, **A.g.e.**, s.364.

¹⁶ Kemal Zeki Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, İstanbul, 1976, s.220.

¹⁷ Lord Kinross, **Atatürk Bir Millet'in Uyanışı**, C. I, Çev. Nihal Yeğinobalı, Ayhan Tezel, 1966, s.213.

¹⁸ **TBMM Arşivi**, "TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği", No: 101 – 200, Belge No: 88.

¹⁹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, II. Dönem (1927–1931), C. III, Ankara, 1995, s.333.

²⁰ Gençosman, **a.g.e.**, s.223.

²¹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, III. Dönem (1927–1931), C. III, Ankara, 1995, s.271.

²² **Vakit**, 15 Nisan 1928.

A- TİCARET VEKÂLETİNİN KURULMASI

İktisat Bakanlığının ikiye ayrılması; Kastamonu milletvekili Halit Bey'in verdiği kanun teklifi ve İktisat Encümeninin mazbatasını dikkate alınarak 3 Ocak 1924 tarihinde mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Bu arada İsmet Paşa söz alarak “*İktisat Encümenimizin, İktisat Vekâletinin ikiye tefrikine dair bir kanun teklifi vardır. Bu kanun teklifi bütçe ile alakadar ve bir meseleyi müstacele olduğu için Heyet-i Celile'nin layihayı derhal nazarı dikkate alarak müzakere etmesini ve bu hususta bir karar vermesini teklif ve istirham ederim*²³” diyerek meselenin önemini ortaya koymuştur.

Bu konuşmanın ardından mecliste görüşmelere başlanır. İktisat encümeninin teklifi İktisat Bakanlığının ikiye ayrılmasıdır. Meclise sunulan kanunun sebep kısmını şu şekilde özetleyebiliriz: “*Memleketimiz bir ziraat memleketi olduğu, hükümet senede yalnız aşar ve ağnam vergilerinden yirmi altı milyon lira vergi aldığı halde ziraatımızın gelişmediği aşikâr bir hakikattir. İşte misaller: İstanbul ecnebi unu ile besleniyor. Meclis-i Âli'nin yanı başındaki Anadolu lokantasında bile Amerika unundan yapılmış ekmek sarf olunuyor.*” Kanun maddesinin sebep kısmı bile zahire buhranının ayak sesleri niteliğindedir.

Görüşmelerde söz alan Adana milletvekili Zamir Bey İktisat Bakanlığının ikiye ayrılmasının memleket için çok hayırlı olacağı düşüncesindeyken, bu görüşe karşı olanlarda vardır. Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey söz alarak: “*Arkadaşlar bugün bizim yapacağımız iki şey vardır. Birisi artık siyasi inkılâbın nihayete ermiş olduğunu ve memleketin müstahak olduğu idareyi bulmuş olduğunu ilan etmektir. Bunu hem içeridekilere ve hem de dışarıdakilere bildirmek lazımdır. İkincisi ise iktisat meselesidir. Fakat arkadaşlar bendeniz zannediyorum ki vekâlet teşkil etmekle, ad büyütmeyle bir şey yapamayız. Eğer yapsaydık şimdiye kadar Ziraat Nezareti vardı, İktisat Nezareti vardı.*”

Bütçe müzakeresinde muhterem arkadaşlarımın birçokları buyurdular ki, bizdeki memur dünyanın hiçbir ülkesindeki memurların adedine müsavi değildir. Ayrıca yeni bir vekâlet teşkil edeceğiz, ne olacak biliyor musunuz? Yeni bir vekil gelecek,

---

²³ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920–1973, C.I (1920–1938), Ankara, 1992, s.174.

kalemi mahsus ister, şu kâtip ister bu kâtip ister, otomobil ister, şoför ister, ister oğlu ister. Bendeniz katiyen bunun aleyhindeyim” der²⁴.

Mecliste tartışmaların uzaması üzerine Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey kürsüye çıkarak İktisat Encümeninin konuya açıklık getirmesini ister. Bunun üzerine İktisat Bakanı Hasan Bey söz alır ve İktisat Bakanlığının ziraat, maden, sanayi, ticaret, mesai, orman, baytar müdüriyetleri gibi yedi farklı kısımdan oluştuğunu; bu kısımların her birinin başka memleketlerde başlı başına birer bakanlık tarafından idare edilmekte olduğunu söyleyerek²⁵ kanunun öneminden bahseder.

Daha sonra maddelerin görüşülmesine geçilir. Reisin oya koymasından sonra maddeler oylanarak kabul edilir.

Ali Cenani Bey 22 Ekim 1924 tarihinde Ali Fethi Bey hükümetinden Ticaret Bakanı seçilir²⁶. Şeyh Sait İsyanı sonucu Fethi Bey Kabinesi yerine gelen İsmet Paşa, yakın arkadaşı Ali Cenani Bey’i değiştirmez. Ali Cenani Bey 17 Mayıs 1926 tarihinde sağlık durumunu bahane ederek bakanlıktan istifa eder²⁷.

B- TİCARET BAKANLIĞINA 500 BİN LİRA TEDİYE

21 Ocak 1925 tarihinde 1/585 numaralı kanun layihasıyla Ticaret Bakanlığına beş yüz bin lira tevdi edilmesi meclise sunulmuştur. Hükümet bu para ile memlekette aylardan beri azar azarda olsa belli bir surette artmakta olan un ve buğday fiyatlarını aşamalı bir şekilde düşürmeyi planlamaktadır²⁸. Aslında bu sorun o zaman için sadece Türkiye’nin değil bütün dünyanın sorunudur. 25 Eylül tarihli Ekonomist Doryan yani Şark Muktesidi mecmuası ilk sayfalarında bu hususta bir istatistik vermiştir. Bu istatistiğe göre; bütün dünya mahsulleri; iki yüz yetmiş bir milyon Amerikan kilesi olduğu halde 1924 senesi bundan dört yüz milyon Amerikan kilesi eksik çıkmıştır²⁹. Bu suretle hesap edilirse % 20 kadar eksik mahsul olduğu ortaya çıkıyordu. Aynı durum Osmanlı İmparatorluğu zamanında da vakiiydi. İstanbul’un zahire sıkıntısı konusunun

---

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, C.VII, İc. IV, 5 Mart 1924, s.116.

²⁵ A.g.z.c., D.III, C.VII, İc.IV, s.125, 5 Mart 1924, s. 125.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, C.X, İc. II, 22 Ekim 1924, s. 375.

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, C.XXV, İc. III, İn. 101, 17 Mayıs 1926, s. 375.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.XI-XII, İc. IV, İn. 38, 21 Ocak 1925, s. 230.

²⁹ A.g.z.c, D.II, C.XI-XII, İc.IV, İn.38, 21 Ocak 1925, s.233.

Meclis-i Mebusa'nın nazarı dikkatini çektiği görülmüştür. Bu sorun üzerine Meclis-i Mebusan'da gerekli girişimler yapılmış ve araştırmayla yeterli miktarda buğday olduğu saptanmıştır³⁰. Ama yalnızca İstanbul için!

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise yapılan görüşmelerde un ve buğday fiyatlarını düşürmek için üç yol üzerinde tartışmalar yaşandı. Birincisi gümrük vergisinin indirilmesi, ikincisi buğday ihracını men ve üçüncüsü stok yapılmasıydı³¹.

Maliye, Ziraat ve Ticaret Bakanlarının katılımıyla İstanbul, İzmir ve Karadeniz sahillerindeki şehirlerin gelecekte muhtemel ekmek buhranı ve pahalılığına karşı, İktisat Encümeninde çalışmalar başlar.

Aslında Anadolu'nun pek çok şehrinde ihtiyaçtan fazla buğday üretilmekteydi. Fakat ulaşımdaki düzensizlik, yolların olmayışı, bu şehirlerin uzak oluşu; ihracatın men ve gümrük vergisinin düşürülmesi düşüncesini ortaya çıkarıyordu.

Meclisteki görüşmelerde ilk iki maddenin kabulüne karşı olanlar söz almış ve nedenlerini sıralamışlardı. Buna göre; gümrük vergisinin düşürülmesi çiftçiler için zararlı olacaktı. Çünkü buğday ithalatından alınan % 12 vergi mahsulün ülke içinde kolay temin edilmesini sağlamakta ve harice verilecek paranın dâhilde kalmasını sağlamaktaydı. Eğer gümrük vergisi düşerse buğdaylar ithal mallarıyla rekabete maruz kalacak, bu da çiftçilerin üretim şevk ve hevesini kıracaktı. Üretim düşecek, tüccar ve üretici endişeye kapılacak, mallar gizlenecek, gelecek günlerde fiyatlar daha yüksek bir seviyeye çıkacaktı. Ayrıca gümrük gelirleri de azalacaktı³².

Ihracatın men de hemen hemen aynı sonucu verecekti. Kanun Suriye, İran, Irak gibi doğu ve güney komşularıyla yapılan buğday sevkıyatına set çekecek, ihtiyaçtan fazla buğday üreticinin elinde kalacaktı. Oradaki buğdaydan fayda hâsıl olmayacaktı³³.

Bu durum karşısında hükümet elde stok mal bulundurarak piyasaya hâkim olmayı tedbir olarak düşünmüştür.³⁴

---

³⁰ Kamil Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I ve II. Meşrutiyet**, C. III, Ankara, 1992, s.177.

³¹ **A.g.z.c.**, D.II, C.XI-XII, İc.IV, İn.38, 21 Ocak 1925, s.231.

³² **A.g.z.c.** s.231.

³³ **A.g.z.c.** s.234.

³⁴ **A.g.z.c.** s.231.

Ticaret Encümeninin kanun maddelerini³⁵ bu şekilde meclise sunmasından sonra Muvazene-i Maliye Encümeninin mazbatasını okunmuştur. Maliye Encümeni bu kanuna karşı çıkmış ve neden olarak ta şunları ileri sürmüştür: “*Memleketin her tarafında hayat pahalılığı mevcut olup bazı yerler için (İstanbul, İzmir ve Karadeniz kıyıları) hususi ve istisnai ahkâm dikkate şayandır. Ayrıca verilen izahata nazaran beş yüz bin lira ile alınabilecek zahire ve unun, İstanbul ve civarı ile Karadeniz sahilleri ihtiyacına nazaran on beş günlük tüketime tekabül edebileceği anlaşılmış ve bütçemizin hali hazırda daha fazla bir sermaye tahsisini gayri mümkün bulmuştur.*

*Ticareti mesbukaya nazaran tatbikatta ta birçok yolsuzluk vukuuna da müsait görüldüğünden encümenimiz kanun layihasının kabulüne taraftar olmamış olduğu Heyeti Celileye arz olunur.*³⁶”

Ticaret ve Maliye encümenlerinin mazbatasından sonra mecliste görüşmelere geçilir. İlk sözü İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura alır. Kendisinin İstanbul Milletvekili olduğunu hatırlatanlara, meselenin bir İstanbul meselesi olmadığını söyleyerek, İzmir ve Karadeniz sahili, İzmir ve İstanbul’a demiryolları ile bağlı olarak bu suretle ticaret yapan Ankara, Konya, Eskişehir ve daha diğer vilayetlerin meselesi olduğunu izah eder³⁷. Kendisinin de Ticaret Encümeninde bulunduğu için işe vakıf olduğunu ifade ederek³⁸ dünya hububat piyasasından bahsettikten sonra diğer ülkelerin aldıkları önlemlerden örnekler verir. Sözü en eski ve iptidai zamanlardan beri malum olan tedbire getirmiştir. “*Gerek Tevrât-ı Şerif, gerek Kuran-ı Kerimin bahsettiği Mısır’daki pahalılık senesini hatırlarsınız. Orada Azizi Mısır’ın bulabildiği yegâne*

---

³⁵ Memleketin Zahire ve Un İhtiyacının Teshili Hakkında Kanun:

1- Memleketin un ve zahire ihtiyacını teshil eylemek ve ekmek fiyatının mehma imkân terfûüne mani olmak maksadıyla alım-satımda bulunmak üzere Ticaret Vekâletine mezuniyet verilmiştir. 2- Bu muamelenin tedviri için sermaye olarak 500 bin lira tahsis olunmuş ve bu miktar Ticaret Vekâletine 1924 senesi bütçesinde (zahire ve un alım-satım sermayesi) namıyla açılacak 285. fasla vadedilmiştir. 3- Un ve zahire satışından hâsıl olacak meblağlar Aralık 1925 senesi ağustos gayesine kadar mubayaa muamelesinin tedvirine tahsis olunur. Muamelenin hitamında varidat kayıt edilmek üzerine maliye veznesine teslim olunur. 4- İş bu kanun mucibince yapılacak muamelat ve sarfiyat 1340 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun on altıncı maddesi ahkâmıyla kablessarf vize kaydından müstesnadır. 5- İş bu kanunun icrayı ahkâmına Maliye ve Ticaret vekilleri memurdur. **TBMM Kavain Mecmuası**, D.II, İc. IV, C.V, Ankara, 1939, s.49.

³⁶ **A.g.z.c.**, D.II, C.XI-XII, İc.IV, İn.38, 21 Ocak 1925, s.233.

³⁷ **A.g.z.c.**, D.II, C.XI-XII, İc.IV, İn.38, 21 Ocak 1925, s.234.

³⁸ **Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Müteşekkil Muhtelit Encümen Raporu**, Ankara, 1928, s.26.

tedbir stok ve diğer taraftan ihracatı men etmek olmuştur. Şimdiye kadar bu usullerden gayri pek de mühim usuller ve tedbirler görülmemiştir.” der.

Bu açıklamalarının ardından Maliye Encümeninin itirazlarını: *“Fılvaki beş yüz bin lira sermaye azdır. Fakat bütün tüccarların bildiği gibi bununla belki dört – beş misli ticaret yapılabilir. Tatbikatta birçok yolsuzluk vukuuna müsaittir. Bu hususta cevabı tabi hükümet erkânı verecektir. Muvazenei Maliye Encümeninin hükümetimize bilhassa böyle ticari meselelerde az itimatkâr olmasına pek aklım ermiyor. Bahusus bu hükümetin eline muamelat için yüz elli, yüz altmış, yüz yetmiş milyon bütçe veriyoruz. Binaenaleyh eğer biz hükümetimize beş yüz bin lirayı emniyet edemezsek, bunu hüsnü idare edemez dersek nasıl olurda yüz elli, yüz yetmiş milyon lirayı emniyet edebiliriz”* diye yanıtlamıştır.

Daha sonra sözü Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey almıştır. Ali Cenani Bey buğday fiyatlarının azar azarda olsa bir şekilde artmakta olduğundan bahsetmiş; doğu ve güneydeki şehirlerimizden üretim fazlası malın ulaşım sorunları nedeniyle gelemeyeceğini anlatmıştır. Ayrıca tüccarın, karşısında beş yüz bin lira sermayeye sahip bir tüccar gördüğünde fiyatı yükseltmeyeceğinden bahisle, bu paranın az olmakla birlikte bir sermaye olacağından söz etmiştir. Daha sonra kanun reye konulmuş ve kabul edilmiştir.³⁹

C- TAHKİKAT ENCÜMENİ’NİN KURULMASI

Konu meclise gelmeden gazetelere yansımış, o günkü gazetelerde manşetten duyurulmaya başlanmıştır. Aslında gündem hâlâ sıcaktır. Eski Bahriye Bakanı İhsan Eryavuz’un⁴⁰ Yüce Divân’da yargılanması devam etmektedir. Ayrıca Yüce Divân daha kararını bile ihzar etmemiştir.

---

³⁹ **TBMM Kavain Mecmuası**, D. III, İc. IV, C.V, 22 Ocak 1925; Resmi Gazete ile Nşr. 23. Şubat 1925, s.84.

⁴⁰ İhsan Bey 1877’de Üsküdar’da doğdu. Babası Divitçiler olarak tanınan Bakırcı esnafı kethüdası İshak Ağa idi. İlk ve orta öğrenimini Üsküdar’da tamamladıktan sonra babasının isteği üzerine Toptaşı Askeri Lisesine girdi. 1897’de Topçu sınıfına ayrılarak 26 Ocak 1901’de üsteğmen rütbesi ile şimdiki adı Kara Harp Okulu o zaman ki adıyla Mühendishane-i Berri Hümayundan mezun oldu. Temmuz 1908’de yüzbaşığa yükseltinceye kadar Edirne’deki 2. orduda görev yaptı. Bu esnada gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine (İTC) girerek fedailik ve kâtip mesullüğü yaptı. Bu esnada topçu stajı yapmak üzere Edirne’ye gelen İsmet (İnönü) Bey’le burada tanışmışlardır. İhsan Bey, onun İTC’ ne alınmasında öncülük yapmıştır. İki arasında burada başlayan dostluk uzun süre devam etmiştir.

Gazeteler, konu hakkında edindikleri bilgileri halka sunuyorlardı. 29 Şubat 1928 tarihli Milliyet gazetesi haberi manşetten “ *Kala Kala Hükümete 130 Bin lirası Kalan 500 Bin Liradan Ne Haber?*” diye duyuruyordu. Ve olayı zahire komisyonu azalarının ağzından anlatıyordu⁴¹. Mart ayına gelindiğinde ise konu yavaş yavaş iyice açığa çıkmaya başlamıştır. Mecliste de milletvekilleri tarafından dillendirilmeye başlanmış ve meclis yine mühim bir vazife yüklenmiştir⁴².

Mart ayına gelindiğinde Divân-ı Muhasebat Encümeni (Sayıştay) Ali Cenani Bey’in mali mesuliyeti olduğunu ifade ederek, Meclisi Âlice tahkikata lüzum göstermiştir⁴³. Sayıştay mazbatasında; “ *Memleketin zahire ve un ihtiyacını karşılamak ve ekmek fiyatının artmasına mani olmak üzere kanunu mahsusa ile Ticaret Vekâleti emrine verilen beş yüz bin liranın muhasip mesul tayin edilmeksizin, Vekil Sabık Ali Cenani Bey tarafından doğrudan doğruya alınması ve tedvir edilmesi ve gayriye sarf edilmekle beraber belli bir müddet zarfında hazineye iadesi meşrut bulunan meblağın şimdiye kadar teslim edilmediği anlaşılmıştır*”⁴⁴.

İhsan Bey 31 Mart ayaklanmasında Hareket ordusu ile birlikte İstanbul’a geldi. Ayaklanma sonrasında kurulan mahkemede bulundu. 26 Aralık 1909 yılında kıdemli yüzbaşı oldu. Sahra topçu birliklerinde batarya kumandanlığında bulundu. Balkan savaşı esnasında Kırklareli’nde toplanan doğu ordusuna bağlı 3. kolorduda görev aldı ve Çatalca hattındaki Kartaltepe muharebesinde gösterdiği fedakârlık üzerine iki yıl kıdem zammı ile ödüllendirildi ve 29 Kasım 1914’te binbaşı oldu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Erzurum’da 10. kolorduya katıldı. Burada “*soğuktan ve açlıktan pek fazla kırılmayan topçuları sayesinde*” Rusların eline düşmekten kurtulur ve Enver Paşa tarafından madalyayla ödüllendirilir. Mütarekeyle birlikte Batum’dan İstanbul’a döner. İstanbul işgal altındayken Trakya’da direniş örgütlerinde çalışır. 21 Ocak 1919’da ordudan emekli olduktan sonra Sapançalı Hakkı Bey’le birlikte kibrit, patates ticareti yaparlar. Damat Ferit’e suikast hazırladığı gerekçesiyle Divan-ı Harp tarafından hakkında idam kararı verilen İhsan Bey “*bir yük kayığında pis bir kömürcü kılığında*” Anadolu’ya kaçarak Milli Mücadeleye katılır.

1920 Martında Ankara’da TBMM’nin Birinci Döneminde Cebelibereket (Osmaniye) milletvekili oldu. Mecliste Milli Savunma komisyonunda çalıştı. Birinci Meclisin en nüfuzlu üyelerinden biri oldu. 1920 Eylülünde Ankara İstiklal Mahkemesi başkanlığına atandı. Bu görevi başarıyla yaptığı için İstanbul İstiklal mahkemesi başkanlığına seçildi. 1924 Ağustosunda İş Bankasının kurucu üyeleri arasında yer aldı. Aynı bankada yönetim kurulu üyeliği yaptı. 29 Aralık’ta Bahriye Vekâletinin kurulması ile bu göreve atandı. 1927 Kasım ayına kadar bu görevi sürdürdü. Başbakan İsmet Paşa’nın hakkında verdiği soru önergesiyle Havuz – Yavuz olayı dolayısıyla hakkında Meclis soruşturması açıldı. Ardından Divan-ı Âliye sevk edilerek 2 yıl hapse mahkûm edilmiştir. 2 Şubat 1930’da serbest kaldıktan 6 Mart 1947’de ölünceye kadar İstanbul’da hayatını geçirmiştir. Vehbi Emre Yıldırım, **Basında Havuz-Yavuz Davası**, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005, s.14–15–16.

⁴¹ **Milliyet**, 29 Şubat 1928.

⁴² Necmeddin Sadık, “Yeni Tahkikat”, **Akşam**, 12 Mart 1928.

⁴³ **Ceridei Adliye**, Nisan-Mayıs 1928, S. 69–70, s. 3337; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.III, C.III, İc. II, İn.65, 24 Nisan 1928, s.7.

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1928.

Bilahare beş yüz bin liradan yüz yirmi bin üç yüz altmış beş lirasıyla Adapazarı Ahşap Fabrikası hisse senedi alındığı, Ankara'da un fabrikası inşası için on bin elli liranın Dr. Fikret ve Mukbil Beylere verildiği, yirmi sekiz bin sekiz yüz on beş liranın Adana'da İtidal Şirketi Müdürü Yusuf Lütfi Bey ve üç bin liranın Eskişehirli Serhatzade Abdullah Bey zimmetinde kaldığı anlaşılmıştır” şeklindeki izahatından sonra mesuliyetleri icap edenler hakkında gerekli muamelenin yapılmasını istemiştir⁴⁵.”

10 Mart 1928 günü Sayıştay mazbatasını gündeme alınarak mecliste görüşülmeye başlandı⁴⁶. Bu raporla TBMM huzuruna 1,5 ay içinde Yüce Divân'lık ikinci bir mesele gelmiş oluyordu⁴⁷. Mazbatanın okunmasından sonra, Eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey söz alarak, 1924 senesi sırasında zahire buhranına engel olmak üzere bu maksatla zahire alım ve satımı için alınmış olan beş yüz bin liranın harcanması

---

⁴⁵ **Akşam**, 8 Mart 1928.

⁴⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.III, İn.55, C.III, İc.I, 10 Mart 1928, s 21.

⁴⁷ Divân-ı Âli'de bakılan ilk dava; cumhuriyetin ilk yıllarında basında ve kamuoyunda büyük fırtınalar koparan Havuz-Yavuz yolsuzluğudur. Bu konuya ilişkin ilk esintiler 23 Aralık 1927 tarihli gazetelerde çıkan haberlerle başlamıştır. 24 Aralık gününde Başbakan İsmet Paşa konuyu meclise getirir ve Bahriye Bakanını ağır bir dille eleştirerek Divân-ı Âli'ye sevk edilmesini ister.

Yavuz zırhlısı, kardeşi Midilli ile 1918'de Kuzey Egede İngilizlerle tutuştukları bir çarpışma sırasında üç mayın yarası alır. Mayın yaraları yüzünden geminin hareket imkânı hemen hemen hiç kalmamıştır. Bu haliyle Yavuz'un savaşta görev yapması mümkün değildir. Sonunda büyük bir yolsuzluk davasına dönecek olan Yavuz'un tamir işi böyle başlamıştır.

Bahriye dairesi güvenlik nedeniyle Yavuz'un tamirinin yurtdışında yapılmasını istemiyordu. Yavuz, Türkiye'de havuza alınmalıydı. Ancak bunun için önce Yavuz'u taşıyabilecek kapasitede bir havuz gerekiyordu.

Hükümetin elinde iki yol vardı. Ya hazır havuz alacaktı ki bu pahalıya gelecekti. Ya da havuzu alıp Türkiye'de inşa ettirecekti. İhsan Bey üzerindeki baskılar nedeniyle İngiltere'den hazır havuz almaya çalışır. Fakat havuzun eski olduğu öğrenilince bundan vazgeçilir. Havuz alımı için ihale açılır. Bu ihaleye Flander ve Dockbau isimli iki şirket katılır. İhsan Bey iki şirkete de son tekliflerini 7 Mayıs günü yapmalarını söyler. Fakat Flander, Dockbau'nun teklifini duymuş ve 8 Mayıs günü yeni bir teklif vermiştir. İhsan Bey'de ihale şartlarına uygun olmayarak ihaleyi Flander'e vermiştir. Şirket dört ayda havuzu teslim edecekken bunu geciktirmiştir.

Havuz hazırlanırken Şubat 1927'de Yavuz zırhlısı havuz'a alındı. Altı ayrı sistemden kurulu olan havuzu, üzerinde Yavuz zırhlısı varken dengeli biçimde kaldırmak oldukça güç olacaktı. Sisteme göre altı parçanın teşkil ettiği sarnıçlar su alarak dalacak, içine Yavuz zırhlısı girdikten sonra bu sular dengeli bir şekilde boşaltılarak Yavuz zırhlısı havuza kaldırılacaktır. Bu dengeyi kontrol altında tutmak için havuza bir kontrol odası yapılarak gerekli aletler burada toplanmıştır. Eğer parçalardan birinin suyu az ya da çok boşaltılacak olursa, hem Yavuz zırhlısı hem de havuz büyük zararlar görebilirdi. Bu kaldırma işlemini yapması için Almanya'dan 10 bin liraya Müler isiminde bir mühendis getirildi. Mühendisin hatası veya bir başka iddiaya göre sabotajı nedeniyle gemi bir metre yukarıdan havuza düştü. Şans eseri Yavuz zırhlısına bir şey olmadan havuzdan çıkarıldı. Flander havuzu tamir etmek için otuz haftalık bir müddet istedi. Bu süre 15 Haziran 1927 tarihinde uzatılmış nihayet havuz 27 Ağustos 1927 tamamlanarak vekâlete teslim edildi. 14 Eylül tarihinde de hem mayın fabrikası hem de havuza ait birkaç eksiklikte giderildikten sonra Flander firması ülkemizi terk etmiştir. **Toplumsal Tarih**, Mehmet Altun, “Cumhuriyetin İlk Yolsuzluk Davası; Havuz-Yavuz Olayı”, c.110, 2003, s.36–37; Vehbi Yıldırım, **a.g.t.**, s. 29.

hakkında izahat vermiştir. Bu para ile buğdayların İzmir ve İstanbul; Adapazarı'ndan alınan mısırın Karadeniz sahilindeki vilayetlere ve gene Adana'dan satın alınan buğdayın İzmir'e gönderildiğini ve bunlardan bir miktarının Savunma Bakanlığıyla, muhacirlere verilmek üzere İskân Müdürlüğüne gönderildiğini ve bu bakanlıklardan alınan ödeme emirlerinin maliyeye teslim edildiğini ifade etmiştir⁴⁸.

Ali Cenani Bey, zahire alım-satımı için verilmiş olan beş yüz bin lira ile bu husustaki muameleyi idare etmek üzere İstanbul Ticaret Müdüriyeti, Ticaret ve Zahire Borsası ve Şehremaneti üyelerinden bir satın alma komisyonu teşkil etmiştir. Ali Cenani Bey devamlı, İstanbul'da müteşekkil komisyon tarafından iki milyon liraya yakın muamele yapıldığını kayıt ederek, Karadeniz vilayetleriyle İstanbul şehremanetine ait hesapların tedricen neticelendirileceğini söylemiş ve kendisinin bakanlıktan ayrılmış bulunduğunu ve bu hesaplarla meşgul olmadığını ifade etmiştir⁴⁹.

Ali Cenani Bey'in uzun izahatı esnasında Yusuf Akçura Bey oturduğu yerden muhtelif defalar:

“- *Bu araba fabrikası nedir? Ne vakit verilmiş? Yoksa bu arabalarda un getirsin diye mi?*” diye bağırarak Ali Cenani Bey'in sözünü kesmiş ve bu hususta malumat talep etmiştir⁵⁰.

Bunun üzerine Ali Cenani Bey hisse senetleri alımını izaha başlamıştır. Ali Cenani Bey'in izahına göre; zahire alımı bitip de paralar Sanayi ve Maden Bankasında birikmekte olduğu sırada Adapazarı fabrikasının vagon tamir edecek bir fabrika halinde işletilmesi mevzu bahis olmuştur. Bu fabrikanın 1/4 hissesini Maliye Vekâleti almıştır. Diğer 3/4 hissesinin bir kısmını alarak hisselerin çoğunun hükümetin elinde bulunmasını Ali Cenani Bey uygun bulmuştur. Fabrikayı keşif için bir heyet göndermiş. Bu heyet içinde makine mühendislerinden İlhami Nazif Bey ile Sanayi ve Maden Bankası Meclis İdare Azasından Abdullah Hüsrev Bey bulunmuşlardır. Bu heyet fabrikanın vaziyetini orada keşif etmiş ve imzaları altında bir defter vermişlerdir. Bu defterde; fabrikanın gerek binası gerek içinde bulunan alet ve edevatın her birinin ayrı ayrı kıymeti tespit edilmiştir. Fabrikanın kıymeti iki yüz bir bin dokuz yüz elli bir lira

---

⁴⁸ **Milliyet**, 11 Mart 1928.

⁴⁹ **A.g.z.c.**, D.III, İn.55, C.III, İc.I, 10 Mart 1928, s.22; **Milliyet**, 11 Mart 1928.

⁵⁰ **Vakit**, 11 Mart 1928.

olarak tespit etmişlerdir. Ayrıca bu fabrikanın dokuz yüz altmış bin lira tahmin edilen bir ormanı, bu ormandan başka işletme hakkını devletten almış olduğu kıymeti iki yüz bin lira olan bir ormanı vardır⁵¹.

Ali Cenani Bey alınan hisseler ve fabrikanın kıymeti hakkında bu şekilde izahat vermiş. Daha sonra devamla düşündüğünün; bir miktar hissesi Nafia Bakanlığında, diğer bir hissesi de Sanayi ve Maden Bankasında bulunmak üzere bir fabrika vücuda getirmek olduğunu, bu suretle memleketin büyük bir müessesesi olan bir fabrikayı devlet namına işletmek olduğunu söyleyerek⁵² yaptığı işi savunmuştur.

Adapazarı vagon fabrikasının hikâyesi uzadıkça Akçuraoğlu Yusuf Bey'in tahammülsüzlüğü de artıyor, çok nazik ama çok da sabırsız olan Yusuf Bey iki de bir ince sesinin en tiz perdesiyle *“İyi ama bu tasarruflar maksadın tamamıyla dışında kalmıyor mu beyefendi?”* diye soruyordu. Ama sorusuna cevap alamıyordu⁵³. Devamla:

“Divan-ı Âli’de maznun olan⁵⁴ Dr. Fikret Bey’e para verilmesi sebebini izah ediniz?” diyerek bu hususta malumat talep ediyordu⁵⁵.

Ali Cenani Bey sözüne devamla, o esnada Ankara’da ekmek pahalılığı meselesinin mevzu bahis olduğunu, Ankara’daki ekmek fiyatını ne surette düşürebiliriz, ne yapabiliriz diye düşündüklerini; bu fiyat yüksekliğinin ise buğdayın Ankara’dan İstanbul’a gönderilerek öğütüldükten sonra tekrar Ankara’ya gelmesinden dolayı olduğunu söylemiştir. Ankara’da un çıkarılacak bir fabrika vücuda getirilecek olursa bu fiyatın düşeceği neticesine varmışlar; bu arada Dr. Fikret Bey’le Mukbil Bey müracaat etmişlerdir. Kendilerinin Ankara’da bir değirmen inşa etmek arzusunda bulduklarını ve bunun içinde ellerinde arsa ve bina inşası için gereken sermaye olduğunu ilave etmiş

---

⁵¹ **A.g.z.c.**, D.III, İn.55, C.III, İc.I, 10 Mart 1928, s.23; **A.g.r.**, s.10.

⁵² **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1928.

⁵³ Gençosman, **a.g.e.**, s.227.

⁵⁴ Yavuz zırhlısının tamiri için bir havuz gerekmektedir. Bu havuz için Alman Blohm Und Voss, Flander, İngiliz Vickers Armstrog ve Dockbau şirketleri teklif vermişlerdir. Blohm Und Voss’un teklifinin kazanması için bir dönem Şark Eşya Pazarı yöneticiliği yapan Ömer Nazım Bey devreye girer. Ömer Nazım Bey bunun için Ertuğrul (Bilecik) mebusu Doktor Fikret (Onuralp) Bey’le Ankara Çankaya’daki evinde temasa geçer. İhsan Bey’le Ömer Nazım Bey işte burada Dr. Fikret Bey’in evinde tanışmışlardır. Daha sonra bu ikilinin arasına İhsan Bey de katılır. Böylece üçü arasında bir şirket kurulur. Fikret Bey, kendisinin elli beş bin lira, Nazım Bey’in de belli bir miktar komisyon aldığını belirtir ve bu da onun tutuklanıp Divân-ı Âli’de yargılanmasına neden olur. **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.III, C.II, İn.36, İc.I, 26 Ocak 1928, s.2; **Vakit**, 17 Şubat 1928.

⁵⁵ **A.g.z.c.**, D.III, İn.55, C.III, İc.I, 10 Mart 1928, s.25.

ve bakanlıktan bu fabrikanın makinelerini getirmek için sermaye istemişlerdir. Ali Cenani Bey’de fabrikaları için getirecekleri alet ve edevata banka vasıtasıyla kefalet ettiklerini söylemiştir⁵⁶.

Müteakiben Rasih Bey kürsüye gelerek, encümenin bu mazbatasıyla Meclis-i Âliye tahkikat icrası teklifinde bulunmuş olduğunu, binaenaleyh bu hesabın tetkikinin de doğrudan doğruya Meclis-i Âlinin tahkikine memur edeceği encümene ait olacağını belirtir. Devamla “*Muhasip mesul meselesine gelince Ali Cenani Bey evvelden muhasip mesul tayin edeceklerdi. Mademki bunu yapmadılar. Parayı bizzat kendileri aldılar. O halde bugün bunun hesabını vermekte doğrudan doğruya kendilerine düşer. Sonra Ticaret Vekili tüccarın inkişafı namına şirketlere yardım yapabilir. Fakat un parası ile değil. Ticaret Vekilinin bir Teşviki Sanayi fazlası vardır. O fazladan yardım eder. Fakat zahire ve un buhranının önüne geçmek maksadıyla tahsis edilmiş olan bir para ile herhangi bir şirketin hisse senedini almak katiyen doğru değildir. Hisse senedi almakla bir şirketi kurtarmak arasında fark çoktur. Bu hareketiyle şirkete yardım etmiş, şirketi kurtarmış değildir. Maksadı şirketi kurtarmak olsaydı o şirkete belli bir miktar para verilirdi. Böyle yapılmamıştır. İflas etmiş bir şirketin şahıslar elindeki senetleri almıştır. Bu da ayrıca mevcut mesuliyettir. Hesabın tetkiki lazımdır.*”⁵⁷ der.

Daha sonra Yusuf Akçura söz aldı ve hali hazırda sinirli bulunduğunu belirtti. Sebep olarakta bu kanunun çıkmasında kendisinin de bir hisse mesuliyetinin olduğunu⁵⁸, vicdan azabı duymakta olduğunu söyler. Konuşmasına devamla “*Bu kanunun çıkması için hatırı âlinizdedir ki layiha hükümetten geldi. Ticaret encümeni bunu kabul etti. Sonra heyeti vekileye geldi. Heyeti âliye gelirken Muvazene-i Maliye Encümeni bunun verilmemesi içtihadında bulundu*”⁵⁹. Bendeniz kürsüye çıktım ve hayatımın en uzun konuşmasını yaptım⁶⁰” der ve gene uzun bir açıklama yapar⁶¹.

Falih Refik Milliyetteki yazısında, Yusuf Akçura’nın memlekette ahlak temizliği şart ifadeli bu uzun ve ağır konuşmasını “Hatalı Görüş” başlığıyla kaleme alır.

---

⁵⁶ **Akşam**, 11 Mart 1928.

⁵⁷ **A.g.z.c.**, s.25.

⁵⁸ Gençosman, **a.g.e.**, s.228.

⁵⁹ **A.g.z.c.**, D.II, C.XI-XII, İc.38, 21 Ocak 1925, s.230.

⁶⁰ **Milliyet**, 12 Mart 1928.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1928.

Falih Refik'te Yusuf Akçura'yı bu konuşmasından dolayı eleştirir. Yazısında TBMM'nin cumartesi günü içtimainda oldukça sert münakaşalar arasında geçtiğini ve böyle celselerde söz alanların sınırlarına tamamen hâkim olmasının zor olduğunu takdir ettiğini belirtir.

Devamla: “Biz İstanbul milletvekili Akçuraoğlu Yusuf Bey'in haddi zatında yarım milyon meselesiyle alakadar olmayan, fakat pek umumi ve şümulü bir hüküm ifade eden dört- beş celsenin bu lisan sürçmeleri kabilinden olmasını temenni ederiz. Yusuf Bey'in beyanatını kabul edersek, mücadele ve Cumhuriyet Tarihini üç devre ayırmak lazım gelir:

1-Türk milletinin yabancılardan kurtulmak devri,

2-Türklüğü maziden kalma müesseselerden kurtarmak devri

3-Bu camiayı Türklerin şeref ve haysiyetine, vicdanına layık hareketleriyle tesir eden şahıslardan temizlemek devri⁶².

İlk temizliği Mebusan Meclisi, ikinciye muhterem halkı yapmış, biz şimdi üçüncü temizlik devresinde bulunuyoruz ve meclisimizde bunu başarmak azindedir⁶³ .”

Ali Cenani Bey'de son kez söz alarak bu meselenin meydana çıkmasını arzu ettiğini ve “İstediğiniz encümenine gönderin. Mücrim isem anlaşılın, değilsem yine anlaşılın” der. Milletvekilleri Ali Cenani Bey'in bu mertçe davetini sempati ile karşılar ve onu uzun uzun alkışlarlar⁶⁴. Daha sonra Meclis Başkanlığına verilen tezkerelerin oylamasına geçilir⁶⁵.

Yapılan oylama sonucu Muhtelit Encümenin kurulmasına karar verilir⁶⁶. Tahkikat Encümeni bir gün sonra toplanarak zahire meselesini tetkike başlayacaktır⁶⁷.

---

⁶² A.g.z.c., D.III, İn.55, C.III, İc.I, 10 Mart 1928, s.30.

⁶³ Falih Refik, “Hatalı Görüş”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1928; Aynı makale bir gün sonra Milliyet gazetesinde yayınlanır. **Milliyet**, 13 Mart 1928.

⁶⁴ Gençosman, a.g.e., s.232.

⁶⁵ A.g.z.c., D.III, İn.55, C.III, İc.I, 10 Mart 1928, s.33-34.

⁶⁶ Cemal Kutay, **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, C. 20, S. 26-27, Tarih Yay., 1962, s.325.

⁶⁷ **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mart 1928.

1- Ankara Değirmen Fabrikası

Gazeteler Ali Cenani Bey davasını da adım adım izliyorlardı. Olay “*Zahire Yolsuzluğu*” başlığı altında, çeşitli yönleriyle işleniyor ve eski Ticaret Bakanının, zaten henüz Havuz-Yavuz davasını karara bağlamamış olan yani toplu halde bulunan Yüce Divân’a gideceğine muhakkak gözüyle bakıyordu. Karikatürcülerde yeni bir konuya kavuşmuşlardı. Genel olarak Ali Cenani Bey halkın beş yüz bin lirasını israf etmiş ya da kötüye kullanmış gibi gösteriliyordu.

Muhtelit Tahkikat Encümeni 11 Mart 1928 ile 10 Nisan 1928 arasında 14 celse akt etti. Dosyalar ve defterler üzerinde tetkikat ile lüzum görülen şahitler dinlenerek malumatlarına müracaat icap edenlerin ifadeleri kayıt edildi. Ali Cenani Bey’i dinleyerek encümen vazifesini ifa etti. Öte yandan yazarlar daha çok zahire almak için verilen paranın başka işlerde kullanılmasını eleştiriyorlardı. Günün yazarlarından biri şöyle diyordu:

“ Yüce Divân’da birinin duruşması bitmeden Meclisin Soruşturma Komisyonu eski bakanlardan başka bir zat hakkında sorgulamaya başladı. Gerçi bu seferki Havuz-Yavuz meselesi gibi milyonluk değil, sadece beş yüz bin liralık bir zahire işi. Bu soruşturma öteki gibi olağanüstü koşullarla da başlamadı. Herkes merak ediyor: Acaba bunun nedeni meselenin öteki kadar önemli olmaması mı, yoksa eski Ticaret Bakanının masum olduğunun bilinmesi mi?

Belki de bunların hiçbiri değildir de alışkanlıktır. Yüce Divân hazır duruyor. Meclis de bu gibi meselelerle artık içli dışlı olup da Yüce Divânın bir tek iş görüp dağılması pek de uygun düşmezdi. Bir İhsan Bey’in hatırı için mi bunca zahmete girildi? Koskoca bir divânı sadece bir havuz için toplamak işi fazla aceleye getirmek olurdu. Bununla beraber Yüce Divân’ın işsiz kalacağını sanmıyoruz. Kim bilir, daha bizim aklımızın ermediği ne işler vardır⁶⁸. ”

İncelenen hesapların içinde görülen Dr. Fikret (Onuralp)⁶⁹ ve Mukbil Beyler muamelesinin mahiyeti de mecliste tartışılan konularından biridir. Öteden beri

---

⁶⁸ Gençosman, a.g.e., s. 233.

⁶⁹ Takiyettin Fikret (Onuralp) Bey, 1887’de İstanbul’da doğdu. Tahir Bey’in oğludur. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebine girdi. 1911’de Tıp Doktoru unvanıyla mezun olduktan sora okulda iki yıl asistanlık yaptı. 27 Temmuz 1913’te İzmir Gezici Tabipliğine atandı.

Ankara’da bir fabrika tesisinin menfaatli bir iş olacağını düşünen Mukbil Bey, Ticaret Bakanlığının Teşvikat-ı Sanayi namına vuku bulan yardımlardan yararlanmak emelindedir. Henüz yeni un fabrikaları yapılmamıştır. Bunun pek pahalı olacağını ve makinelerin ucuz olarak bir Macar Şirketi olan Hofer Şiraş’dan⁷⁰ alınacağını söyleyerek bakanlıktan kredi istemektedirler⁷¹.

Fakat bakanlık tahsisatı müsait görmemektedir. Bu sırada stok un ve zahire kanunu çıkmış, Mukbil Bey de bu kanun ile Ticaret Bakanlığına verilen sermayeden istifade etmek için 1 Mart 1925’de hazırladığı bir başvuru dilekçesini o günlerde Ticaret Genel Müdürlüğünden asaleten Ticaret Müsteşarlığına gönderilen ve kendisine akrabalığı olan Vahit Bey eliyle Ali Cenani Bey’e teslim etmiştir⁷². Başvurusunda; memleket dâhilinde zahire ve ekmek fiyatının yükselmesine mani olmak üzere Büyük Millet Meclisinden verilen beş yüz bin liralık tahsisatı hatırlatarak, Meclisi Âlinin yalnız İstanbul değil, Ankara’da da ekmek fiyatlarının düşürülmesi için bu kanunu çıkardığını ve başta un meselesinin halledilmesinin lazım geldiğini belirtir. Bu suretle Ankara’da ekmek fiyatlarının iki hatta dört kuruş tenzili imkânı hâsıl olacaktır diyordu. Günlük otuz bin kilo ekmek tüketildiği kabul edilirse, asgari iki kuruş indirim Ankara’daki halka senede iki yüz on altı bin lira kazandıracığını ekliyordu. Bunu temin için kendisine on beş bin İsviçre Frankı liralık bir muavenette bulunmak kâfi idi.

---

5 Mayıs 1914’te İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Hariciye Kliniğinde Asistanlığa devam etti. Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde 6 Eylül 1914’te Tabip yüzbaşı rütbesiyle askere alınarak çeşitli birlik ve kıtalarda tabip ve sağlık müfettişi olarak görev yaptı. Savaş sonu 8 Kasım 1918’de terhis edilince bir süre serbest olarak çalıştı. Sivas kongresinin toplanmasından sonra milli mücadeleye katılarak Ankara’ya geldi. 29 Temmuz 1920’de Kozan livasının eksik kalan Milletvekilliğine seçildi. Ancak meclis başkanlığınca Kırşehir’de özel göreve memur edildiği için 19 Ağustos’ta Meclise katıldı. 22 Eylül 1920’de Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyeliğine getirildi, ancak bir süre sonra izinle ayrıldı ve yerine 25 Kasım’da Yusuf Ziya Bey (Bitlis) seçildi. Meclis Dışişleri ve Sağlık-Sosyal yardım komisyonlarında çalıştı. İkinci toplantı yılında Dışişleri Komisyonun Kâtipliğini yaptı. Yavuz ve Havuz davasında Bahriye vekili İhsan Bey ile birlikte suçlu görülerek 13 Şubat 1928’de 399 sayılı kararla dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verildi ve 16 Şubat’ta Divân-ı Âli Başkanlığınca tutuklandı. Divân-ı Âli’de yapılan yargılaması sonunda 16 Nisan 1928’de dolandırıcılık suçundan 4 ay hapsine ve 100 lira ağır para cezasına mahkûmiyetine karar verildi. Soyadı kanunu ile Onuralp soyadını aldı. 30 Ekim 1946’da İstanbul’da öldü. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923**, III, Ankara, 1995, s. 692–693.

⁷⁰ **A.g.r.**, s.71.

⁷¹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, III. Dönem (1927–1931), C. I, Ankara, 1995, s.310.

⁷² **TBMM Arşivi**, “Ankara Değirmen Fabrikası”, Ali Cenani Bey Davası, DN.59.

Mukbil Bey bu takdirde kırk beş ve nihayet altmış bir gün sonunda fabrikanın işlemiş olacağını temin ediyordu⁷³.

Ali Cenani Bey, stok kanununun tatbikatı fiilen başlamış olduğu o günlerde, içinde un fiyatını düşürecek sebepler ortada olmasına rağmen bu teklifleri kabul etmemiştir. Bunu, Teşvikat-ı Sanayi faslından yapılabilir bir iş gördüğü, o sırada zaten buna verecek para olmadığı gibi, olsa da bunun Sanayi ve Maden bankasına sermaye olarak tahsisine ve bu kabil işlerin o vasıta ile tedvirine muvafık bulunduğu için menfi cevap vermiştir⁷⁴.

Vesikalar bize gösteriyor ki, 1 Mart 1925'te verildiği halde dosyada kalan bu başvuru hiçbir dairenin hiç bir rey ve mütalaası olmadan Mukbil Bey'in kendisine ortak ettiği Dr. Fikret Bey'le müracaatları neticesinde birden bire 12 Mayıs 1925'te bir mukavelename şekline inkılâp etmiştir⁷⁵. Bir taraftan Ali Cenani Bey, diğer taraftan Mukbil ve evvelce başvuru dilekçesinde imzası olmadığı halde Dr. Fikret Bey'ler tarafından imzalanan bu mukavelename; satın alınan değirmen ve teferruatı bedelinden on beş bin İsviçre Frankının bakanlıkça verilmesine, geriye kalan otuz iki bin İsviçre Frankın yarısına da banka kefaleti göstermesini kabul ediyordu. Makineler Mukbil Bey

---

⁷³ **TBMM Arşivi**, "Ankara Değirmen Fabrikası", Ali Cenani Bey Davası, DN.59.

⁷⁴ **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1928.

⁷⁵ **TBMM Arşivi**, "Ankara Değirmen Fabrikası", Ali Cenani Bey Davası DN. 58.

Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'le Ankara'da mukim Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret ve yine Ankara'da mukim Hacı Bayram Caddesi on altı numaralı hanede mukim Mukbil Beyler arasında Ankara'da bir değirmen tesisi için aşağıdaki mukavele akid olunmuştur.

1- Bakanlık Mukbil Bey'in Hofer Şiranz makineler fabrikasının Türkiye şubesiyle imzaladığı mukavele mucibince satın aldığı değirmen bedelinden on beş bin İsviçre frangı ödeyecek ve fabrikanın geriye kalan alacağı otuz iki bin İsviçre frankından on altı bin İsviçre frankının makinelerin Haydarpaşa'da tesliminden itibaren on iki ay zarfında Dr. Fikret ve Mukbil Beyler tarafından fabrikaya teslimine bir banka teminat edecektir.

2- Şirketle Mukbil Bey'in imzaladığı mukavele mucibince makineler Haydarpaşa'da vagon içinde teslim edileceğinden makineler bakanlık namına Ankara'ya gelecek ve nakliye masrafı Dr. Fikret ve Mukbil Beyler tarafından ödenerek inşa edilecek binaya konulacaktır.

3- Dr. Fikret ve Mukbil Beyler binayı makineler Ankara'ya gelinceye kadar tamamlayacak ve inşaat sonunda teminat olarak devir edeceklerdir.

4- Değirmen günlük on bin kilo buğday öğütecek büyüklükte olacak ve mukaveleden iki buçuk ay sonra tamamen ikmal edilmiş olacaktır.

5- Değirmen faaliyete geçtikten itibaren bakanlığın verdiği on beş bin İsviçre frangı bir sene içerisinde bakanlığa geri ödenecek ve vadeleri geldiğinde Macar şirketine ödemeler Dr. Fikret ve Mukbil Beyler tarafından yapılacaktır.

6- İş bu taksitlerin ödemesinden sonra bakanlığa devir edilmiş olan değirmen ve makineleri üzerindeki haciz kaldırılacaktır.

7- İş bu mukavelename Ankara'da tanzim ve teati olunmuştur.

namına gelecek, bina makineler gelinceye kadar tamamlanacaktı. İnşaat bitiminde de bakanlığa devir olunacaktı. Bu mukavelenamenin imza günü, yani 12 Mayıs 1925’de Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey, İstanbul Ticaret Müdüriyetine on beş bin İsviçre Frankının ileride Sanayi ve Maden Bankasından zahire stok parasından verilmesini ve banka teminatında İş Bankasından bakanlık namına ödeme yapılmasını emir etmiş. 17 Mayıs 1925 tarihiyle gelen cevabı telgrafla da, bu emrinin infaz edildiğine mütalaa olmuştur⁷⁶. Bu suretle on beş bin İsviçre Frankının mukabili olan beş bin dört yüz on lira yirmi iki kuruş stok sermayesinin alacak olarak kaldığı gibi on altı bin İsviçre Frangı kefalet etmesi de İş Bankasınca ödeme yapılmış. Mukavele hükmünce bakanlık namına gelmesi icap eden makineler 1925 Temmuzunun 12’sinde Haydarpaşa İstasyonuna teslim edilirken, alacaklı olarak Dr. Fikret ve Mukbil Bey’ler gösterilmiştir. Değirmenin rehin teminat gösterilmesi muamelesi yapıldıktan başka, bunlar bu mukavelename ile Ticaret Bakanlığına bağlı olan Dr. Fikret ve Mukbil Beyler tarafından İş Bankasına teminat gösterilerek borçlanmada bulunulmuştur⁷⁷.

Muhtelit Encümen meclis kararından hemen sonra 12 Mart 1928’de saat 14.00’te Muğla milletvekili Yunus Nadi Bey’in başkanlığında toplanarak Ali Cenani Bey’i dinlemeye başlamıştı⁷⁸ ve encümen zahire alım-satımından memur komisyon azasını telgrafla Ankara’ya davet etmişti⁷⁹. Komisyonunda görüşülen önemli konulardan biri de Ankara’daki değirmen fabrikasıydı. Yunus Nadi Bey bu konu hakkında Ali Cenani Bey’den malumat ister.

Ali Cenani Bey *“Efendim değirmen meselesi, Ankara’da ekmek fiyatının yükselmesi neticesi olarak burada bu ekmek fiyatının indirilmesi için ne yapılmak lazım gelir diye düşündük. Ekmeğin fiyatı burada 27,18 kuruşa çıkmıştır. Hâlbuki buğdayın fiyatı 17–18 kuruştur. Arada on kuruş fark vardı ki bu fark bizi düşündürdü. Buğday buradan (Ankara’dan) İstanbul’a gidiyor, İstanbul’da un oluyor, Ankara’ya geliyor. Burada gerek vesaiti nakliye ücretleri ve gerek aradaki değirmen ücretleri vesaire unun fiyatı yükseliyor. Düşündük ve dedik ki burada bir değirmen vücuda getirsek buradaki*

---

⁷⁶ Öztürk, **Parlamento**, s. 311.

⁷⁷ **Vakit**, 14 Nisan 1928.

⁷⁸ **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1928.

⁷⁹ **Milliyet**, 12 Mart 1928.

ekmek pahalılığına en ciddi bir tedbir olabilir. Bir fabrika meydana getirsek elli, altmış bin liraya mal olacaktı. Biz bunu düşündüğümüz sırada Mukbil Bey'le Fikret Bey tarafından müracaat vaki oldu. Dediler ki bizim değirmen için inşa etmek üzere arsamız vardır. Vekâlet Avrupa'dan getirteceğimiz makineler için bize kefalet ederse fabrikanın malzemesi gelinceye kadar taksitlerini tedarik eder, o zamana kadar taksitlerini veririz. Fabrikayla müzakereye giriştik. Bunlarla mukavele yaptık. Sanayi ve Maden bankası bu işe kefil oldu. Bunlar fabrikayı getirdiler, burada değirmeni inşa ettiler. Değirmen muameleye başladı, fakat taksitlerini tediye etmediler. Aralarında bir ihtilaf çıktı. Netice ne oldu bilmiyorum. Fakat bankanın taahhüdü mucibince on bin beş yüz lirayı fabrikanın alet ve edevatı bu paranın teminatıdır. Bilahare bunlar İş Bankasından biraz para almışlar. Banka dava etmiş. Fabrikayı haczetmiş. Ticaret Vekâleti elinde bulunan mukavele mucibince içinde bulunan makineler kendisi tedarik ettiği için müracaat etmiş, henüz dava intaç edilmemiş⁸⁰” der.

Meclisteki görüşmelerde de bu konu gündeme gelmiş ve söz alan Hakkı Tarık Bey şöyle demiştir:

“Kanun 1 Ağustos 1925 nihayetine kadar un ve zahire alıp satacaksın diyor. Bu müddet içinde görüyoruz ki Ali Cenani Bey kendi müsteşarının akrabasından olan Mukbil Bey namındaki bir zata un fabrikası yapmak için para vermiştir. Evvela bu talebi reddetmiştir. Çok isabetli bir harekettir. Bu isabetli karardan niçin sarfı nazar etmiştir, anlaşılamıyor. 1 Mart 1925 tarihinde Mukbil Bey kendisine bir istida ile müracaat etmiştir. Ali Cenani Bey bu talebi, takdir ederim, evvela reddetmiştir. Demiştir ki; bu mesele Teşvikat-ı Sanayi kanununa mahsus bir iştir. Ben bu faslın parasını da tesis etmek istediğim banka vasıtasıyla kullanmak istiyorum. Binaenaleyh bu iş burada durmalıdır demiştir. Nedense araya başka bir zat -Müsteşarı Vahit Bey'i kastetmekdedir- girmiştir. 12 Mayısta ikisi arasında hiçbir dairenin mütalaası munzam olmaksızın bir mukavele imza edilmiştir. Eğer bu un fabrikası yapmak meselesinde Mukbil Bey'in dermeyan ettiği esbabı mucibe kuvvetli idiyse, bu 1 Martta daha kuvvetli

---

⁸⁰ A.g.z.c. , D. III, C. 22, İc. I, İn. 61, 24 Nisan 1928, s.134.

olmak gerekirdi. Çünkü stok kanununun ağustosa doğru yaklaştıkça verdiği müddet eksilmiş oluyordu⁸¹.”

Bu konuşma üzerine Ali Cenani Bey bu iddiayı reddetmiş ve başka bir Mukbil Bey olduğunu söylemiştir⁸². Fakat müsteşarı Vahit Bey Muhtelit Encümene verdiği ifade de Mukbil Bey'in akrabası olduğunu, kız kardeşiyle evlenerek akrabalık vücuda geldiğini, fakat kendi tarafından hiçbir müdahale olmadığını ifade etmiştir⁸³.

Mukbil Bey'de encümene çağrılarak dinlenmiştir. Mukbil Bey, Dr. Fikret Bey'le liseden arkadaş olduklarını ve bu işte Kıvrımlıoğlu Kemal namında birisi de olmak üzere üç ortak olduklarını belirtir. Mukbil Bey on beş bin liralарının olduğunu ve bunun fabrikayı kurmaya yetmediği için Ticaret Müdürü Hayrettin Bey'e müracaat ettiklerini söyler. İlk başvuru Müsteşar Vahit Bey'e iletilmişti ve Vahit Bey, Mukbil Bey'in kayın biraderiydi. Mukavele Ali Cenani Bey ile Dr. Fikret Bey arasında imzalanmış ve bu muamele stok dosyasında yer alması gerekirken Ticaret Müdüriyetinde yer almıştır⁸⁴. Değirmenin nasıl faaliyete geçtiğinin sorulması üzerine; Mukbil Bey makinelerin Peşte'den kırk beş günde geldiğini altmış bir günde değirmenin işlemeye başlayacağına söz verdiklerini söylemiş. Ve gerçekten de altmış bir gün sonra makineler kurulmuş ve ilk denemeler yapılmıştır.

Fabrika denildiği gibi işe başladıktan sonra un çuvallarının fiyatında iki lira kadar düşme olmuştur. Fabrika provaların ardından altı ay işlemiş daha sonra şehir emanetinin değirmenin faaliyetine girmesiyle ikisi arasında rekabet doğmuştur. Belediye zararına çalışmış, fakat fabrika buna daha fazla dayanamamış ve kapanmıştır⁸⁵.

2- Adapazarı Araba Fabrikası

Ali Cenani Bey zamanında bakanlıkta bazı yolsuzluklar olduğu dedikoduları arasında bir de “Araba Fabrikası” konusu çıkmıştı ortaya. Bakanın zahire alınması için

---

⁸¹ A.g.z.c., D. III, C. 22, İc. I, İn. 61, 24 Nisan 1928, s.136.

⁸² A.g.z.c., D. III, C. 22, İc. I, İn. 61, 24 Nisan 1928, s.135.

⁸³ Vakit, 15 Mart 1928.

⁸⁴ A.g.r., s. 225.

⁸⁵ A.g.r., s. 226.

tahsis edilen paranın bir kısmını bir araba fabrikasına yatırdığı, bu arada bazı karanlık işler çevrildiği söyleniyor ve gazetelerde bu konu ele alınıyordu⁸⁶.

Meclisteki görüşmelerde ise Ali Cenani Bey, Adapazarı Şirketi hisselerini devlet ve vatan için menfaatte bulunacağı mülahazasıyla aldığını, bunda da vatana hizmet ettiğini ve vicdanının müsterih olduğunu söylemiştir. Bu meselede de devlet için bir zarar yoktur. Satın alınan hisselerin bazılarının, satın alınan kıymetten daha fazla kıymeti olduğu kanaatindedir.⁸⁷ Ali Cenani Bey'in açıklamalarına Hakkı Tarık Bey'in cevabı sert olmuştur. O stok parasının başka yerde kullanılmasından önce paranın teslim edilmesi gereken zamandan sonra kullanılmış olmasından ve paranın teslim edilmediğinden bahsetmiştir. *“Bu paranın hazineye iadesi lazım geldiği bir zamanda yapılmış bir muamele oluyor. Kanun bize bu parayı şu müddete kadar kullanacaksınız dememiş mi idi?”* diyerek Ali Cenani Beyden izahat istiyordu⁸⁸. Ali Cenani Bey ise bunun cevabını Muhtelit Encümene vermişti. Bu konunun bir içtihat farklılığı olduğundan bahisle, kanunun üçüncü maddesi⁸⁹ bu muamelatın 1925 senesi sonuna kadar sürebileceği ve satıştan hâsıl olan meblağın yeni muameleye devir olunacağını gösteriyordu. Hakkı Tarık Bey devamla *“Kanun size başka bir şeye mezuniyet vermiyorum diyor. Ali Cenani Bey bu parayı Adapazarı hisseleri alımında kullandılar. Bunda memleket için fayda mülahaza ettim diyorlar. Fakat efendiler, memleketin menfaati için yapılan bu iş kanuna muvafık olarak yapılırsa idi, meclis huzurunda açıklasaydı bunu derhal ret mi ederdik?”* diyerek Ali Cenani Bey'in açıklamalarından tatmin olmadığını ifade ediyordu.

Hükümetçe yirmişer lira bedelle tedarik edildiği anlaşılan hisse senetlerinden iki yüz elli adedi otuz liradan hesap edilip verilmekle kapanmıştır. 10 Ocak 1925 ve 20 Aralık 1925 tarihlerinde de Bakan Bey'in emriyle ve yine otuz lira bedelle muhtelif zatlardan iki bin üç hisse senedi daha alınmış ve aynı stok hesabına kayıt edilmiştir. Hükümet adına hisse senedi alımında bulunan Erzurumlu Necip Bey'de Adapazarı

---

⁸⁶ **Vakit**, 9 Mart 1928.

⁸⁷ **A.g.z.c.**, C.11, İc.1, D.3, İn.61, 24 Nisan 1928, s.133

⁸⁸ **A.g.z.c.**, C.11, İc.1, D.3, İn.61, 24 Nisan 1928, s.136.

⁸⁹ Un ve zahire satışından hâsıl olacak meblağlar Aralık 1925 senesi ağustos gayesine kadar mubayaa muamelesinin tedvirine tahsis olunur. Muamelenin hitamında varidat kayıt edilmek üzerine maliye veznesine teslim olunur.

Ahşap ve Demir Fabrikasının hisse senetleri hakkında Muhtelit Encümene malumat vererek, hisse senetlerinin o zaman 20 lira iken bakanlığın ilanı üzerine 30 liraya alındığını söylemiştir.

Hisse senetlerinden sekseni şirketin meclis idaresinde, dört bin dört yüz otuz iki adedi de bankanın kasasında mahfuz bulunmuştur. Sanayi ve Maden Bankası Müdürü Hayrettin Bey'de stok parasına ait hesabı Muhtelit Encümene takdim etmiş ve sarf edilen meblağın içinde bir kısımla Adapazarı Şirketi aksiyonlarının alındığı, bir miktarıyla yine Adapazarı Şirketine avans verildiğini söylemiştir⁹⁰. Alınan bu hisseler stok parasından bakanlık namına alınmışlardı. Emir üzerine Maliye Bakanlığına devir edilmişlerdi. Ve maliye bu aksiyonları stok parası olan beş yüz bin liradan saymamıştır⁹¹. Bu arada stok sermayesinin Adapazarı Şirketiyle ikinci bir muamelesi daha mevcuttur. Ticaret Bakanlığının 4 Ekim 1925 tarihli iki yazışma üzerine 16 Ocak 1926'da ve 21 Ocak 1926 vadeli iki senedi mukabilinde Sanayi ve Maden Bankası stok parasından on dokuz bin beş yüz lira yardımda bulunmuştur.⁹²

Bu konuda Muhtelit Encümene ifade verenlerden birisi de bir süre Adapazarı Fabrikası müdürlüğü yapmış olan Salim Bey'di. Salim Bey'in verdiği ifadeye göre bakanlık, fabrika yönetimine karışıyor ve şahısların hisselerini satmaları için zorluyor ve Ankara'ya gidemeyeceklerini, hükümetin onları istemediğine dair tehdit ediyordu. Salim Bey'in verdiği ifadeye göre evvela Erzurumlu Necip Bey daha sonra Malik Bey ve Rıza Bey müdür olmuştur. Fakat Ali Cenani Bey'in emriyle de Rasim Ferit Bey müdür olur. Onların da zorlamalarıyla Salim Bey hisselerini çok ucuza otuz liraya sattığını başka zaman olsa elli liradan aşağıya satmayacağını ve bundan da üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Devamla hükümetin hisse senetleri alımı başlamadan önce birçok Avrupa müessesesinden müracaat gelmiş, beş yüz bin lira ile iştirak edeceklerini belirtmişlerdir. Fabrika I. Dünya Savaşı sırasında son sistem teçhizatla donatılmış bir fabrika olarak meydana getirilmiş ve o zaman pek çok araba inşa etmiştir. Salim Bey devamla Almanya'dan mühendisler getirdiklerini, vagon tamir ettiklerini ve hükümetin işe dâhil olmak istediğini fakat daha sonra hisselerin ellerinden alındığını belirtir. Salim

---

⁹⁰ **Milliyet**, 1 Mayıs 1928.

⁹¹ Öztürk, **Parlamento**, s.309.

⁹² **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1928.

Bey zarar ettiğini iddia etmiştir. Fakat Maliye Bakanlığı ilk partiyi yirmi liradan almıştır. Necip Bey hariçten on liraya, kiminden yirmi liraya hisse senedi toplamış ve bunları hükümete otuz liradan satmıştır⁹³.

Ali Cenani Bey encüme verdiği ifade de; memleketin en yüksek fabrikası olduğundan ve burayı vagon tamir ve inşa fabrikası haline koymayı düşündüklerini söylemiştir. Fakat iki bin senedin devletin elinde olduğunu, dört bin senet alınırca, iki bin senedi Anadolu Şimendifer Fabrikasının, iki bin senet Sanayi ve Maden Bankası'nın ve altı bin senette hükümetin elinde olacaktır. Bu üç müessese birlikte çalışarak fabrikayı arzu edilen seviyeye çıkaracaklarını belirtmiştir. Paranın stok hesabından mı verildiğinin sorulması üzerine, bu paranın emaneten stok hesabından verildiğini söyler. Hisse senetleri hakkında ise; hisse senetlerini yirmi-otuz liraya doğrudan doğruya müracaat edenlerden ve Erzurumlu Necip Bey vasıtasıyla aldıklarını söyler. Fiyatın bir yıl önce yirmi lirayken Almanlarla müzakereye girişilmesinin işitilmesi üzerine fiyatların yükseldiğini; hükümetin doğrudan talip olmasının fiyatları daha fazla yükselteceğini bu yüzden Necip Bey vasıtasıyla aldıklarını ifade eder. Paranın niçin stok hesabından verildiğinin sorulması üzerine "*Bendeniz Ticaret Vekili olduğum sene 1925 senesi Teşvikat-ı Sanayi bütçesi için bir milyon iki yüz seksen bin lira tahsisat konmuştur. Bendeniz uzun senelerden beri bütçe encümeninde bulunuyorum, bu suretle verilen tahsisatların tamamıyla zayi olduğu ve ötekine, berikine verilip geri alınmadığını görür ve buna acırdım. Vekâlete geldiğim vakit baktım ki elimde bir milyon iki yüz seksen bin lira var. Bizde bu parayla Sanayi ve Maden Bankasını teşkil ettik. Teşvikat-ı Sanayi tahsisatını bankaya sermaye olarak koyduk*" der⁹⁴.

Muhtelit Encümen senetleri toplayıp bakanlığa devreden Erzurumlu Necip Bey'i dinler. Hisse senedi alımları iki partide olmuştur. İkinci partide Ali Cenani Bey'e gelerek fabrikanın işlemediğini, işletmek için kredi istediklerini belirtir. O da iki kişinin isimlerini verir; Rıza Bey'le Salim Bey'in isimleri. Bu iki kişinin hisselerini satın yönetimden çıkmalarını ister. Bakan Bey zaten fabrikanın çalışmadığını, paranın olmadığını söyleyerek hisselerin kaçta satılacağını sorar. Necip Bey de kırk lira isteyen olduğunu, elli lira isteyen olduğunu söyler. Ali Cenani Bey'de otuz liradan kim verirse

⁹³ A.g.r., s. 236-240.

⁹⁴ TBMM Arşivi, "Adapazarı Ahşap ve Demir Fabrikası", Ali Cenani Bey Davası, DN.55.

almasını söyler. Necip Bey'in kendisi de verenlerin isimlerini yazar. Sanayi ve Maden Bankasına kendi adına kredi açılır. İlk seferde yirmi beş bin lira alır, onu toplayıp, yatırdıktan sonra yine tekrar yirmi beş bin lira alır. Bu suretle üç sefer yetmiş, seksen bin lira alır. Necip Bey hisseleri toplar, getirip bakanlığa teslim eder. Ahmet Ağaoğlu fabrikanın işlemediği halde ve bir ara hisselerin on üç, on dört liraya kadar düşmüşken neden Ali Cenani Bey otuz lira teklif etti diye sorması üzerine Necip Bey; o düşenlerin üç beş hisse gibi küçük hisseler olduğunu, fabrikanın ormanının ve Almanların şirketle ilgilenmesinin fiyatları arttırdığını söyler.

Hisseleri vermeden evvel parayı niçin aldığının sorulması üzerine; kimsenin parayı almadan hissesini vermeyeceğini, kendisinin de yüz elli, iki yüz hisse gibi hisseleri topladığını belirtir. Yusuf Akçura'nın bu iş için zahmet ettiğini, masraflarının olduğunu ve kendisinin bu işten ne gibi bir kar elde ettiğinin sorması üzerine bin altı yüz hissesinin olduğunu, bu hisseleri ve müesseseyi kurtarmak için çalıştığını söyler. Hisselerin niçin kırk liraya, elli liraya alındığının sorulması üzerine şirketin % 170 kar elde ettiğini, askeri arabalar imal ettiklerini ayrıca Almanların gelerek beş yüz bin lira parayla ortaklık teklif ettiklerini bu yüzden hisselerin değerli olduğunu söyler.⁹⁵

3- Muhasip Mesul

15 Mart günü mecliste Muhtelit Encümenin kurulmasına karar verilir⁹⁶. Muhtelit Encümenin araştırdığı konulardan biri de muhasibi mesuldür. Ali Cenani Bey bu parayı İş Bankası'ndan kendisi almıştır. Fakat Usulü Muhasebe kanununa göre paranın bakanlığın muhasebecisi tarafından alınması gerekmektedir. Çünkü muhasibi mesul paranın harcanmasından sorumlu olacak ve kayıt tutacak olan kişidir. Eğer bir muhasibi mesul bulunamazsa, beş yüz bin liranın nasıl harcandığının sorulabileceği kimse olmayacaktır.

Hazineden Ticaret Bakanlığı emrine tevdi kılınmış olan beş yüz bin liraya ait muhasebenin başlangıcı 5 Mayıs 1926 tarihli tezkereyledir. Para Ticaret Bakanlığı emrine verilmiş ve müteakiben gerek bakanlık ve gerek Maliye Bakanlığıyla yapılan

---

⁹⁵ TBMM Arşivi, "Adapazarı Ahşap ve Demir Fabrikası", Ali Cenani Bey Davası, DN. 55.

⁹⁶ *Ayın tarihi*, S. 48-49-50, (Mart, Nisan, Mayıs, C. 16, Ankara, 1928), s. 1283-1284.

haberleşme neticesinde bu iş için bir muhasibi mesul tayin edilmeyerek beş yüz bin liranın Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey tarafından alınıp bankaya geri ödenmediği anlaşılmıştır. Resmi bir muhasibi mesul tayin edilmemiş olduğuna göre, Muhasebe-i Umumiye Kanunu mucibince bu iş de muhasiplik sıfat ve salahiyet alması gereken bir kimse mevcut olup olmadığı anlaşılmak üzere Ticaret Bakanlığına gönderilen hesap evrakları tetkik ettirilir. Sayıştay'ca hesap alınmış ve sorgulanması mümkün bir muhasip fail dahi mevcut olmadığı, Ali Cenani Bey'in İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin Bey ve Ticaret Müdürü ve Sanayi Bankası vasıtasıyla bu parayı aldığı anlaşılmıştır. Bakanlığın muhasebecisi Muhsin Bey ile adı geçen bankanın muhasip olmasına imkân olmadığı anlaşılmıştır⁹⁷.

Konuyla alakalı Muhtelit Encümene bilgi veren Maliye Muhasebe Müdürü Faik Bey, Ali Cenani Bey'in parayı almasıyla muhasibi fail vaziyeti aldığını, parayı emri ita olana vermeye yani emri ita olanın muhasip mesul olmasına, bakana ödeme yapılmasına kanunun mani bulunmadığını söyler. Paranın bütçeden çıkması mevzu bahis olup, Vezne Genel Müdürü Naim Bey'in bu safhada muhasip mesul olacağını söyler. Ancak muhasip mesuller birinci tarafta değil, alıcı tarafta aranacağına bir kişinin hem emri ita, hem memuru ita olması mümkün görünmemektedir⁹⁸.

Meclisteki görüşmelerde ise Kazım Bey söz alarak: *“Cenani Bey buyuruyorlar ki parayı maliye doğrudan doğruya İş Bankasına vermiştir. Evet vermiştir. Fakat Ali Cenani Bey'in imzasıyla vermiştir. Sonra diyorlar ki para Ticaret Vekâleti şahsı namına verilmiş olduğundan vekâletin muhasibi mesulü vardır. Usulü dairesinde bu paranın alınması lazım gelirdi. Hâlbuki parayı bizzat kendileri almıştır. Hesabı kendileri vermek mecburiyetindedir.”*⁹⁹

Meclisteki görüşmelerde İktisat Bakanı Rahmi Bey kürsüye gelerek mesele hakkındaki malumatını açıklar. Buna göre; Rahmi Bey Ticaret Bakanlığı'na hesapla alakalı sormuş; fakat hesapla alakadar bir makam yoktur cevabını almıştır. Ali Cenani Bey bizzat bu parayı almış ve İstanbul'da hususi bir komisyon teşkil etmiştir. Komisyon bir zaman muameleyi sürdürmüş. Bilahare bu malumata Sanayi ve Maden Bankası son

---

⁹⁷ **Milliyet**, 8 Mart 1928.

⁹⁸ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1928.

⁹⁹ **Milliyet**, 11 Mart 1928.

vermiştir. Yahut hesabı üzerine almıştır. Bunun üzerine Sayıştay'ın talebi üzerine İktisat Bakanlığı alakadarları çağırarak izahat alır. Sanayi ve Maden Bankasından muhasebecileri davet eder. Dosyaları bankadan alarak Sayıştay'a verir. Sayıştay der ki: *“Bu hesaplar karışıktır. Usul muhasebe kanununa göre ortada muhasip mesul yoktur.”*

Bilahare Rahmi Bey devamla ita emrinin Ticaret Bakanlığı'ndan tanzim edildiğini, bunda Ticaret Bakanı ile beraber Ticaret Bakanlığı muhasebe müdürünün de imzası olduğunu şu halde *“muhasip mesul yoktur”* denilemeyeceğini söyler.

Maliye neden aksini iddia ediyor, diye sorulması üzerine; Hüsnü Bey de devamla bu paranın muhasip mesulünün olduğu noktasında ısrar eder. Bu arada meclisten gürültülerle muhasip mesul yoktur sesleri yükselir.¹⁰⁰

Muhtelit Encümendeki görüşmelerde Ali Cenani Bey'e muhasip mesul kimdir, diye sorulur. O da hem alım satım işlerini yapan İstanbul'daki komisyonun hem de muameleyi idare eden Ticaret Müdürünün muhasip mesul olduğunu ifade eder. Meclisteki görüşmelerde ise Ali Cenani Bey, Usulü Muhasebeyi Umumiye Kanunu'nun yirmi ikinci maddesince muhasiplerin doğrudan doğruya Maliye Bakanlığı tarafından tayin edilmesi gerektiğini söyler. Eğer maliye bu şekilde yapmamışsa meseleyi ticari bir mahiyette gördüğünden dolaydır diyerek; Maliye Bakanlığı'na ait olan muhasibi mesulün tayin edilmemesinden kendisinin sorumlu tutulamayacağını belirtir. Böyle bile olsa Sayıştay'ın vize etmemesi ve sonra Maliye Bakanlığı'nın da itiraz ederek bu beş yüz bin lirayı vermemesi lazım gelirdi der. Ne Maliye Bakanlığı ne de Sayıştay, niçin muhasibi mesul tayin etmedin diye itiraz etmemiştir. Eğer bir mesuliyet varsa sadece kendisine ait olmadığını söyleyerek kendisini savunur¹⁰¹. Ayrılan tahsisatı sorumlu muhasip yerine almış olması eğer bir suç ise, usulsüz olarak bu parayı kendisine vermiş olanlarında suçlu sayılması gerektiğini ileri sürer ve savunmasını şöyle bitirir:

“- Arkadaşlar, eğer meclisin Sayıştay komisyonundaki kesin hesapları incellerseniz orada birçok eksikli meselelerle karşılaşacaksınız. Bunların içinden sadece bir tanesi seçilip huzurunuzda getirilmiştir. Bunlar acaba bir zaruretle mi yapılmıştır, yoksa işin içinde bir kasıt mı vardır?”

---

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D:3, İn:55, C:3, İc:1, 10 Mart 1928, s.21; Vakit, 11 Mart 1928.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:3, C:III, İn:61, 24 Nisan 1928, 14 Nisan 1928, s.134.

Bendeniz şuna inanıyorum ki yeni kurulan bu hükümetin memurlarında belki biraz acemilik vardır. Teşkilatta belki bir takım noksanlar vardır. Her türlü mesele, bilhassa mali meseleler kanunun arzu ettiği dairede cereyan etmemiş, belki edememiştir. Eğer ihmal ve terahiler varsa bunlar zorunlu olduğu için böyle yapılmıştır. Ama gene de bunlar bir cezayı gerektiriyorsa bendeniz, bundan kurtulacak pek az arkadaş vardır, diyebilirim¹⁰².”

4- Buğday ve Mısır Alımları

Kanun ile TBMM, Ticaret Bakanlığı'na beş yüz bin lira emanet etmişti. O günkü vaziyet karşısında hükümet elinde stok mal bulundurarak piyasaya hâkim olmak istiyordu. Hükümetin stok malı olduğuna tüccar tarafından kanaat getirilirse, hem vurgunculuğa mani olmak hem lüzumunda ihtiyacı temin etmek mümkün olacaktı. Stok malı ya bedeli mukabilinde şehremaneti ve belediyelere verilerek fukara için ucuz ekmek tedarikine yardım etmek yahut spekülasyon sırasında doğrudan doğruya piyasaya arz edilerek fiyatları itidal haddinde tutmak gayelerinden birini elde etmiş olacaktı¹⁰³.

Stok un alım-satım ve dağıtım ve bunlara bağlı muameleler, İstanbul'da kurulan hususi komisyon tarafından yapılmıştır. Komisyon İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin, Zahir Borsası Komiseri Akif, eski Konya Valisi Hüsnü Beylerden oluşmaktaydı. Fakat komisyonun vazifesini tayin eden bir talimatname veya kararnamenin mevcut değildir¹⁰⁴.

İstanbul'da teşkil edilen alım-satım komisyonu yalnız tek bir muamele yapmıştır. Komisyonda eski Konya Valisi Hüsnü Bey, mütehasıs aza olarak bulunduğu onunda reyî ile o sırada Avustralya'da malı yolda olan Serya Bey'in teklifi en müsait olmak itibariyle beş bin ton buğday alınmıştır. Satın alınan buğday Osmanlı Bankası muamelesiyle emanete devir edilmiş ve sonra bir miktarı İzmir'e gönderilmiştir.

---

¹⁰² **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1928.

¹⁰³ Öztürk, **Parlamento**, s.309.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1928.

Bundan sonra komisyon yerine kısmen Müsteşar Vahit Bey, kısmen de İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin Bey kendisi meşgul olmuştur. Daha sonra alınan bin ton mısır Samsun'a, Trabzon'a ve Rize'ye gönderilmiştir¹⁰⁵.

a) İstanbul'a Alımlar

16 Mart günü Muhtelit Encümen, eski Konya Valisi Hüsnü Bey'i dinledi. Hüsnü Bey, şehremanetin Fahri İktisat Müşavirlerinden olduğundan, stok tutulmasını daha ağustosta teklif etmişti. Fakat ekmeğin okkası 18 kuruştan 24 kuruşa çıktığı zaman teşebbüse geçilmiş bulunuyordu. Zamanla düşmesi ihtimaliyle Ali Cenani Bey'in yirmi bin ton zahire alacağını mülahasasını, tasvip etmemişti. Maksat tohumluk almaktı. Başka bir sebebi yoksa iki bin tonu kâfi görüyordu. Lakin Bakan Bey beş bin ton almak emrini vermişlerdi. Komisyon Serya Bey'in teklifini hepsinden müsait bulmuştu.

Beş bin ton buğday İstanbul piyasasından alınmamıştır. Dışarıdan getirtilmiştir. Çünkü bu İstanbul'daki stokları azaltacak bu da başka bir zahire buhranına neden olabilecektir.

Balcızade Kohen ve ortağı Serya Efendiler hükümetin gelecekteki ihtiyacı dikkate alarak ekme buhranını önlemek için beş yüz bin liralık stok mal buldurmaya karar verdiğini öğrenirler. Buğday fiyatlarının Amerika'da yükselmiş olduğunu, o zaman için bütün dünya ihtiyacının Arjantin ve Avustralya'dan sağlandığını, kendilerinin de Kaptan Maro gemisiyle yedi bin ton buğdayının gelmekte olduğunu ve bunun beş bin tonunu memlekete bir hizmet olması adına satabileceklerini belirterek, hükümete ilk tekliflerini yaparlar. Serya Bey yaptığı teklifler hakkında Muhtelit Encümene gönderdiği açıklamada; teklif yapmalarına rağmen uzun zaman cevap alamadıklarını ve unu Londra Borsası'nda üç yüz yirmi dört şiline sattıklarını; hükümetin teklif aldığını öğrendikleri zaman Mart 1925 sonunda, Alaska vapuru ile İstanbul'a gelecek olan unu üç yüz yirmi üç buçuk şiline sattıklarını ifade eder¹⁰⁶.

Ali Cenani Bey'e sorulan bir soru da Serya Bey'den alınan iki tekliftir. İlk teklif daha ucuzken ikincisinin niçin kabul edildiği sorulmuştu Ali Cenani Bey'e. Serya

---

¹⁰⁵ Hâkimiyeti Milliye, 13 Mart 1928.

¹⁰⁶ Milliyet, 16 Nisan 1928.

Bey ilk teklifini İş Bankası aracılığıyla yapmış ve bankaya yüzde yarım komisyon teklif etmiştir. Hükümetin beş bin ton buğday alacağını, bu buğdayı Avustralya buğdayı olmak üzere tonu on altı İngiliz lirası yani 320 şilinden verebileceğini söylemiştir. Fakat böyle bir teklif varken niçin buğdayın 325 şilinden alındığının sorulması üzerine, teklifin yirmi dört saat süreliğine verildiğini ilk teklifte gelen gemideki buğdayın satıldığını, ikinci gemideki buğdaylar için yani yeni tüccarla yeni teklifin olduğunu belirtir. Alınan beş bin ton buğdayın bin tonu alınarak İzmir'e gönderilmiş, dört bin ton İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul şehremaneti de aldığı buğdayla un ve ekmek imal ettirmiştir.

Niçin beş bin ton buğday alındığı sorulduğunda ise Ali Cenani Bey'in cevabı şu olur: “ *En hafif en az olan miktarı aldık. İstanbul için bir şey almak lazım gelse on bin tonda az yirmi beş bin tonda az. Sekiz yüz bin nüfuslu bir şehir için bu miktar nedir? Zahire üzerinde bir tesir icrasını arzu ettiğimiz miktar bir- iki bin ton olabilir mi? İstanbul için alınan zahire dört bin tondur. Bundan daha az zahire alması hiçbir fayda sağlamayacaktır.* ”

Zahire alımı için kurulan komisyon, esasen İstanbul'a yirmi bin ton zahire almak fikrinde idi ve o fikirle işe başlamıştı. Fakat yirmi bin ton zahire alınması ileride büyük fedakârlığı icap ettirir, zahire fiyatı düşer, çok zarara neden olabilirdi. Bu korkuyla bunu beş bin tona indirmeyi uygun buldu. Sonra komisyon bu beş bin ton zahirenin alınması ile meşgul oldu. Ne şekilde alacağı ve kimlerden alınacağı hakkında beş altı gün meşgul oldu. Teklifleri tetkik ettiler, karar verdiler ve zahireyi aldılar. Bu beş bin ton zahireden başka Karadeniz sahilindeki şehirler için de bir miktar mısır alındı.¹⁰⁷

Komisyon azası Muhsin Bey'e sorulan soruların arasında Serya Bey'in tekliflerine de yer verilir. Muhsin Bey'e komisyonun Serya Bey'in teklifinden haberdar olup olmadıklarını; Serya Bey'in İş Bankası aracılığıyla yaptığı teklifin üç yüz yirmi şilin olduğunu kendilerinin ise üç yüz yirmi beş şilinden niçin aldıkları sorulur. Muhsin Bey'in cevabına göre; Ticaret Müdüriyetinin aldığı teklifler Ali Cenani Bey'e gönderilir. Bütün tekliflerin Ali Cenani Bey'in olduğu sırada komisyonun incelediğini

---

¹⁰⁷ **Muhtelit Encümen Mazbatası**, s.120.

ve uygun olanı seçtiklerini ve bu teklifin yani Serya Bey'in teklifinin üç yüz yirmi beş şilin olduğunu ve kendilerinin bir buçuk şilin daha ucuza aldıklarını belirtir. Ayrıca teklifleri incelediklerinde gördükleri bir şey de sadece Serya Bey'in mal sahibi olduğu ve diğerlerinin komisyoncu olduğu idi. Diğerleri de verdikleri fiyatları ve malları gelecek olan Serya Bey'in malına göre vermişlerdi. Onun için Serya Bey'in teklifi kabul edilmişti. Daha sonra Serya Bey telefonla Bakanlığa çağırılmış ve ikna edilerek üç yüz yirmi beşten, üç yüz yirmi üç buçuk şiline indirilmesi sağlanmıştı. Ayrıca Bıçakcızade Serya Bey'in Amerika'dan mal getiren ve her zaman elinde mal bulunduran bir tüccar olması seçilmesinde belirleyici olmuştur.

b) İzmir'e Alımlar

Bakanlığa teklif veren Serya Bey'in teklifi kabul edilmiş ve beş bin ton buğday alınmıştır. Fakat Ali Cenani Bey, İzmir'in ihtiyacını bu alınan buğdaydan bin tonunu göndererek karşılamak istemiştir. Ali Cenani Bey İzmir'in geri kalan ihtiyacını Adana'dan karşılamaya karar vermiştir.

Ali Cenani Bey, 14 Nisan 1925'de yani İstanbul'a alınan Avustralya unları şehir emanetine devir olunup da öğütülmeye başladığı sıralarda otuz bin çuval un satacağını bunun yerine açıktan üç bin ton buğday alacağını bildiriyor. Ali Cenani Bey bu haberin piyasayı yükselteceği için mahrem tutulmasını tavsiye ile Adana piyasasından malumat ve Yusuf Lütfi Bey'den aracı olmasını istiyordu¹⁰⁸.

Meclisteki görüşmelerde Hakkı Tarık Bey Adana'da Lütfi Bey'in tercih sebebinin ne olduğunu sorar. Ali Cenani Bey ise bu konuda sipariş verildiği zaman sipariş verilen kişinin emin, sağlam ve mutemet bir tüccar ise teminata gerek görmeden sipariş verileceğini ve paranın gönderileceğini söyler. Yusuf Lütfi Bey'in Adana'nın en güvenilir bir tüccarı olduğunu ve bu yüzden kendisinin seçildiğini belirtir¹⁰⁹.

Yusuf Lütfi Bey'in bu işleri bilmesi tercih edilme sebebidir. Ali Cenani Bey de kendi mallarını uzun senelerden beri Lütfi Bey'e sattırmaktadır. Başkalarından daha sağlam sattığı için Ali Cenani Bey tarafından seçilmiştir. İtidal Şirketi ile bakanlık

---

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1928.

¹⁰⁹ **A.g.z.c.**, D.III, C. III, İc. I, İm.61, 14 Nisan 1928, s.134.

arasında bir mukavele olmayıp Ali Cenani Bey bir mektup ile bunu sağlamıştır. Sanayi ve Maden Bankası aracılığıyla yetmiş bin lira buğday Adana'dan İzmir'e gönderilmiştir.¹¹⁰

Muhtelit Encümen Ali Cenani Bey'den yapılan muameleyi anlatmasını istemiştir. Ali Cenani Bey: *“Adana'dan alınan buğdaya gelince, İzmir'e yakın vilayetlerden, stoktan yardım ancak bir miktarda olabilirdi. İzmir'e nereden vereceksiniz civardan alıp göndereceğiz demiştik. Adana'da İtidal Şirketi ile görüştüm. Ticaret Müdürü ile haberleştik. Vekâlet doğrudan doğruya piyasadan satın almak isterse Adana'nın piyasası yükselecektir. Buğday vardır. Fakat hükümet zahire alıyor denilse buğday mevcut olmasına rağmen fiyat artacaktır. Binaenaleyh biz bunu İtidal Şirketine bir komisyon vererek aldirmek ve İzmir'e göndererek komisyona sattırmak istedik. Bunda verilen komisyon ticaret usulleri üzerine verilen bir komisyondur¹¹¹”* diye anlatır.

Kendisine İzmir Belediyesi'yle olan muamelenin ayrıntısı da sorulmuştur. Meclisteki İzmir milletvekilleri İzmir'deki fiyatın pahalı olduğunu söylemişler ve alınan zahirenin İzmir Belediyesi'ne gönderilmesinde ısrar etmişlerdir. Ali Cenani Bey de zahireyi İzmir Belediyesi'ne göndermiş ve buğdaylar belediye vasıtasıyla satılmış, parası bankaya ödenmiştir¹¹². İzmir'e gönderilen buğday için kurulan komisyon, meclis idareden Hilali Ahmer Reisi ve Türk İthalat Şirketi Müdürü Hüsni, Ticaret Odasından Cevahircizade Şükrü, belediyeden olan Rahmi Bey tarafından teşkil etmiştir. Yapılan içtimalarda buğdayın peşin olarak veya parça parça satılması gerektiği üzerine görüşmeler yapılmıştır¹¹³.

c) Karadeniz Sahillerine Alımlar

Komisyonunda Samsun'a çıkarılan mallar hakkında sorulan soruları Muhsin Bey cevaplar. Mukaveleye göre mısırın beş yüz tonunun Samsun'a, beş yüz tonunun Trabzon'a çıkarılacağını; fakat Bakan Ali Cenani Bey'in emri üzerine hepsinin

---

¹¹⁰ A.g.r., s. 5.

¹¹¹ TBMM Arşivi, “Zahire Mubayaa Hesapları”, Ali Cenani Bey Davası, DN.67.

¹¹² A.g.r., s. 124.

¹¹³ TBMM Arşivi, “Zahire Mubayaa Hesapları”, Ali Cenani Bey Davası, DN.67.

Samsun'a indirildiğini belirtir. Ali Cenani Bey'de hava muhalefeti nedeniyle mısırları Samsun'a çıkartmış ve Samsun valisine bir yer tedarik etmesini söylemiştir. Vali Bey'in bulunduğu ambarın duvarlarının çürük olması ve yıkılması nedeniyle zahirenin bir miktarı hasara uğramış ve çürümüştür.

Ali Cenani Bey'den Samsun'a çıkarılan buğday için gereken açıklamayı yapması istenir. Açıklamasına göre; Samsun ve Trabzon'a beşer yüz ton çıkarılması için mukavele imzalanmıştır. Fakat Ali Cenani Bey hepsini Samsun'a çıkartmıştır. Bu meselenin takdire ait bir mesele olduğunu söyleyerek hepsinin Samsun'a depo edilerek diğer mahallere oradan sevki daha iyi olacağını belirtir. Sonra Samsun'dan bakanlığa mısırların bozulduğunu söyleyen 11 Mart tarihli bir telgraf çekildiğini, fakat 5 Nisanda cevap yazıldığını doğrulamıştır. Aradan yirmi dört gün müddet geçmiştir. Bu geçen yirmi dört gün, hükümetin Şark İsyanı ile meşgul olduğu bir devre olduğunu; hükümetin bütün nazarı dikkatini bu isyana verdiğini belirtir. Kendisi İçişleri Bakanını beş defa telefonla arayıp bu meseleyi izah ettiğini, fakat onun da Şark İsyanı nedeniyle çok meşgul olduğu için bu işle ilgilenemediğini belirtir¹¹⁴.

Karadeniz sahillerine un alınacağını duyulması üzerine İttihat Değirmencilik Türk Anonim Şirketi bir mektupla teklifte bulunur. Bu teklife göre yedi bin çuval un yani beş yüz ton un seksen randımanlı olarak on beş gün zarfında teslim edilecektir. Alınan unlar Karadeniz sahillerine gönderilir. Fakat daha sonra yolsuzluk yapıldığına dair şikâyet dilekçeleri Başbakan İsmet Bey'e iletilir. Konu günün gazetelerinde de gündeme gelir¹¹⁵. Dilekçedeki şikâyetler şu başlıklar altındaydı:

— Pazarlık yapılmadan; un değirmencilerine, tüccarlarına, piyasaya sormadan doğrudan doğruya bir kişiden satın alınmıştır.

— Satın alındığı günler İstanbul'da unun çuvalı 16,50 ile 16,60 lira arasında iken İstanbul Ticaret Müdüriyeti 16,85 liradan daha pahalıya satın almıştır.

— Fırıncılara 16,60 liradan satılırken böyle toptan alımlarda on beş-yirmi kuruş daha ucuza alınabilirdi.

---

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, C. III, İc. I, İn.61, 14 Nisan 1928, s.134.

¹¹⁵ Cumhuriyet, 8-9 Nisan 1925.

— Unun randımanının % 80 olması lazım gelirken daha aşağı bulunması. Mukavelede sadece randımanın % 80 olacağını fakat ne unu olacağını tespit edilmemiş olması.

— Unların Rum değirmenciden alınmış olması.

Ticaret müdürü Muhsin Bey bu şikâyetler üzerine açıklama yapar¹¹⁶. Trabzon ve Samsun'a sevk edilecek un için tüccardan fiyat aldığını; en uygun fiyatı İttihat Değirmencilik Türk Anonim Şirketi % 80 randımanlı unun çuvalını vapurdan teslim etmek şartıyla 16,85 kuruşla verdiğini belirtir. Diğer şirketlerin daha sonra aynı fiyatı teklif ettiklerini, fakat ellerinde mal olmadığı için bu şirketten un satın aldıklarını sözlerine ekler.

İhale usulüyle satın alınmamasını ise piyasada fiyatın yükselmemesi için yaptıklarını söyler. Tüccardan alıcının kim olduğu belli edilmeden Derviş, Ayazoğlu, Sekbanzade gibi büyük ticarethanelere fiyat sorulmuştur. Unların Rum değirmenciden alındığının söylenmesini ise iğrenç bir isnat olarak değerlendirerek, unların İttihat Değirmencilik Türk Anonim Şirketinden alındığını söyler. Alınan unların ne unu olduğunun belli olmadığı söylenmesini ise boş söz olarak kabul ederek borsanın resmi bordrosunda bunun kayıtlı olduğu ve unların buğday unu olduğunu gösteren tahlil raporlarının bulunduğunu belirtir¹¹⁷. Satın alınan unun randımanının yani kalitesinin düşük olduğu iddiasına ise şu cevabı verir. *“Her çuvaldan numune alındı. Henüz borsada analiz heyeti teşkil etmemiş olması hesabıyla piyasada un üzerine ihtisası tasdik olunan Ayazoğlu ve mütehasıs Hüsnü Bey'e kimden alındığı bildirilmeden muayene ettirilmiş ve unların seksen randımanlı olduğunu tasdik etmişlerdir”*¹¹⁸.

Zahire alımı esnasında bir takım ihmallerden söz edilmesi üzerine; yedi bin çuval un alımı için tahkikatı yapmak üzere Ali Cenani Bey tarafından Müsteşar Vahit Bey görevlendirilir. Araştırma Komisyonu, Müsteşar Vahit Bey'i yaptığı tahkikat ve alınan yedi bin çuval un için dinlemiştir. Müsteşar Vahit Bey, şikâyet sahiplerini çağırıp dinlediğini; fakat bunu raporuna yazmadığını belirterek, devamla mahallerinden aldırıldığı unları tahlil ettirerek borsa komiserinden fiyatları öğrenmiştir. Borsa

---

¹¹⁶ **Vatan**, 9 Nisan 1925.

¹¹⁷ **A.g.r.**, s. 117.

¹¹⁸ **A.g.r.**, s. 106.

komiserinden yedi bin çuval unu kimin verebileceğini sorarak, alım işini yapan Muhsin Bey'e kimlerden fiyat aldığını sorar. Aldığı malumat üzere Muhsin Bey'in sorduğu adamlar haricinde fiyat soracak ve malı getirecek kimsenin bulunmadığına kanaat getirir. Vahit Bey tahkikatı yaptıktan sonra Bakan Bey'e telgraf çeker. İhmal ve suistimal olmadığını söyler. Daha sonrada hazırladığı raporu Bakan Bey'e sunar. Fakat Vahit Bey şahıslarla şifahi olarak temas etmiş ve evrakları tetkik bile etmemiştir.¹¹⁹

Samsun'a bin ton mısır çıkarılmış ve orada dağıtılmıştır. Giresun'a da verilmiştir. Komisyonda eski Giresun valisi de dinlenmiştir. Vali Bey'in açıklamasına göre; 1925 senesinde Giresun vilayet halkının iâşe ihtiyacı çoğalmış. Kâfi miktarda mısır gönderilmesi İçişleri Bakanlığından istenilmiştir. Ticaret Bakanlığı vasıtasıyla satın alınan mısırlardan gönderileceği bildirilmiş ve mısırların gelmesi beklenmeye başlanmıştır. Vali Bey o sırada Giresun tüccarlarından birisiyle görüşmüş ve Karadeniz sahilindeki vilayetlerin ihtiyacı için gönderilecek olan mısırların bozuk olduğunu, ıslak bulunduğunu ve hazırlıklı bulunulması lazım geleceğini öğrenmiştir. Günün birinde mısırın Giresun'a çıkarılmakta olduğu haberi alınır. Vali Bey mısırın iskeleye çıkarıldığı haberini alınca daireye gelir ve bir komisyon toplar. Numune getirtir. Gelen mısırların bir kısmı siyahlaşmış, çürük bir vaziyette olduğunu görünce sağlık heyetine gönderir. Sağlık heyetinden bir rapor gelir. Bu rapor, mısırın insanlar tarafından tüketilmesi şöyle dursun hayvanlara da yedirilmesinin doğru olmayacağını bildirmiştir. Giresun valisi bunu derhal Bakanlığa ve Samsun'da bulunan ticaret müdüriyetine bildirir. Bir taraftan da numuneleri alıp İçişleri bakanlığına gönderir. Sonra mısırları kurutabilmek için güneşe serdirir. Buna müteakip Ordu vilayetine tayin edildiğini ve sonra ne olduğunu bilmediğini söyler¹²⁰.

5- Zahire Alım- Satım Hesapları

Muhtelit Encümen, zahire alım komisyonunun hesaplarını inceler. İncelenen hesaplarda birinci kalem Osmanlı Bankasındaki hesaplardı. Bankadaki hesapların birisi İstanbul şehir emaneti hesabı, ikincisi İzmir'e gönderilen bin tonluk buğday hesabı,

---

¹¹⁹ A.g.z.c. , D.III, C. III, İc. I, İn.61, 14 Nisan 1928, s.137.

¹²⁰ TBMM Arşivi, "Zahire Mubayaa Hesapları", Ali Cenani Bey Davası, DN.67.

üçüncüsü Samsun'a gönderilen un hesabı, dördüncüsü Trabzon'a gönderilen un hesabıdır. Bunlardan İstanbul şehir emaneti hesapları tamamlanmamıştır ve dikkat çekici bir hususu vardır. Bu da İstanbul şehir emanetine devredilen dört bin ton buğdayın mahiyetidir. Bu buğdayların kâr ve zararı şehir emanetine mi aittir? Yoksa şehir emaneti Ticaret Bakanlığı hesabına bu satışla meşgul olacak da kâr ve zarar Ticaret Bakanlığı'na mı ait olacaktır? Kâr ve zararın kime ait olacağına araştırma sonunda komisyon karar verecek ve hesaplar o şekilde düzenlenecektir¹²¹.

İkinci kalem Giresun mısır hesabıdır. Üçüncü kalem Rize'nin hesabıdır. Rize'den gelen hesaplar incelenmiş, Rize Ticaret Odası Reisi dinlenmiştir. Dördüncü kalem Samsun hesabıdır. Samsun hesabı iki kalemdir. Biri un hesabı, diğeri mısır hesabıdır. Beşinci kalem Trabzon mısır hesabıdır. Altıncı kalem İzmir Belediyesi'nin buğday hesabıdır. İstanbul şehir emanetindeki hadise İzmir Belediyesi'nde de aynen vakidir. İzmir Belediyesi'ndeki bu işte yirmi yedi bin lira zarar vardır. Bu zarar Ticaret Bakanlığı'na mı ait olacaktır, belediyeye mi ait olacaktır meselesi komisyonun vereceği karara göre şekillenir. İzmir'de ikinci bir kısım hesapta Atina'dan İzmir'e sevk edilen buğdayın hesabıdır. Bu hesap alınmış ve tetkikatı son bulmuştur. Yedinci kalem Adanalı Yusuf Lütfi Bey'in hesabıdır. Sekizinci kalem Savunma Bakanlığına aittir.

Sonuç itibarıyla zahire ve un alımı sermayesi olarak Ali Cenani Bey'in makbuzu alarak 31 Ağustos 1925 tarihinden sonra maliyeye iadesi gereken beş yüz bin liradan devlet veznesine bugüne kadar yalnız on dört bin dört yüz otuz sekiz lira doksan altı kuruş teslim edilmiştir. Mevcut nakit olarakta İş Bankasında beş, Sanayi ve Maden Bankasında nakden mevcut yirmi bir bin üç yüz seksen yedi lira yetmiş iki kuruş bulunduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan paranın yüz otuz iki bin seksen sekiz lira seksen sekiz kuruşu muameleden dolayı zarar olarak tespit edilmiştir. Sanayi ve Maden Bankası müdüriyetinin 28 Mart 1928 tarihli mektubuyla bu meblağ bankada mevcuttur. Her ne kadar stok yapmaya karar verildiği anda bu muameleden devlet hazinesinin bir zarar göreceği düşünülmemiş ve dile getirilmemiş¹²² olsa da önemli miktarda zarar hâsıl olmuştur.

---

¹²¹ A.g.r., s. 243.

¹²² Milliyet, 14 Nisan 1928.

ve Nafiz biraderler namına Ali Cenani Bey'in sözlü emirleriyle Sanayi ve Maden Bankasında stok parasından yirmi beş bin liralık bir kredi açılmış ve evvel sekiz bin lira, farklı tarihlerde bu krediden yirmi beş bin beş yüz lira verilmiştir. 6 Ağustos 1925 tarihinde Necip Bey sekiz yüz on beş hisse senedi teslim ederek bu hesap kapatılmıştır. Fakat yeniden 25000 liralık bir kredi açılmıştır. Aynı suretle 12 Eylül 1925 tarihinde sekiz yüz elli adet hisse senedi teslim edilerek hesaba kayıt edilmiş. Yeni avans alınarak 13 Aralık 1925 tarihinde sekiz yüz kırk dört hisse senedi teslim edilmek suretiyle avans olarak verilen 82770 liranın 75270 lirası her bireri otuzar liradan 2509 adet hisse senedi teslim olunur. Ve 500 lirası 15 Temmuz 1925 ve 7000 lirası 22 Ağustos 1925 tarihinde nakden iade edilerek kapatılmıştır.

Sanayi ve Maden Bankasından gelen iki telgrafa göre stok hesabından 17 Ocak 1926 vadeli 12500 liralık ve diğeri 21 Ocak 1926 vadeli 7000 liralık Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Şirketine ait iki kıta senet mukabilinde 19500 lira ödenmiştir. Ayrıca Ticaret Bakanlığı'nın 5 Ocak 1926 tarihli telgrafına dayanarak Adapazarı Şirketi'ne açılan kredi mukabilinde stok hesabından 15000 lira daha ödenmiştir.

Dr. Fikret ve Mukbil Beylerle Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in arasında 12 Mayıs 1925 tarihinde bir mukavele imzalanır. Ankara'da tesis edilecek değirmen için avans verilmiş ve kefil olunmuştur. Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret Bey'in ortaklığıyla 12 Mayıs 1925 tarihinde mukavele imzalanıyor. Bu mukaveleye binaen 15000 İsviçre Frankı mukabili olarak 5415 lira 22 kuruş ödenir. 32000 İsviçre Frankı için İş Bankası vasıtasıyla bakanlık adına ödenir. Bu kefaletnamenin ilk taksidi olan 16000 İsviçre Frankı vadesi geldiğinde İş Bankasınca ödenir. Ancak bu 16000 frankı henüz stok hesabına nakil edilmemiştir. İş Bankasının alacağı olarak görünmektedir. Mukavelede verilen avans ve kefalet için peşin bir teminat aranılmamış yalnız mukavelenin 3. maddesi mucibince inşaatın sonunda teminat olarak bakanlığa devir olunmuştur. Dr. Fikret ve Mukbil Beyler 4 Nisan 1927 de vadesi dolan senedi ödemedikleri için İş Bankasına 11779 lira borçları olduğu anlaşılmıştır.

İstanbul şehremanetine devir edilen unlardan bir kısmı Savunma Bakanlığına satılmıştır. Bunlardan 337500 kilenin bedeli olarak 74992 liradan Ankara Merkez Kumandanlığı muhasip mesullüğünce 30000 lirası Ticaret Bakanlığına 4 Haziran 1925 tarihinde ödenmiştir. Geri kalan 44992 lirası emanete alınmıştır. 27 Haziran 1925

tarihinde geri kalan bakiye ödenmişse de stok hesabına girememiş olduğundan Ticaret Bakanlığında izahat istenmiştir. Geriye kalan 900 kile unun 72 kilelik çuvalı 16 lira hesabıyla 200 liranın da Milli Savunma Bakanlığında talep edilmesi gerekiyordu.

Samsun'a gönderilen 1000 ton mısırdan İskân Müdüriyetine verilen 271890 kile mısırın bedeli olan 23365 lira 53 kuruşun 12000 lirası hazineye teslim edilirken geriye 11365 lira 53 kuruş kalmıştır. Giresun ve Rize'ye gönderilen mısırların hesaplarından tahsil edilmeyenler vardır.

26 Eylül 1925 tarihinde Sanayi ve Maden Bankasındaki stok parasından 7500 lira alınarak İş Bankasının Ankara Şubesine ödenmiştir. Bu paranın 5000 lirası 27 Eylül 1925 tarihinde ve 2500 lirası 11 Ekim 1925 tarihinde Ticaret Bakanlığı mutemedi Mustafa Kadir Bey tarafından İş Bankasından alınmıştır. Bu paraların memurlara avans olarak dağıtıldığı daha sonra memurların maaşından kesilerek bankaya iade olunduğu anlaşılmıştır. Bankaya 5200 lira iade edilmiş olup 2480 lirası kalmıştır.

Malların fire vermesinden ve fiyatların düşmesinden dolayı bu muamelede bir takım zarar görünmektedir. Masrafların maliyet fiyatına ilave edilerek geri ödemesi temin edilememiş ve bu suretle bir kısım masraflar aynen zarar kalmıştır. Bununla beraber mahalli fiyatların düşmesi veya malların bozulması nedeniyle hiçbir yerde maliyet fiyatına satış mümkün olamamıştır¹²³.

E- TAHKİKAT ENCÜMENİ KARARININ MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ VE DİVAN-I ÂLİ KARARI

TBMM kurulduğundan beri ilk kez bir vekilin Divan-ı Âli'ye gönderilmesi Havuz-Yavuz davası nedeniyle teklif olunuyordu. Bundan dolayı bu tarihi sahneyi gözleriyle görmek isteyen pek çok kişi meclis sıralarını doldurmuştu ve meclis olağanüstü şekilde kalabalıktı¹²⁴. Fakat Divânı Âli dağılmadan ikinci bir davanın daha ortaya çıkması insanları heyecandırmıştı ve meclis gene çok kalabalıktı¹²⁵. Başbakan İsmet Paşa'da oturuma iştirak etmişlerdi¹²⁶.

---

¹²³ **A.g.r.**, s. 130–131–132–133.

¹²⁴ Kazım Teoman Özalp, **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, 1992, s.36.

¹²⁵ **Vakit**, 15 Nisan 1928.

¹²⁶ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1928.

Ali Cenani Bey kendisini müdafaa ederek encümen mazbatasında bir takım vazife suiistimallerinden bahis edilmiş olmasına işaret etmiş ve hayatında hiçbir zaman vazifesini suistimal etmediğini ve her işinde şahsi menfaatine vatan menfaatini takdim ettiğini ifade etmiştir¹²⁷. Ali Cenani Bey müdafaasına devamla Adapazarı Fabrikası hisse senetlerini memleketin menfaatine olarak satın aldığını ve bundan dolayı nakden bir ziyan meydana gelmemiş olduğunu ve vicdanen müsterih bulunduğunu ve değirmen için verilmiş olan avansın bilahare iade edildiğini söyleyerek demiştir ki:

“ Ankara değirmen fabrikası için verilmiş olan para muhasebe tarafından takip edilmemiştir. Fakat bugün fabrika mevcuttur ve otuz bin lira değerindedir. Binaenaleyh o parada kabili tahsildir. Suistimal bir kast mahsusla müstenit olmak icap eder. Değirmen yaptırmış olmakta ve Adapazarı fabrikası hisse senetlerini almakta memleket menfaatine olarak bir hizmet yapmaktan başka kastım yoktur¹²⁸. ”

Mazbatada işlenen konulardan birisi de muhasib-i mesul meselesidir. Muhtelit Encümen bakanlığa verilen beş yüz bin liradan sorumlu bir muhasebeci bulamamıştır. Ve encümene göre parayı bankadan alan Ali Cenani Bey, muhasip mesuldür. Ali Cenani Bey Usulü Muhasebe Kanununun 22. maddesinde muhasibi mesullerin doğrudan doğruya Maliye Bakanlığı tarafından tayin edildiğini, bugün ilkokullarda bile muhasibi mesullerin Maliye Bakanlığı tarafından atandığını ve Maliye Bakanlığı tarafından bir muhasibi mesulün tayin edilmemesinden dolayı kendi ihmalden söz edilemeyeceğini belirtir. Muhasibi mesulü tayin etmek kendisine ait olsa bile usulü muhasebe kanunu mucibince Divân-ı Muhasebatın vize etmemesi lazımdır diyerek kendisini savunmuştur¹²⁹.

Ali Cenani Bey devamla mazbatada birtakım ufak tefek ihmalden bahis olduğunu belirtir. Yedi bin çuval un tahkikatı için Müsteşarı Vahit Bey'i görevlendirir. Vahit bey tahkikatı yapar ve suistimal yoktur diye telgraf çeker. Bakan Bey'e bilahare raporu verir ve suistimal görmediğini söyler. Kendisi de raporu tetkik için Ticaret Müdüriyetine havale eder. Esasen noksan denilen şey bir şikâyetçiden, şikâyet sebebinin sorulmamış olmasıdır. Raporda, alınan unun piyasa fiyatından fazla

---

¹²⁷ **Milliyet**, 15 Nisan 1928.

¹²⁸ **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1928.

¹²⁹ **A.g.z.c.** , D. III, C. III, İc. I, İm. 61, 14 Nisan 1928, s.134.

olmadığının görüldüğünü ve onun muayenesinin de fena olmadığını göstermiştir. Raporu bizzat tetkik etmediğini, çok fazla meşguliyet arasında raporu incelemenin aklına gelmediğini belirtir. Bu bir unutmadır. Fakat bu gibi unutmaların aranması sonucu çok fazla bulunabileceğini söyler¹³⁰.

Ali Cenani Bey sözlerini şu şekilde bitirir:

“ Teşkilatta belki bir takım noksanlar vardır, her türlü mesele bilhassa mali meseleler kanununun arzu ettiği dairede cereyan etmemiş veyahut edememiş. Eğer ihmal ve terahiler – ki zaruret maslahat icabı olarak yapılmıştır- bunlar mutlak cezayı müstelzim ise bendeniz bundan kurtulacak pek az arkadaş vardır diyebilirim. Mamefihi bendeniz evvelce de söyledim. Encümen benim namus cihetinden tamamıyla masumiyetimi meydana çıkardığından dolayı müteşekkirim. Bu meselenin de neticesinde beraat edeceğime katiyen kaniim. Hüküm Heyeti Aliye ’nizededir.¹³¹ ”

Başka söz isteyenin olmaması üzerine meclis başkanı araştırma komisyonunun raporunu oya sunar. Divânı Âli daha dağılmadan ikinci kez bir bakanın yargılanmasına meclis karar veriyordu¹³².

---

¹³⁰ A.g.z.c., D. III, C. III, İc. I, İm. 61, 14 Nisan 1928, s.135.

¹³¹ A.g.z.c., D. III, C. III, İc. I, İm. 61, 14 Nisan 1928, s.135.

¹³² Vakit, 15 Nisan 1928; A.g.z.c., D. III, C. III, İc. I, İm. 61, 14 Nisan 1928, s.138.

I- MAHMUT MUHTAR PAŞA

1877–1878 Rus savaşı kahramanlarından Gazi Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın (1839- 1917) oğlu olan Mahmut Muhtar Paşa, İstanbul'un Molla Gürani mahallesindeki konakta 11 Aralık 1866 günü doğmuştur. Dokuz yaşında yatılı öğrenci olarak Galatasaray Lisesine gider. 1855 yılında Galatasaray Lisesini bitirmeden Harbiye'ye yazdırılır. Aynı yıl bir grup akrasıyla birlikte Metz'deki bir Alman Askeri Okuluna gönderilir. 1888'de burayı teğmen olarak bitirir ve Berlin'de bulunan II. Prusya Piyade Hassa Alayına atanır. Türkiye'ye dönünce genelkurmayaya tayin edilmiş ve Erkânı Harbiye'de “*Erkânı Harp Vazifeleri*” dersinde öğretmenlik yapmaya başlamıştır¹³³.

Her yıl gardırobunu yenilemek için İngiltere'ye gider, Paris'in entelektüel yaşayışını çekici bulur, Viyana Operasında bir locaya mevsimlik abone olurdu. 1908 de Ostend'de bir ev tutup yerleşir. Fakat 24 Temmuz da II. Meşrutiyet ilan olunca Mahmut Muhtar Paşa hemen İstanbul'a döner. İttihat ve Terakkinin üyesi olmamasına rağmen başkentteki I. Ordu komutanlığına atanır¹³⁴.

31 Mart olayı patlak verince, Harekât Ordusuna karşı harekete geçmek ister. Fakat Sadrazam Hüseyin Hilmi ve Harbiye Bakanı Ali Rıza Paşalar buna engel olur ve kabine istifa eder. Mahmut Muhtar Paşa o geceyi aile dostları Sir William ve Lady Whittall'ların evinde geçirir. Alman sefaret gemisiyle bir İngiliz vapuruna binip, oradan da Selanik'e gider.

Ayaklanmanın bastırılmasından ve padişahın değiştirilmesinden sonra, 1909 Mayısında çıkarılan bir yasa uyarınca, Osmanlı Harp Akademisinden mezun olamayan kurmayların rütbeleri indirilir. On bir yıldır paşa olan Mahmut Muhtar albay yapılır. 1911 başında İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Bahriye Bakanı olur. Bu hükümet düşünce o da görevinden ayrılır. 1912 Temmuz da babası Ahmet Muhtar Paşa sadrazam olunca Mahmut Muhtar Paşa yine Bahriye Bakanı olur. Bu kabineye baba- oğul kabinesi de denir. Bu görevi sırasında İngiltere'ye iki savaş gemisi ısmarlaması Mahmut

---

¹³³ **Tarih ve Toplum**, Kızının Kalemile Mahmut Muhtar Paşa'nın Yaşamı, Ocak 1986, s. 438, Emine Foat Togay'ın Three Centuries; Family Chronicles of Turkey and Egypt- london: Oxford Üniv. Pres. 1963 kitabının 5. bölümünden s. 52–71 özetlenmiştir.

¹³⁴ Tarih ve Toplum , **a.g.m.**, s.21.

Muhtar Paşa için ağır sonuçlar doğuracaktır¹³⁵. 1914'te Enver Paşa kendisini yirmi bin altın ödemeye mahkûm eder. Parayı öder ve bir daha ülkesine dönmez¹³⁶.

Balkan savaşı patlak verince, yeniden ferik rütbesine erişmiş olan Mahmut Muhtar Paşa bakanlığı bırakıp, önce Trakya ordusunun sağ kanadındaki üçüncü ordunun, daha sonra da ikinci ordunun komutanı oldu. 17 Kasım 1912'de Bulgar ileri harekâtını engelledi.

Mısır hanedanından Prenses Nimetullah'la evliydi. Cumhuriyetin ilanından sonra devlet görevinden ayrıldı. Yirmi bir seneye yakın Mısır ve Avrupa'da yaşadı¹³⁷. 1926'da Avrupa'da mide kanseri ameliyatı olur. 1929 yazında İsviçre'de tedavisi devam ederken Türk hükümetinin kendisini 1911'deki Bahriye Bakanlığı sırasında satın alınan gemilerin parasını ödemiş olmaktan sorumlu tuttuğunu öğrenir. İtiraz yoluna giderek devlete dava açar. Ama kaybeder ve bütün mal varlığına el konulur. Bir daha vatanına dönmez. Fransızca olarak yazdığı Kuran'ın Hikmetleri¹³⁸ kitabını tamamladıktan sonra, İskenderiye'den Napoli'ye giderken 18 Mart 1935 günü gemi Mersin açıklarındayken bir kalp krizi sonucu ölür¹³⁹.

A- PAŞA'NIN AYDIN VALİLİĞİ

Mahmut Muhtar Paşa bir ara Aydın valiliğine tayin edilir¹⁴⁰. Bu sırada İzmir belediye başkanı ile arasında belediye şubeleri açılması, bulvar inşası ve diğer konularda ihtilaf çıkmıştır. Belediye başkanı görevden alınır ve bunun üzerine belediye azaları istifâ eder¹⁴¹.

---

¹³⁵ Paşa'nın kızı bu konuyu yanlış bilmektedir. Sipariş verilen gemiler savaş gemisi olmayıp, Marmara'da ulaşımı ve nakliyatı sağlamak için verilen üç adet uskurlu (pervaneli) yolcu gemisidir.

¹³⁶ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C.2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s.720 Öztuna'nın Enver Paşa tarafından Mahmut Muhtar Paşa'dan paranın alındığına dair yazdıklarına başka bir kaynakta rastlanmamıştır.

¹³⁷ Bardakçı, **a.g.m.**, Hürriyet.

¹³⁸ Tarih ve Toplum, **a.g.m.**, s. 439, Mahmut Muhtar Paşa askerlik ve diplomatik mesleklerinin yanı sıra, tasavvufla da ilgileniyordu. Ömrünün son yıllarında hazırladığı bu kitap, onun ölümünden sonra, eşi Prenses Nimetullah tarafından İngilizceye çevirtilip Oxford Üniversitesi Yayınevine bastırılır. Bu eser Paşa'nın kırk sayfalık bir önsözyle Kur'anı Kerim'den (tümünün beşte biri kadar) seçme ayetlerden oluşmaktadır. Kitap Fransız Oryantalisti Prof. Louis Massignon'a ithaf edilmiş ve onun sunusuyla yayımlanmıştır.

¹³⁹ Tarih ve Toplum, **a.g.m.**, s. 440.

¹⁴⁰ **B.O.A**, FK. İ.DH, DN.1477, GN.1327 Ş/24, T.1327 Ş 08.

¹⁴¹ **B.O.A**, FK. DH. MUI, DN.54-2, GN.16, T.1328 Ş 25.

Paşanın siyasi hayatının en sıkıntılı dönemleri Aydın valiliği yaptığı zamanlarda oldu diyebiliriz. Paşanın belki de Divân-ı Âli'de yargılanmasına bir yıl kadar süren valiliği zamanında edindiği siyasi rakipleri neden olmuştur.

II. Meşrutiyetin ilanından Mahmut Muhtar Paşa'nın valiliğe atandığı tarihe kadar geçen yaklaşık on dört aylık sürede ilde altı vali gelip geçmiştir. İttihat ve Terakki, İzmir merkezi yönetim boşluğunu doldurmaya çalıştı. Ancak buna rağmen, yönetim boşluğu her alanda kendisini hissettirdi. Grev dalgası, boykot, eşkıyalık vb. gelişmeler vilayetin önlemlerini aşmış sürekli kargaşaya ortam hazırlamıştı. İşte Mahmut Muhtar Paşa, bu yönetim boşluğunu dolduracak otoriteyi sağlayabilecek bir çare olarak Aydın valiliğine atandı. Nitekim yeni vali göreve başladığı ilk günden itibaren otoriter tavrını hissettirmekten çekinmedi ve otoritesinin önünde engel gördüğü herkese karşı şiddetli bir mücadeleye girdi. Örneğin, vali Mahmut Muhtar Paşa karar ve uygulamalarına muhalefet eden basını (Ahenk, Köylü, Mülhakat) mahkemeye vermiştir¹⁴².

30 Aralık 1909 günü gazetelerini okuyan İzmirli, vali Mahmut Muhtar Paşa ile Belediye Başkanı Uşakizade Muammer Bey arasında uzun süredir devam eden gelmekte olan sürtüşmenin yeni bir boyut kazandığını öğrendiler. Muammer Bey kanun hilafına hareketinden dolayı görevinden alınmış ve yerine belediye meclisi üyelerinden Tahir Bey vekâleten atanmıştı¹⁴³. Vali Mahmut Muhtar Paşa, Muammer Bey'in görevden alınması ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, görevden alma kararına yol açan nedenleri iki noktada toplamıştı. Muammer Bey üye olmasına rağmen, Vilayet Tensiki Memurinin komisyonuna katılmadığı gibi Vilayet İdare Meclisi tarafından oluşturulan şehrin elektrikle aydınlatılması ile bulvar açılması komisyonlarına da iştirak etmemişti. İkinci gerekçe de 1908–1909 dönemine ait temettü vergilerine mükellefler tarafından yapılan itirazların belediye tarafından savsaklanması gösteriliyordu. İlerleyen günlerde genişleyerek İzmir ileri gelenlerinin de katıldığı bir çatışmaya dönüşen bu olayda, vilayet yönetimi ile belediye heyeti arasındaki sürtüşmeyi derinleştiren iki neden ön plana çıktı. Bunlar şehrin birden fazla belediyelere bölünmesi

---

¹⁴² B.O.A, FK. DH. MUI., DN.2-4 /39, GN. 1327.2.29.

¹⁴³ Mülhakat, 30 Aralık 1909; Köylü, 30 Aralık 1909.

ve Basmahane İstasyonu ile limanı birbirine bağlayacak ve şehrin etrafını dolaşacak bulvarların açılması konusuydu¹⁴⁴.

Osmanlı Devletinde modern anlamda belediye, 19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da kuruldu. 1860 ve 1870'lerde birçok önemli Osmanlı şehrinde artık belediye kurulmuştu bile. Belediyelerin hukuksal yapısı, 1877 Meclisi Mebusanı tarafından çıkarılan Vilayet Belediye Kanunu ile sağlam bir temele oturtuldu. 1868'de kurulan İzmir belediyesi kanun hükmünce 1879 yılında ikiye bölündü. Ancak bu bölünmenin aynı zamanda etnik bir bölünmeyi de beraberinde getirdiği ve çoğunlukla Müslümanların yaşadığı yerlere hizmet veren belediye dairesinin genel giderlerini bile karşılayamadığı görülünce belediye daireleri yeniden birleştirildi.

Mahmut Muhtar Paşa'nın İzmir'e gelmesinin hemen ardından ele aldığı konulardan olan İzmir belediyesinin bölünmesi konusunda İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda bazılarının işine gelmediği için engellenmekte olduğu ve eğer belediyeden bir müracaat olursa şiddetle ret edilmesini istiyordu. Belediye heyeti ise İçişleri Bakanına doğrudan ulaşım görüşmek istiyorlardı. Yazılarında uygulamanın çıkarılacak yeni belediye kanuna göre olmasını istiyorlardı¹⁴⁵.

19. yüzyılın ortalarından itibaren artan ticaret hacmi, bir süre sonra İzmir'in fiziksel yapısını zorlar bir kapasiteye ulaşmıştı. Üretim alanlarından toplanan ürünler trenler ile Punta'daki ve Basmahane'deki son duraklara ulaştırılıyor ve rıhtıma sevk ediliyordu. Fakat Basmahane ve liman arasındaki alanın yoğun bir iş merkezi olması ve sokakların en genişinin sekiz-on metreyi geçmemesi nakliyatı son derece güçleştiriyordu. Bu konuda ilk ciddi öneri, 1880 yılında Mithat Paşa tarafından hazırlanan raporla ortaya çıkıyordu. Konu hakkında ikinci proje ise Eşref Paşa'nın belediye başkanlığının sonlarında gündeme gelmiş, Basmahane'den Gümrük'e kadar açılacak bulvar için istimplâk yapılması kararlaştırılmış ve bu amaçla 150000 liraya ihtiyaç duyulduğu hesaplanmıştır.

Mahmut Muhtar Paşa'nın valiliğe atanmasıyla, paşanın önüne İzmir Rıhtım Şirketi mühendislerinden Mösyö Polikarpe A. Vitalis tarafından hazırlanan ve İzmir'in

---

¹⁴⁴ **Toplumsal Tarih**, Dr. Erkan Serçe, "İzmir'de İktidar Mücadelesi", C.13, S.77, 2000, s. 25.

¹⁴⁵ **Toplumsal Tarih, a.g.m.**, s.26.

üç bulvara¹⁴⁶ sahip olmasını öngören proje getirilmiş ve kabul görmüştür. Fakat belediye meclisi bu projeye karşı çıkıyordu. Çünkü üç projenin toplam maliyeti 1500000 sterlindi ki, İzmir belediyesinin mevcut bütçesi 382000 küsurdu. Ayrıca belediye yıllardır üzerinde çalıştığı tek bulvarın açılmasını Sadık Bey'in başında bulunduğu Osmanlı tüccarlarından oluşan bir şirkete ihale etmeye çalışıyordu. Hemen belirtelim ki Sadık Bey, belediye başkanı Muammer Bey'in babasıydı.

Mali olanakların elverişsizliğine rağmen, Uşakizade Muammer Bey yönetimindeki yeni belediye heyeti, yönetimi devir aldığı andan itibaren yoğun bir çalışma içine girmişti. Bunların sonucunda belediye gerek basın ve gerekse de halk nazarında gittikçe artan bir saygınlık ve yaptırım elde etti. Bunda, Uşakizade Muammer Bey'in İttihat ve Terakki'nin İzmir mensuplarınca oluşturulan "Fedakârlar Meclisinin" en hareketli inkılâpçısı olmasının muhakkak rolü bulunmaktaydı.

Vali Mahmut Muhtar Paşa, 26 Aralık 1909 tarihinde Muammer Bey'i görevden alır. Fakat İzmir ileri gelenlerinin İçişleri Bakanlığı'na çektikleri telgraflarla başkanın görevinde kalmasını sağlarlar. Mahmut Muhtar Paşa'da 1910 yılında valilik görevinden alınır ve daha sonra Berlin Büyükelçiliğinde görev alır¹⁴⁷.

B- SALTANATTAN KALMA BİR DAVA

Olay İngiltere'de Times Iron Works fabrikalarına 25 Nisan 1911'de altmış bin İngiliz lirasına sipariş edilen üç vapur için yapılan sözleşmeye aykırı biçimde teminat almadan 1 Haziran 1911 de peşin olarak yirmi bin İngiliz lirasının ödenmesidir. Sözleşme yapılan şirket kısa bir süre sonra iflas etmiş ve ödenen bu para batmıştır¹⁴⁸.

Anlaşılacağı gibi hadise 1911 senesinden kalmaydı. O zamanki adı "*Seyri Sefain İdaresi*" olan denizyolları, "*Times Iron Works*" isimli bir İngiliz şirketine gemi sipariş etmiş ve ilk taksit olarak yirmi bin altın ödemişti. Para gönderilmişti ama

---

¹⁴⁶ Projeye göre; bir numaralı bulvar, Rıhtım'da bulunan Zahir Borsası'nın yanından başlayacak ve 22,5 metre genişliğinde olarak doğrudan Basmahane'ye kavuşacaktı. İki numaralı bulvar, 15 metre genişliğinde olacak ve Bellaviste'den başlayıp yine Basmahane'de noktalanacaktı. Üç numaralı bulvar ise, Salebcioğlu Hanının önünden başlayacak ve Basmahane yakınlarında bir numaralı bulvarla birleşecektir.

¹⁴⁷ **B.O.A**, FK. İ.HR, DN. 430, GN. 1331 R/07, T. 1331 R 23.

¹⁴⁸ Kazım Öztürk, **Parlamento**, s.318.

şirketten teminat alınması gerektiğini hatırlayan olmamıştı. Derken Times Iron Works iflas etti ve yollanan avans da boşa gitti.

Mecelle hükümlerinin geçerli olduğu imparatorluk döneminde yapılan bu satın alma işlemi önce Meclis-i Mebusan'da soruşturma konusu edilip adli yargıya intikal ettirilmiş¹⁴⁹, Osmanlı meclislerinde ve adalet kademelerinde çözüme bağlanamayan bu dava çeşitli evrelerden geçerek 24 Nisan 1928'de TBMM'nin Adalet Komisyonuna havale edilmiştir¹⁵⁰. Davaya bakacak merciin saptanması, zaman aşımı olup olmadığı gibi konuları kapsayan tezkere ve ekleri, önce Adalet ve Teşkilatı Esasiye Komisyonlarında ayrı ayrı görüşülüp rapora bağlanmıştır.

Aradan tam on beş sene geçti ve 1927'ye gelindi. Türkiye'de artık cumhuriyet ilan edilmiş, yeni bir devir başlamıştı. Londra'ya yollanan yirmi bin altın konusu Osmanlı zamanının hesaplarını inceleyen komisyonlardan birisinin dikkatini çekmiştir. Komisyon denizyollarındaki hesap açığını bir türlü kapatamayınca "*zamanın sorumlusu zamanın Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşadır*" deyip topu mahkemeye attı. Önce İstanbul Asliye Mahkemesinin Üçüncü Hukuk Dairesi ve hemen arkasından Yargıtay zarardan Paşa'nın sorumlu olmadığı kararına varır. Ama denizyolları kasasından çıkan yirmi bin altını geri almaya azmetmiştir. Konu bu defa Ankara'ya Büyük Millet Meclisine taşındı. En son bu iki komisyondan kurulu karma komisyonca konu bir kez daha görüşülüp davaya Divân-ı Âli'de bakılmasının gerektiği hususunu da belirleyen karma komisyon raporu düzenlenmiştir¹⁵¹.

Bu rapor genel kurulun 16 Şubat 1929 tarihli otuz beşinci birleşiminde uzun ve kapsamlı bir görüşme sonunda, Giresun milletvekili Hakkı Tarık (Us) tarafından verilen önerge, genel kurulca onaylanmıştır. Kabul edilen bu önerge sonucu eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Bakanı Nail Bey hakkında tahkikat icrasına karar verilmiştir¹⁵².

---

¹⁴⁹ Ali Çolak, **Yüce Divana Sevk Edilen ve Gensoru İle Düşürülen Bakanlar**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Ankara, 1992, s.1.

¹⁵⁰ **A.g.z.c.**, D.III, İc.I, C.8, İ. 65, 24 Nisan 1928, s.7.

¹⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.III, C.8, İc.2, İ.35, 16 Şubat 1929, s.38.

¹⁵² **Resmi Gazete**, 23.2.1929, s. 1126; **TBMM Kavain mecmuası**, C.12, s.170–185.

C- DAVANIN GELİŞİMİ

7 Temmuz 1914 senesi Meclis-i Mebusan'da Seyri Sefain İdaresi bütçesinin tartışıldığı sırada Karesi (Balıkesir) milletvekili Hüseyin Kadri Bey söz isteyip İngiltere'ye sipariş edilen vapurların hesabını istemiştir. Muvazenei Maliye Encümeni raporunda ehemmiyetli bir cihet vardır. Anadolu Demiryolu Şirketinden iki taksit ile borç alınan paradan yirmi bin lirasının bir tedbirsizlik, belki de suiistimalle zayi edildiği söylenmektedir. Hükümet her ne siparişte bulunursa, onu taahhüt edenden kefalet alırdı. Avans olarak para verdiği zaman şüphesiz ki kefaleti daha sık olarak almak lazım gelirdi. Bu yolda kefalet almaksızın bir şirkete yirmi bin lira verilmiş. Üç ay sonra bu şirket iflas etmiş, para da batmıştır. Hüseyin Kadri ve arkadaşları bu tedbirsizliğin müsebbibi kim ise onun hakkında kanun icrasını, mümkün ise bu paranın müsebbiplerinden alınmasını talep etmektedir¹⁵³.

Raporu hazırlayan heyet adına açıklamayı Ali Cenani Bey yapar. Bu açıklamaya göre; Seyri Sefain İdaresi, Adalar- Kadıköy hattına yeni vapurlar siparişi için iki şirketle mukavele imzalar. Fransa'da Sen Nazer şirketine altmış bin lira bedel ile üç vapur, İngiltere'de Times Iron Works şirketine altmış bin lira bedel ile üç vapur sipariş edilmiştir. Bu siparişler için iki mukavele imzalanır. Times Iron Works şirketi ile imzalanan mukavelenamede şirketin bir bankadan kefalet senedi verileceği maddesi unutulur.-Bu Sen Nazer şirketiyle imzalanan mukavelenamenin dokuzuncu maddesidir.- Bu maddenin mucibince şirkete verilecek siparişin akabinde kefalet senedi istenilmiş ve şirket İstanbul'daki bankalardan birisini kefil göstereceğini belirtmiştir. Bahriye Bakanlığı o bankaya müracaat etmiş. O bankada Londra'ya yazıp, tetkikat ve tahkikat ettiriyorum, tahkikat neticesinde kefalet edip edemeyeceğimi söylerim demiştir. Londra'dan gelen yazıda şirketin durumunun şüpheli olduğu bildirilir. Bankanın müdürü Bahriye Bakanlığına gelir ve o zaman için şirketin iflası olmadığı için açık konuşmaz. Bahriye Bakanlığına şirkete kefalet edemeyeceğini ve siparişinde verilmemesinin münasip olacağını söyler. Fakat bundan üç beş gün sonra Bahriye Bakanlığı tarafından Maliye Bakanlığına bir tezkere yazılarak yirmi bin liranın Times Iron Works şirketine teslimini bildirir. Aradan bir ay geçtikten sonra şirket iflas etmiş,

¹⁵³ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C.4, İn.39, 7 Temmuz 1914(1330), s 485.

Bahriye Bakanlığı da teminat almadığı için şirket aleyhinde bulunmak için bir memur göndermiştir. Bin iki yüz lira da o memura sarf edilir. Neticede iflas eden şirketten parayı almak mümkün olmamıştır. Üstelik bin iki yüz lirada boşa gitmiştir. İngiliz lirasıyla Osmanlı lirası arasındaki farkla beraber bu miktar yirmi dört bin liraya varıyor diyerek Ali Cenani Bey konuya açıklık getirmeye çalışmıştır.

Bunun üzerine meclise sunulan takrirleri oylamaya geçilmiştir. Rivayet edilen suiistimal hakkında iki takrir vardır. Birisi İzmit milletvekili Ziya Bey ve arkadaşlarının takriridir. Devletin zarara uğratıldığını, bu duruma sebebiyet verenler hakkında kanun icrasını istemektedir. Bir diğeri de Karahisar Milletvekili Salim Bey'in verdiği takrirdir. Salim Bey ise meclis soruşturması istemektedir. Meclisin iki gün içinde tatile girecek olması ve suiistimale sebebiyet verenlerin yani mesuliyetin bakanda mı kalacağı, yoksa daha aşağıda bulunanlarda mı kalacağını anlaşılmaması için soruşturma açılmasına karar verilir. Söz alan Milli Savunma Bakanı Enver Paşa, işin hükümetçe resmen takip edileceğini ve gelecek içtimada arz edileceğini belirtir¹⁵⁴.

Seyri Sefainin o vakit bağlı olduğu Milli Savunma Bakanlığı namına Bakan Miriliva Enver Paşa; Reisin *“Malumu Âliniz biz bir iki gün sonra tatil ediyoruz; o vakite kadar tahkik heyeti yaparsak onun burada ifayı vazife etmesi lazım gelir. Mamañih Meclisi Mebusan hükümetçe takibatı kanuniye icrasına karar verebilir ve teşrinisanide hükümetten yaptığı tahkikatın neticesini ister”* ifadesine karşı *“Biz resmen takip edelim, neticesini bilahare gelecek içtimada arz ederiz”* diyordu.

Nihayet Karahisar milletvekili Salim, Tokat milletvekili Tahsin Bey'le, İzmit milletvekili Ziya ve Lazistan milletvekili Sudi Bey'lerin takrirleri okunarak müsebbipler hakkında takibatı kanuniye icrasının kabul edildiği tebliğ olunur¹⁵⁵.

9 Eylül 1914'den itibaren takibatın hükümette başladığını görüyoruz. O tarihte iş maliyece, (ilk taksit için Anadolu Demiryolu Şirketine hitaben tanzim olunan bono ve mektup gerek idare, gerek bakanlık idarenin muhasebesinde hiçbir resmi muamele görmeyip hususi surette tanzim ve teati edilmiş olduğu anlaşılmış) önsözü ile mevcut evrak vs. ile birleştirilmek üzere Milli Savunma Bakanlığına gönderilir. Seyri Sefain bağlı olduğu hukuk müşavirliği de lazım gelen vesikaları birleştirmek için faaliyete

¹⁵⁴ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C.4, İn.39, 7 Temmuz 1914(1330), s.489.

¹⁵⁵ Öztürk, Parlamento, s.324.

geçer. 24 Ekim 1914'te Sadrazamlığa Harbiye hukuk müşavirliğinin mütalaası gönderilir. 4 Nisan 1917'de müşavirlik dosyayı Seyri Sefain'e verir. 18 Mayıs 1918'de Babiâli'ye tekrar yazılır. 19 Mayıs 1920'de tam iki yıl sonra bu yazı tekrar yazılır. Vaktin hükümetleri ya şahısların huzur ve menfaatini devlet hakkından üstün görüyorlar ya da Divân-ı Âli teşkilinden nedense ürkerek bunu meclis içtima halinde ise unutturularak; değil ise içtimaları bekler görünüp savsaklamak siyasetini görüyorlardı.

16 Mart 1920 ile Eylül 1922 arasındaki fetret devrinden sonra cumhuriyet hükümeti Babiâli'den devreden işleri eline aldığı zaman yirmi bin İngiliz liralık hakkın takibini bu halde buldu. Ve 1924 senesi Eylülünün 14'ünde Seyri Sefain İdaresi hukuk müşavirliğinin 114 hususi numaralı ve müruru zaman ihtimalinden bahseden tezkeresini o zaman İstanbul'da bulunan Ticaret Bakanı Trabzon milletvekili Hasan Hüsnü Bey aynı günde (müruru zamana mani olmak için derhal dava edilmesi) emriyle imzaladı.

Seyri Sefain yeni hukuk müşaviri “ *Vaziyet bir cürüm olmadığı ve cürümden ayrı şahsi haklar için mutad mahkemelerden başka fevkalade bir mahkemenin bütün dünya hukukunca vazifedar olmayacağı*” kanaatiyle Mahmut Muhtar Paşa ve Nail Bey aleyhine İstanbul Üçüncü Hukuk Mahkemesinde bir dava açar. Üçüncü Hukuk Dairesi bu davayı vazife noktasından reddeder. Mahkeme her iki adı geçen bakan ve davaya dâhil daireleri vazifeleri olan ahvalden ileri geldiğinden davanın Divân-ı Aliye ait olacağına karar vermiştir. İdare bu kararı temyiz etmek istedi, fakat temyizde o hükmü tasdik etti. Seyri Sefain İdaresinin hakkı takipte tutacağı iki yol kalmıştı; birincisi temyiz kararını tashih, ikincisi davayı Büyük Millet Meclisine sevk etmek.

İdare bunun ikisini birden yaptı ve temyiz mahkemesine kararı düzeltmek için müracaat ederken, hukuk müşavirliğinin tezkeresi üzerine idarenin bu defa bağlı olduğu İktisat Bakanlığı da 4 Nisan 1928 tarihinde yazdığı bir yazıyla durumu Başbakanlığa bildirdi.

Başbakanlık bu tezkereyi 22 Nisan 1928 tarihinde meclise gönderiyor. Gelen tezkerede bu gibi davaların merciinin belirlenmesi için Adliye Encümenine havale edilmesi gerekmektedir¹⁵⁶. Büyük Millet Meclisinde evvelce Teşkilatı Esasiye Encümeninin 20 Aralık 1928 tarihli mazbatasını 24 Aralık, ikinci defa Muhtelit

---

¹⁵⁶ A.g.z.c. , D.3, İ.65, C.1, 24 Nisan 1928, s. 226.

Encümenin 5 Şubat 1929 mazbatasını, 16 Şubat 1929 tarihinde müzakere ederek mali mesuliyete tahsil edilmiş olsa da, dâhili nizamname delaletiyle vekillerin muhakeme yeri Divân-ı Ali olduğunu tefsir, bu tefsir kararıyla birlikte de tahkikat icrasını encümene tevdi ediyordu¹⁵⁷.

D- GEMİLERİN SİPARİŞİ

Tahkikatın sebebi Seyri Sefain İdaresi adına İngiltere’de Times Iron Works şirketine ısmarlanan üç vapur için bu şirkete 1 Haziran 1911’de peşin yirmi bin İngiliz lirasının verilmesidir. Şirket vapurların inşasını bitirmeden iflas etmiş, mevcudun imtiyazlı alacaklılara yetiemediği, Seyri Sefain’de bunlar arasına girmediği ve şirketten mukavele mucibince banka kefaleti alınmamış olduğu için verilen para batmıştır. Bu sırada Seyri Sefain Bahriye Bakanlığına bağlı, Mahmut Muhtar Paşa’da Bahriye Bakanıdır. Muamele Mahmut Muhtar Paşa’nın imzasıyla yapılmış, Maliye Bakanı Nail Bey’de bir cihetle alakadar bulunmuştur.

Seyri Sefainin o vakit ki vaziyeti şu şekildedir. 1910 senesinin son yarısı ile 1911 senesinin ilk yarısında Osmanlı Seyri Sefain İdaresi adı altında çalışan bu idare, 28 Ağustos 1911 tarihli bir irade ile ve eski bir özel idareye birleştirilerek teşkil ve tesis edilmiş bulunuyordu. İdare; Genel Müdür, Harbiye, Bahriye, Maliye, Ticaret ve Nafia Bakanlıklarınca seçilmiş azadan oluşan bir heyete verilmiş ve doğrudan doğruya Bahriye Bakanlığına bağlı idi. Bahriye Bakanlığı 1 Ekim 1911 tarihinden itibaren Mahmut Muhtar Paşa sorumluluğundaydı. Genel müdürü Miralay Aziz Bey idi. Heyet harbiyeden kaymakam Nihat, bahriyeden Binbaşı Hilmi, maliyeden varidat müdürü Osman Kemal Bey, ticaret ve nafiadan Ohanis Efendi tarafından oluşuyordu.

Seyri Sefain İdaresi yeni vapurlar yaptırmaya karar vermiştir. 28 Ocak 1911’de Meclisi Mebusan’dan ödenek istenilmiş¹⁵⁸ ve Bahriye Bakanlığı’nın fen heyetlerince hazırlanan raporla ihale açılmış. İhaleye katılanların teklifleri Seyri Sefain İdaresi’nde toplanmıştır. Bu mektuplar müddet geçince Bahriye Bakanlığı’na, Bakan Mahmut Muhtar Bey’e götürülmüş, başlıca teklif sahiplerinden Fransız Sen Nazer şirketinin

---

¹⁵⁷ Öztürk, **Parlamento**, s.235.

¹⁵⁸ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, D.1, C.2, İc.4, İn.23, 28 Ocak 1911, s.137.

teklifi, İngiliz Times Iron Works'ün teklifinden 700 İngiliz lirası daha düşük olduğu görülmüştür. Bakan bu iki şirket temsilcisiyle teması neticesindedir ki altı vapurdan üçü Sen Nazer'e üçü de Times Iron Works şirketine sipariş edilmiştir. Times Iron Works şirketine ait mukavelename Sen Nazerinkinin aynı olmak üzere 24 Şubat 1910'da bir taraftan Seyri Sefain İdaresi Meclisi idaresi kararıyla hareket eden Müdür Miralay Aziz Bey, diğer taraftan şirketin vekili Bahçekapısın'da Aşir Efendi sokağında Dilsizzade Hanında Mösyö Maileden Edwars arasında imzalanmıştır¹⁵⁹.

— Her vapurun bedeli yirmi bin İngiliz lirasıdır. (2. madde)

— İlk vapurların tesliminden itibaren her ay sonunda iki bin İngiliz lirası verilmek suretiyle ödenecektir. (8. madde)

— Bedelin üçte biri mukaveleden üç ay sonra, üçte biri vapurların tesliminde, üçte biride teslimden bir ay sonra verilecektir. (14. madde)

— Vapurlar 1 Mayıs 1911'den itibaren yedi ayda verilmezse şirketten günde sekiz İngiliz lirası tazminat alınacaktır. (9.madde)

Bakan Mahmut Muhtar Paşa bu borçlanmayı Haydar Paşa ile köprü arasında seferlerden alakadar olan Anadolu Demiryolu Şirketinden almak teşebbüsünde idi. Şirket kırk bin İngiliz lirası vermeyi kabul etmişti. Bunun üzerine Times Iron Works şirketiyle imzalanan 24 Şubat 1911 mukavelesine bir ekleme yapılmış ve 25 Nisan 1911'de imzalanmıştır. Eklenen maddelerle peşin verilecek para ve faize karşılık Seyri Sefain İdaresi banka kefaletini şart koşuyordu.

18 Mayıs 1911- 31 Mayıs 1911 tarihli Osmanlı Seyri Sefain İdaresi namına Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa, imzasıyla imzalanan iki Fransızca vesika, bu ödeme muamelesinin 1 Haziran 1911 tarihinde yapıldığını gösteriyor. Bu iki vesikadan biri Seyri Sefain İdaresinin üç ay sonra yani 30 Eylül 1911 Anadolu Demiryolu Şirketine kırk dört bin sekiz yüz yirmi iki lira üç kuruş ödeme yapacağına dair senettir ve kefil olarakta Maliye Bakanı namına Bakan Nail Bey tarafından da imzalanmıştır.

İkinci vesika Anadolu Demiryolu Şirketinin birinci senetle Seyri Sefain İdaresine vereceği paranın Sen Nazer'le Times Iron Works'e ayrı ayrı verilmesi emrini

---

¹⁵⁹ TBMM Arşivi, Encümen Görüşmeleri, DN: 2.

ihtiva ediyordu. Ve bu emirle Times Iron Works, 1 Haziran 1911’de yirmi bin İngiliz lirası almış oluyordu¹⁶⁰.

Yapılan muameleden resmi teşkilatın haberi yoktur. Mevcut iki vesikadan birinci senet beyaz parşömen kâğıdı üzerine yazı makinesinde yazılmış ve iki bakanın imzasından başka yalnız Maliye Bakanının resmi mührü konulmuştur. Bir resmi dairede hazırlandığına delalet edecek ne bir başlık, ne bir kayıt numarası, ne de buna bağlı bir bakanın imzasına mukabil konulmuş müsteşar, müdür, kâtip, imzalı evrak yoktur.

İkinci vesikayı yine Maliye Bakanlığı hazine evrakında 7833 dosya numaralı ve Maliye Bakanlığı damgalı bir müsvette kâğıdına kalemi mahsus müdüriyetinin 7 Haziran 1911 tarih ve 81/780 numarada müzekkeresi suretidir, başlığıyla yazılı buluyoruz. Bu vesika Osmanlı Seyri Sefain İdaresinin Anadolu Demiryolu Şirketine yazdığı 18–21 Mayıs 1911 tarihli Fransızca mektubun tercümesidir. Maliye kalemi mahsusundan yazıldığı anlaşılan bu vesikanın öbürü ile bir tarihte ve bir birini tamamlayıcı şekilde olması ve birinde Bahriye Bakanlığı’nın yalnız imzasına mukabil ötekinde hem Maliye Bakanının imzası ve hem de bakanlığın mührü bulunması, ikisinin de Maliye Bakanlığında ve Maliye Bakanı nezdinde hazırlandığına delalet ediyor.

Aynı günde, Anadolu Demiryolu Şirketine, Seyri Sefain’e kefalet yüzünden ödeme yapıldığına ve bunun ödenmesi lazım geldiğine dair maliyeden yazılan bir tezkerenin; Seyri Sefain’de gördüğü muamele Seyri Sefain muhasebesinde böyle bir borçlanma ve ödemededen habersiz olduğunu gösteriyordur. O senenin 7 Temmuzun da yani ödemededen bir buçuk ay kadar sonra Seyri Sefain muhasebe işlerinin ıslahı maksadıyla bu vazifeye getirildiğini beyan eden muhasebeci Ahmet Hilmi Bey 10 Ocak 1911’de Meclis İdaresine hitap ve yukarıdaki tezkereyi ima ederek bir derkenar yazar. Bu derkenara göre; *“Muhasebeye bu raporlar için idare veznesinden akça itasına dair bir kısım karar ve emir tebliğ edilmediği ve binaenaleyh veznece bir kısım ödeme vuku bulmadığı cihetle evvelce nereden ödeme yapıldığı muhasebece meçhuldür. Yalnız geçenlerde Maliye Bakanlığınca Anadolu Demiryolu Şirketine idare namına 44822 lira 3 kuruş verdiğiinden bahsiyle idarece maliye veznesine ödenmesini isteyen 17 Eylül*

---

¹⁶⁰ Öztürk, **Parlamento**, s.319–321.

1911 tarihli müzekkere 20 Eylül 1911 tarihli ve 4280 numaralı derkenarla meclisi idareye takdim edilmiş” diyordu.

Tahkikat Encümeni yaptığı görüşmeler sırasında Seyri Sefain Meclis İdaresi azalarından Hilmi Bey durumu şöyle özetler: “ *Paranın teminatsız olarak verildiğini neden sonra işittik. Mukaveleyi Seyri Sefain İdaresi Müdürü Aziz Bey imzalamıştır. Aziz Bey merhum sağdı ve bendeniz kendisi ile görüştüm. Teminat alınmaksızın bu para neden verilmiş? Cevaben tabii Bakan değil mi dedi. Emniyeti varmış parayı vermiş dedi. Böyle olur mu dedim. Sen ne karışyorsun dedi*” der. Mukavelenin nerede yapıldığının sorulması üzerine, mukavelenin Bahriye Bakanlığında yapıldığını ve Seyri Sefain İdaresi meclisinden geçtiğini belirtir. Fakat Seyri Sefain İdaresi para işinden haberdar değillerdir¹⁶¹.

Bundan anlaşıldığı üzere idare meclisi böyle bir muameleden haberdar değildir¹⁶². Ancak maliyenin kefalet ettiği parayı istemesi üzerine konuya vakıf olur.

Ve bundan bir sene sonra idare meclisi 28 Aralık 1912’de yirmi bin liranın ödemesinden bir kısım malumatı olmadığını gazetelere verdiği ilanla duyurmuş oluyordu. Seyri Sefain İdaresi’nin o zaman Genel Müdürü olup vefat ettiği anlaşılan Aziz Bey ile Meclisi İdare azasından ve şirket memurlarından bir veya birkaçı ödeme işinden şahsen haberdar olabilirlerdi. Fakat öyle olsa bile ortada resmi teşkilatın anlaşmasını temin ve ispat edecek bir kayıt, ne Bahriyede, ne Seyri Sefain de hatta ne de Maliyede yoktur¹⁶³.

E- DAVADA MURURU ZAMAN

Muhtelit Encümen hadisenin vuku ve cereyan tarzını icap eden evrakı tetkik ve icap edenleri davet ve dinleyerek; arz edildiği surette konuyu tespit eder. Daha sonra mesuliyetle mesullerin tayini noktasına gelmeden hadisenin takibinde bir müruru zaman olup olmadığını da araştırır. Her ne kadar hakkında tahkikat yapılan Mahmut Muhtar

---

¹⁶¹ **TBMM Arşivi**, “Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Müteşekkil Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, İn. III, 24.03.1929, s.31, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2.

¹⁶² **TBMM Arşivi**, “Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Müteşekkil Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, İn. III, 24.03.1929, s.12, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2.

¹⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.3, C.12, İc.2, İn.73, 30.5.1929, s.2, Zabıt Ceridesine ekli Adliye ve Teşkilâtesasiye Encümenlerinden Kurulu Muhtelit Encümen Mazbatası.

Paşa'dan gerek Başbakanlığa gelen arzuhal, gerek encüme gelmesi talebiyle Kahire Büyükelçimize yazılmış ve encüme de okunmuş olan mektubunda bir müruru zamandan bahsetmiyordur. Bilakis esas iddialarla iştigal ediyorsa da bir müruru zaman olup olmadığının tetkiki TBMM görüşmelerinde kararlaştırılmış olduğundan araştırma komisyonu bu konunun da araştırılmasına karar verdi.

Mahmut Muhtar Paşa'nın 27 Nisan 1929'da Montrea'dan çektiği telgraflarda ceza kanununun 481 ve 484. maddelerine istinat ederek müruru zaman olduğunu iddia etmiştir. Olay, eski Usul-ü Muhakeme Ceza Kanununun 107. maddesine göre on üç sene takipsiz kalan cinayet ve kabahat hakkında müruru zaman olacağını göstermesiyle başlamıştır. Fakat öyle olmasına rağmen genel hukuk ve şahısların susmasına mucip olacak olan bu müruru zaman madde metninden anlaşıldığı üzere (cinayet, kabahat hakkında müruru zaman) olup eski ceza kanununun 1. ve 9. maddeleriyle muhafaza edilmiştir. Mesul Mahmut Muhtar Paşa 1911–1912 yılları arasında iki sefer Bahriye Bakanlığı'nda bulunmuştur. İki buçuk yıla yakın bir zamanda yurtdışında bulunmuş olması nazarı dikkate alınmasa bile ilkin 1916'da Mebusan Meclisinde verilen takip kararı; ikinci 1926'da mahkemeye müracaat, Divân-ı Alinin'de adliye mahkemesini de mercii olmasına göre müruru zaman mecellenin 1665. maddesine muvafık olarak iki defa kesmiştir. Bütün bunlar müruru zamanın oluşmasını engellemiştir.

İngiltere'de mevcut Times Iron Works fabrikalarına sipariş olunan üç adet pervaneli vapur bedellerine mahsuben eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Bakanı Nail Bey taraflarından kefaletsiz olarak ödenen yirmi bin İngiliz lirası meselesi, Seyri Sefain İdaresi'nin 1914 senesi bütçesinin eski Mebusan Meclisinde müzakeresinde tetkik olunur. Mesuliyetin evvela Mahmut Muhtar Paşa'ya ve müteakiben kefil sıfatıyla bonoya imza eden Maliye Bakanı merhum Nail Bey'in varislerine yönelmekte olduğu anlaşılır. Buna binaen Seyri Sefain İdaresi'nce İstanbul Üçüncü Hukuk Dairesi huzurunda Mahmut Muhtar Paşa aleyhinde dava edilir. Fakat gerek zamanı hadisede Meri Kanunu Esasi ve gerek Teşkilat-ı Esasiye kanunu mucibince vekil ve bakanların yargılanacağı yerin adliye mahkemeleri olmadığı için davanın vazife noktasından reddine karar verilmiş ve temyiz mahkemesince de karar tasdik edilmiştir. Seyri Sefain İdaresi'nce tashihi karar hakkındaki itirazda reddedilerek, bu kabil davaların merciiinin eski Kanunu Esasi'nin 30 ve 31. ve Teşkilat-ı Esasiye

Kanununun 46. ve Dâhili nizamnamenin 169. maddeleri mucibince Divân-ı Âli'nin dava makamı olduğuna karar verilir¹⁶⁴.

F- TAHKİKAT ENCÜMENİNİN KURULMASI

4 Nisan 1928 günü Mecliste İktisat Bakanı ve Ticaret Müdürü imzalı bir tezkereyle Mahmut Muhtar Paşa hakkında Divân-ı Ali tahkikatı istenmektedir. Tezkere Başbakanlığa yazılmıştır. Tezkere, Seyri Sefain İdaresi Bahriye Bakanlığı'na bağlı bulunduğu sıralarda İngiltere'de mevcut Times Iron Works fabrikalarıyla evvela 24 Şubat 1910 tarihinde akt ve müteakiben 25 Nisan 1911 tarihinde bazı ahkâmını tadilen imza edilen iki kıta mukavelename ile sahiller için sipariş edilen üç adet çift pervaneli vapur ve batan yirmi bin İngiliz lirası hakkındadır.

Yirmi bin İngiliz lirasının tahsili için ilk takibat Osmanlı hükümeti zamanında olmuştur. 9 Temmuz 1912 de tekrar Bahriye Bakanlığına gelmesiyle bizzat Mahmut Muhtar Paşa tarafından da devam edildiği anlaşılmıştır.

12 Eylül 1912'de 24/5911 hususi umumi numara ile Bahriye Bakanlığından Maliye Bakanlığına gönderilen bir tezkerede yapılan ödemeden banka kefaleti talep ve ahzedilmeksizin ifasından dolayı tetkikatta bulunmak üzere bir memurun tayini lüzumu bildirilmiştir. Burada Ticaret Bakanlığı adına Seyri Sefain İdare Meclisi'ne memur edilen Ticaret Genel Müdürü Ali Bey kendisinin hususi bir ifadesine göre bizzat Mahmut Muhtar Paşa tarafından çağrılarak Londra'da takibat icrasına memur edilmiştir. Eylül-Şubat 1912 arasında Ali Bey tarafından Londra'da yapılan takibat neticesinde; Meclisi Mebusan Muvazenei Maliye Encümenininin 1912 mazbatasında da yazılı olduğu üzere idarenin bir para alması mümkün olmamıştır¹⁶⁵.

İktisat Bakanı Mustafa Rahmi Bey Başbakanlığa yazdığı yazıyla durumu kısaca özetlemekte ve konunun karara bağlanması için Paşa'nın ve sorumluların Divân-ı Âli'ye gönderilmesini istemektedir¹⁶⁶. Bunun üzerine Başbakan İsmet Paşa davayı görüşülmek üzere meclise havale eder.

---

¹⁶⁴ B.C.A, FK. 030.10.8.58.46, Y.N. 4.33.12, KN.8104, T.20.02.1929.

¹⁶⁵ Öztürk, *Parlamento*, s.323.

¹⁶⁶ A.g.z.c., D.3, İç.2, İn.35, C.8, Sıra No:88, 16 Şubat 1929, s.1.

16 Şubat 1929 günü Muhtelit Encümen konu hakkında yaptığı araştırmayı bir mazbatayla meclise sunar. Mazbata hakkında izahat istenmesi üzerine İzmir milletvekili Enver Bey söz alarak konuyu açıklar. Buna göre; sipariş olunan bu vapurların bedeli olan altmış bin İngiliz lirasından bir kısmının mukavele tarihi olan 25 Nisan 1911 tarihinden bir ay sonra ödenmesi kesindir. Bu vapurlar ve gerek aynı zamanda Sen Nazer Fransız fabrikalarına sipariş edilen vapurlar için para Anadolu Demiryolu Şirketinden borç temin edilmiştir. Bu esnada Bahriye Bakanı bulunan Mahmut Muhtar Paşa mukaveleye ekli dokuzuncu maddesi gereğince Times Iron Works şirketine verilecek ilk taksit önce senede yüzde yedi faiziyle birlikte tazmin edileceğini güvenilir bir idarece kabul edilecek bir banka kefaletnamesi mukabilinde ödemesinin mümkün olmasına rağmen mukavele mucibince böyle bir banka kefaleti almamıştır. Hatta Seyri Sefain İdaresine yazılı ve sözlü hiçbir malumat bile vermeksizin hodbehot ve mukavele hilafı tanzim ettiği bir bonoyu Anadolu Demiryolu şirketine yüzde beş ile ıskonto ettirerek 13 Haziran 1911 tarihinde Times Iron Works şirketine yirmi bin İngiliz lirasını ödemiştir. Bu muamele 17–30 Eylül 1911 tarihinde maliyece ödenmesi ve sonra Seyri Sefain İdaresi veznesinden tahsil edilmesi ile bu garip muamele idarece ancak o zaman öğrenilmiştir. Bu cihetle bu meblağ Mahmut Muhtar Paşa'ya idareten zimmet kaydedilmiştir. Bunun üzerine o günkü kıymeti itibariyle yüz altmış bin Türk lirasını tecavüz eyleyen bu mühim hakkın temini için Seyri Sefain İdaresi'nce İstanbul Mahkemesi Asliye Üçüncü Hukuk Dairesi huzurunda Mahmut Muhtar Paşa aleyhinde dava açılmıştır. Fakat mahkemelerde sonuç alınamamış ve konu Büyük Millet Meclisine taşınmıştır. Seyri Sefain İdaresi'nin yirmi bin İngiliz lirası zararını Mahmut Muhtar Paşa'dan tahsil edebilmek için bakan ve diğer müsebbipler aleyhine Divân-ı Âlice takibat icrası zaruri bulunmakta olduğu bir mazbatayla bildirilir¹⁶⁷.Yapılan tetkikatta iki mesele vardır. Birincisi davanın Divân-ı Âli'de mi görüleceği yoksa adliye mahkemesinde mi görüleceğidir. Bir diğeri ise müruru zamandır. Davanın tefsire ihtiyacı yoktur. Eski ve yeni Kanunu Esasi'ye göre davanın mercii Divân-ı Âlidir. Müruru zamana gelince bunun öğrenilmesi için bir Tahkikat Encümeninin kurulması gerekmektedir.

---

¹⁶⁷ B.C.A, FK.030.10.9.51, Y.N.31.173.9, KN.2832, T.4.4.1928.

Hakkı Tarık Bey meclisteki konuşmasında “*bugün bu sorunun çözüm bulması*” gerektiğini belirtir. Çünkü Başbakanlık meseleyi meclise havale etmiş ve üzerine düşeni yapmıştır. Yıllardır sürüp gitmekte olan meselenin artık sona ermesi gerekmektedir.

Mecliste yapılan görüşmelerde, son sözü zamanın Maliye Bakanı Şükrü Bey alır. Mesele hakkında söz söyleyen arkadaşlarının meselenin her tarafını kâfi derecede aydınlattıklarını, kendisi de bunlara ilaveten tek bir söz söyleyeceğini belirterek hükümetin vakti ve zamanında meclise müracaat ederek üzerine düşeni yaptığını, meclisinde şimdiye kadar geçen teamüllerdeki gibi meselenin bizzat Meclisi Âlice hal edilmesi gerektiğini belirtir. Devamla: “*Bundan evvel mecliste iki defa Divân-ı Aliye doğru hareket vaki oldu. Birincisi bizzat Malatya milletvekili İsmet Paşa tarafından verilen bir takrir üzerine, diğeri de Divân-ı muhasebatın aylık raporlarının Meclisi Âlide tetkiki münasebetiyle vuku bulmuştur. Bizde aynı şekilde davranmalıyız*”¹⁶⁸ der. İki takrir verilir ve yapılan oylama sonucu Tahkikat Encümeni’nin kurulmasına karar verilir.

Maliye Bakanlığı’ndan Başbakanlığa gelen tezkerede de Divân-ı Âli’nin kurulması talep edilmiştir. Bunun üzerine ilk önce Adliye Encümeni bu talebi tetkik etmiş ve Teşkilatı Esasiye Encümenine havale etmiştir¹⁶⁹.

1- Maliye Bakanlığı’nın Tezkeresi

İngiltere’de mevcut Times Iron Works fabrikalarıyla 24 Şubat 1910 tarihinde akt ve müteakiben 25 Nisan 1911 tarihinde bazı ahkâmını tadilen imza edilen iki kıta mukavelename ile sahillerimiz için sipariş edilen üç adet pervaneli vapur bedellerine mahsuben mukavele şartları hilafında eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa ve Maliye Bakanı Nail Bey tarafından ödenen yirmi bin İngiliz lirasının geri alınması hakkında kanunların icrasına dair Ticaret Bakanlığında yazılan 4.4.1928 tarih ve 2160/82 numaralı teskere mütalaa olundu.

---

¹⁶⁸ A.g.z.c., D.3, C.8, İc.2, İn.35, 16.2.1929, s.39.

¹⁶⁹ A.g.z.c., D.3, C.8, İc.2, İn.35, 16.2.1929, s.37.

Askeri ve ticari ulaşımın temini için Seyri Sefain İdaresi'ne tahsis edilen paralar hakkındaki 6 Mart 1927 tarih ve 80 numaralı kanunun dördüncü maddesi ile bahis olunan salahiyyete müsteniden hazine kefaletiyle tedarik edildiği anlaşılan arz edilen paranın mukaveleye ilaveli dokuzuncu maddesinde Times Iron Works şirketine verilecek ilk taksidin taahhüdün ademi ifası halinde tarihi tesviyesinden itibaren senevi yüzde yedi faiz ile birlikte tesviye edileceğini mübeyyin banka kefaletnamesi mukabilinde tediyesi meşrut olmasına rağmen Mahmut Muhtar Paşa tarafından ne böyle bir teklifname ahz ne de Seyri Sefain İdaresi ne malumat itasına lüzum görülmeksizin tanzim edilen bono Anadolu şimendifer şirketine iskonto ettirmek suretiyle doğrudan doğruya şirkete tediyeye ve bilahare 17-30 Eylül 1911 tarihinde hasbelkefale hazinece tesviye olunarak Seyri Sefain İdaresi'yle mahsubu ifa edilmiş bu hususta eski Meclisi Mebusan'ca ittihaz olunan karara tevfikan Mahmut Muhtar Paşa ve eski Maliye Bakanı merhum Nail Bey mirasçıları aleyhinde ikame olunan dava üzerine İstanbul Mahkemesi Asliye Üçüncü Hukuk Dairesinde cereyan eden muhakeme neticesinde o zaman meri olan Kanunu Esasi ile Teşkilatı Esasiye Kanununa istinaden vazife noktasından ittihaz olunan ret kararı temyizce de tasdik edilmiş olması hasebiyle keyfiyetin Divân-ı Aliye tevdi teklif edilmekte bulunmuştur.

Birinci derece amiri ita olan vekillerin mesuliyetlerini tayin hususunun Büyük Millet Meclisine ait olduğu Muhasebei Umumiye Kanununun on üçüncü maddesinin son fıkrasında ve vekillerin vazifelerinden belirtilen hususlarda Divân-ı Âlice muhakeme edilecekleri teşkilatı esasiye kanununun altmış birinci maddesinde yazılıdır. Ancak Divân-ı Ali bakanların müstelzimi ceza hallerini mevzu kanunlara tevfikan muhakemeye ve hukuku şahsiyeyi devlete taalluk eden hususları bu ahval dolayısıyla rüyet ve hükme raptetmeğe salâhiyettar olup. Doğrudan doğruya devlet hukuku şahsiyesine taalluk eden davanın mercii adliye mahkemelerinden ibaret olmasına rağmen devlete ait hazine zararının müsebbiplerinden temini için eski Meclisi Mebusan zamanında açılan davanın üçüncü hukuk mahkemesince ret kararı ve temyiz mahkemesinin de tasdik etmesi ve kanunun hükümlerine göre bakanlar hakkında davaların Divân-ı Aliye mi yoksa adliye mahkemelerinin mi tetkik edeceğinin

anlaşılması için keyfiyetin Meclisi Aliye arz edilmesi muvafık kılınmakta olduğu arz olunur¹⁷⁰.

2- Adliye Encümeni Mazbatası

Maliye Bakanlığının tezkeresinde Seyri Sefain İdaresi'nin eski Bahriye Bakanlığına bağlı bulunduğu sıralarda 1910 ve 1911 senelerinde imzalanan iki kıta mukavelename ile İngiltere'ye sipariş edilen sahil şeridi hattı için üç adet çift pervaneli vapurların bedelleri devrik Meclisi Mebusan'da kabul edilen bir kanunla verilmiş salahiyete istinaden Anadolu Demiryolu şirketinden borçlanmayla ödemesi şartı bulunmuştur. Mukavele mucibince mezkûr vapurların bedellerinin üçte bir olan yirmi bin İngiliz lirası taahhüt edilmediği takdirde %7 faiz ile ret ve tazmin edileceğine nazaran muteber bir banka kefaletnamesi alınması gerektiği halde o esnada Bahriye Bakanı olan Mahmut Muhtar Paşa bu şarta itibar etmeyerek hazineyi kefaletle tanzim ettiği bono ile paranın adı geçen ödemeyi yapmış ve sonradan bu bono bedeli Seyri Sefain'den istenilmiştir.

Siparişi kabul eden fabrikanın iflası üzerine batan paranın geri alınması imkânı kalmamış ve tahakkuk eden zararın sebep olanlardan tazmini 1914 senesi bütçesinin görüşülmesi esnasında Meclisi Mebusan'da tahtı karara alınmıştır. Tazmin mesuliyeti söylendiği şartlar nazarı dikkate almayan Bahriye Bakanı ile keza bu şarta göre hareket etmeyerek hazine namına bonoya kefalet eyleyen Maliye Bakanı merhum Nail Bey'e teveccüh ettiği anlaşılmıştır. Mahmut Muhtar Paşa aleyhine İstanbul üçüncü hukuk mahkemesinde bir tazminat davası açılmış ve cereyan eden muhakeme neticesinde ita kılınan ilam ile hadisenin bakanlık görevini yaparken gerçekleşmesi nedeniyle davanın makamının Divân-ı Ali olduğundan bu sebeple dava reddedilmiştir.

Encümence cereyan eden müzakerat neticesinde eski kanunu esasi ve teşkilatı esasiye kanunlarına taalluk eden bu keyfiyetin halli zımında evvelemerde teşkilatı esasiye encümeninin mütalaasının alınması münasip görülmekle dâhili nizamnamenin 28. maddesine tevfikân evrakın mezkûr encümene havalesi karar gir olmuştur¹⁷¹.

---

¹⁷⁰ A.g.z.c. , D.3, İç.2, İn.35,C.8, Sıra No:88,16.2.1929, s.5.

¹⁷¹ TBMM Arşivi, "Muhtelit Encümen Mazbatası", Mahmut Muhtar Paşa, Davası DN.1, Sıra No: 51.

3- Teşkilât-ı Esasiye Encümeni Mazbatası

İktisat Bakanlığının tezkeresine nazaran mesele Meclisi Mebusan'ca tetkik olunarak 1914 senesi idare bütçesinin müzakeresinde verilen kararda mesullerinden tazmini evvela Mahmut Muhtar Paşa'ya ve müteakiben kefil sıfatıyla hazineyi zarara uğratan bonoyu imza eden Maliye Bakanı merhum Nail Bey'in varislerine teveccüh etmekte olduğu anlaşılmıştır. Buna binaen Seyri Sefain İdaresi'nde İstanbul adliye üçüncü hukuk dairesi huzurunda Mahmut Muhtar Paşa aleyhine dava edilmiş ise de gerek zamanı hadisede meri kanunu esasi ve gerek teşkilatı esasiye kanunu mucibince heyeti vükelanın memuriyetlerinden hariç ve sırf zatlarına ait davanın mercii rüyeti mahkemeyi adliye olup vazifelerinden mütevellit davanın rüyeti mahkemenin vazifelerinden hariç görülmesine binaen iş bu dava olunan hususundan dolayı makamı aidine müracaatta muhtar olmak üzere davayı mükamenin vazife noktasından reddine karar verilmiş ve temyiz mahkemesince de kararı vakiin tasdik edilmekte bulunmasına nazaran Mahmut Muhtar Paşa ile diğer müsebbipler aleyhine Divân-ı Âlice takibat icrası zaruri bulunmakta olduğu görülmüştür.

Meselenin encümenimize sevkine sebep olan Hâkim Rıza Bey'in tahririnde davanın tarihi vukuuna nazaran ve Adliye Encümeni mazbatasında mevzu bahis olduğuna istinaden müruru zaman bahis varsa da Adliye Encümeninin mazbatalarında müruru zamanda hiçbir bahis olmayıp encümenimizin vaziyeti hazırasına göre de halen müruru zaman varit olup olmadığı hususu ile iştigale mahal görülmemiş ve evvel emirde meclisce verilecek bir karar ile bu netice Başbakanlığa tebliğ edilmek üzere keyfiyet Başbakanlık makamına arzu takdim kılınmıştır¹⁷².

G- TAHKİKAT ENCÜMENİNİN GÖRÜŞMELERİ

Adliye ve Teşkilât-ı Esasiye encümenlerinden müteşekkil Tahkikat Encümeni 21 Mart 1929 günü saat 15.00 de Yunus Nadi Bey'in başkanlığında toplanır. Mesele izah olunduktan sonra Seyri Sefain İdaresinin o zamanki muhasebecisi Hilmi Bey'le

---

¹⁷² TBMM zabıt ceridesi, D.3, İç.2, İn.35, C.8, 16.2.1929, Sıra No:88, s.7.

zamanın muhasebecisi Ethem Bey'in malumatlarına müracaat edilmek üzere ilk olarak çağrılmalarına karar verilir¹⁷³.

1- Muhasebecilerin Dinlenmesi

23 Mart 1929 Cumartesi günü o zamanın muhasebecisi Hilmi Bey dinlenir. Hilmi Bey Hicaz Demiryolunda muhasebeci iken 7 Temmuz 1911 senesi Seyri Sefain İdaresinde çalışmaya başlamıştır.

İngiliz şirkete verilen paranın esasının sorulması üzerine hatırlayabildiği kadarıyla bir açıklama yapar. Bononun tarihi 1911 Mayıs'ıdır. Eylülde Maliye Bakanlığı Anadolu Demiryolu Şirketinden alacak ve Sen Nazer'le Times Iron Works şirketlerine Haziran da yirmişer bin İngiliz lirası verecektir. Maliye Bakanlığı gemilerin parasını kefil olarak verir ve Seyri Sefain İdaresi'nden borcunu ister. İdareye bir mektup yazar ve mektup muhasebeye havale olunur. Hilmi Bey esasa vakıf olmadığı için ve üzerinden uzun zaman geçtiği için - on yedi senelik bir işi - ancak elindeki vesikalara bakarak arz edebileceğini söyler. Hatırladığı kadarıyla senette paranın verildiğinde bir banka kefaleti alınması gerektiği bulunuyordur. Kendisi de idare meclisine yazdığı bir derkenarla kefaletnameyi sorar. Sorusuna cevap alamayınca ikinci bir defa daha sorar ve aradan iki ay geçtikten sonra Dışişleri Bakanlığı'ndan Seyri Sefain İdaresi'ne bir mektup gelir. Bunun üzerine mukavele tetkik edilir ve yirmi bin İngiliz lirası verilirken kefaletin alınmadığı görülür. Seyri Sefain İdare Meclisi bu meselenin mahiyetini bilmediklerini, işin mahiyetinin Mahmut Muhtar Paşa tarafından bilineceğini Dışişleri Bakanlığına bildirir. Maliye Bakanlığı idareden parasının ödenmesini ister. Fakat Hilmi Bey ödeme yapmaz.

Hakkı Tarık Bey; Meclis İdare azalarının kimlerden teşekkül ettiğini ve mukavelenin imzalandığı tarihte Seyri Sefain İdaresindeki ödeme işlemlerinin nasıl yapıldığını sorar. Bunun üzerine Hilmi Bey "*Deniz Binbaşısı Hilmi Bey, Nafia hukuk müşaviri Ohanes Efendi, eski Maliye Gelirler Müdürü Osman Kemal Bey, bir de Aziz Bey vardı. İdarenin daha önceden işletme hakkı İstifan namında bir efendiye verildi.*

---

¹⁷³ **TBMM Arşivi**, "Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Müteşekkil Muhtelit Encümen Görüşmeleri", I. İnikat, 21.03.1929, s.1, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2.

Fakat yapamadığı için onu lağvederek Balkan Savaşından sonra Seyri Sefain olarak doğrudan doğruya teşkil etmiştir. Bendenizde geldiğim zaman bir iki tane ödeme emri vardı. Bunlardan yirmi bin İngiliz lirasının vize emri olmadığı için ödeme şirketten yapılmamış oluyor. Bahriye Bakanlığı bu avansın evrakını kendisini düzenlemiş yoksa Maliye Bakanlığının veznesinde mi düzenlemiş bilmiyorum” der.

Başkan : “ *Mukaveleyi imzalayan Seyri Sefain İdaresidir. Siparişi veren odur. Binaenaleyh bağlı olması nedeniyle Bahriye Bakanlığı’na imza ettiren Seyri Sefain İdaresi olmalıdır. Bahriye Bakanı durup dururken bu kâğıdı imzalamaz; böyle mühim hadiseler de kolay kolay unutulmaz”* diyerek açıklama ister.

Hilmi Bey: “ *Üzgünüm bilmiyorum. Bu on yedi senelik bir iştir, ben muhasebeden çikalı on beş sene oldu. Ayrıca bendeniz hastalık geçirdiğim için fazla şeyler hafızamda kalmıyor”* cevabını verir.

Başkanın Hilmi Bey’i çıkarmasından sonra encümenin karşısına Ethem Bey gelir. Ethem Bey Ticaret Bakanlığı’nda muhasebeci iken istifa ettiğini; Seyri Sefain İdaresi’ne tayin edildiğini ve 1920 senesinden beri orada bulunduğunu söyler. Başkan: “ *Bu iş hakkında malumatınız ve paranın kime zimmetlendiğini söyler misiniz?”* diye sorması üzerine Ethem Bey: “ *Konu hakkında hiçbir malumatım yok; zimmette, harcamayı usulsüz yapanların üzerinedir. O da idareyi haberdar etmeyen Mahmut Muhtar Paşa’dır.”* der. Bunun üzerine Başkan şu soruyu sorar: “ *Peki on yedi sene önce olmuş olan bir davadır ama dairenizde konuşulmadı mı? Çünkü şu günlerde gazetelere düştü. Bu hususta ne gibi malumatınız vardır.”* Ethem bey ise malumatının yalnız gazetelerin yazdığı şeylerden ibaret olduğunu, başka bir malumatının olmadığını söyler. Kendisinden şirketin iflas ettiği anlaşıldıktan Seyri Sefain İdaresi’nin alacağı için Londra’ya bir adam gönderildiğinden bahsetmesi istenince; Ethem Bey onu hatırladığını bir adamın gittiğinin fakat adamın “ *Bize masadan beş para düşmez, bize ağlamak düşer”* dediğini söyler¹⁷⁴.

---

¹⁷⁴ **TBMM Arşivi**, “Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, II. İnikat, I. Celse, 23.03.1929, s. 8, Mahmut Muhtar Paşa Davası DN.2; Hakkı Tarık Bey Avrupa’ya, kaybedilen parayı geri alması için gönderilen Ali Bey’i dinlemiştir. Ali Bey, Seyri Sefain İdare Meclisi azasındandır. Şirket iflas ettiği sırada Meclis İdare başkanı olan Nihat Paşa Ali Bey’i de alarak Mahmut Muhtar Paşa’nın yanına gider. Mahmut Muhtar Paşa telaş içindedir. Paşa Meclisi Vükeladan karar aldıktan sonra Ali Bey’i Londra’ya gönderir. Ali Bey’in takibati dört beş ay sürer. Bir aralık Marsilya’ya geçer ve Sen Nazerle olan ihtilafı halleder. Sen Nazer

Encümen muhasebecilerden fazla bir malumat alamamıştır. Fakat Anadolu Demiryolu Şirketinden borçlanma bonosunun, Seyri Sefain İdaresi namına Mahmut Muhtar Paşa tarafından imza edildiği anlaşılmıştır. Seyri Sefain İdaresi'nde buna dair hiçbir kayıt yoktur. Vapurları ısmarlayan Seyri Sefain İdaresi, nihayet parayı verecek olan da Seyri Sefain İdaresi olmalıdır. Seyri Sefain İdaresi kanun mucibince borç muamelesini ve avans meselesini bakana imza ettirmiştir. Yunus Nadi Bey, bonoyu Seyri Sefain İdaresi'nin götürüp imza ettirdiğini düşünmektedir. Çünkü durup dururken Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa'nın Anadolu Demiryolu Şirketine gidip şöyle hesaplı ve kitaplı bir bono yapması hatıra gelmez.

Encümen üyesi Hakkı Tarık Bey imzayı atanın Mahmut Muhtar Paşa olduğunu ve onun da attığı imzayı reddetmediğini, bononun hangi idare tarafından yapıldığının tespit edilse bile ancak ikinci derecede sorumlu olanların bulunabileceğini belirtir. Hakkı Tarık Bey devamla; Seyri Sefain İdaresi'nin gelip bu meseleyi kendi aramızda konuştuk, hakikaten kefalet almaksızın tediye etmeye karar verdik. Bakana görürdük, imza ettirdik diye ifade vermiş olsalar dahi vaziyetin değişmeyeceğini belirtir. Ayrıca Mahmut Muhtar Paşa mesuliyetin Seyri Sefain İdaresi'nde olması lazım geleceğini ispat etmek istiyordur. Fakat Seyri Sefain İdaresi'nin kusuru Bakan Bey'in kusurunu teyit etmekten başka bir şeye yaramaz. Bu yüzden Mahmut Muhtar Paşa'nın çağırılması fikri konuşulur. Yusuf Akçuraoğlu Mahmut Muhtar Paşa'nın çağırılması için bir taksir verir. Daha fazla bilgi için Sadullah ve Sadettin Beylerin çağırılması gerektiğine karar verilir¹⁷⁵.

2- Sadullah ve Sadettin Beylerin Tanıklığı

Tahkikat Encümeni üçüncü inikadında Sadullah Bey'i dinler. Seyri Sefain Genel Müdürü Sadullah Bey, 1924 tarihinde İktisat Bakanlığı'na müracaat edip, zaman aşımının engellenmesi için adli işlemlerin açılmasını istemiştir. Sadullah Bey bu işin

---

kendisine ihale edilen bu vapurların inşasını bir başkasına havale etmiş. Kendisine büyük savaş gemileri yapmakla meşguldür. Ayrıca Ali Bey'in verdiği izahattan şirketten kefalet alınmadığı gibi, daha evvelde bir vapur inşası havale edilirken alınması gereken fenni ve mali ruhsatname alınmamıştır.

Ali Bey izahatına devamla mukaveleyi İngiliz mahkemesine göstermiş ve mahkeme kendilerini haklı bulmuştur. Fakat imtiyazlılar arasında bulunup almak imkanı olmamıştır.

¹⁷⁵ **Muhtelit Encümen Görüşmeleri**, II. İnkat, I. Celse, 23.03.1929, s.8, TBMM Arşivi, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2.

evrakın meydana çıkmasıyla başladığını belirterek konuyu önemli bulduğu için Bakan Bey'e durumu arz etmiş. Sonra takibe başlanmış ve bütün evraklar meydana çıkarılmıştır. Sadullah Bey daha fazla malumat alamamış ve anladığına göre idareden habersiz olarak Bahriye Bakanlığı tarafından Maliye Bakanlığı kefaletiyle ödeme yapılmıştır. Şirketin iflas ettiği anlaşılınca herkesin gözü açılmış ve o daire ötekine, öteki daire berikine atmış. Nihayet dava Sayıştay'a gelmiş ve mesele görüşülmeye başlanmıştır.

Encümende Sadullah Bey'e mukavelenin ve ekli yeni mukavelenin Seyri Sefain İdaresi Müdürü Aziz Bey tarafından imzalandığı ve bu mukaveleye müsteniden sipariş verildiğinin söylenmesi üzerine; *“Zannederim ki, mukavele belki Aziz Bey tarafından imza edilmiştir. Fakat yüzde doksan olarak katiyetle tahmin edebiliyorum ki mukavelenin bütün esasları Bahriye Bakanlığı'nca hazırlanmıştır. Bilhassa şartnameler ve sairesi... Çünkü fenni ve büyük mukavelesi doğrudan doğruya Bahriye Bakanlığı tarafından yapılıyordu. Binaenaleyh bunlarında orada hazırlandığını tahmin ediyorum, belki şikle uysun diye Aziz Bey'e imza ettirmişlerdir”* der.

Kendisine bu siparişin o zamanki Seyri Sefain İdaresi'nin şekline nazaran nasıl olması lazım geldiği sorulur. O da sipariş mukavelesinin şekli ne olursa olsun Müdür tarafından imza edilmesi ve yanında da muhasebecinin imzasının bulunması gerektiği ve büyük para olduğu için İdare Meclisinin tasdik etmesinin lazım geldiğini belirtir. Ayrıca bir senedir aramadık yer bırakmadıklarını fakat başka bir evrak bulamadıklarını da ekler.

Hakkı Tarık Bey, Sadullah Bey'e şirketin iflas edip paranın battığını, bu yüzden idare meclisinin veya muhasebe dairelerinin kendilerini mesul tutmamak için biraz ihtiyatlı hareket etmiş olabileceklerini ve bu mali muameleyi göstermemiş olabileceklerini sorması üzerine; Sadullah Bey'de, bunun gerçekleşmiş olabileceğini, fakat kâğıdın iptal edilmesi veya saklanması olay ortaya çıktığında gerçekleşmiş olabileceğini belirtir. Fakat devamla bunun böyle olmadığını müruru zaman ortaya çıktığında İdarenin bunu tahsil edin diyerek ve maliyeye karşı yazdığı cevapla teminatın olmadığı için ödemenin yapılmayacağını cesaretle söyler. Bu kâğıtların zayi olabileceğini fakat bilerek yok edilmediğini ekler.

Bu işten dolayı mesuliyetin Mahmut Muhtar Paşa ile Nail Bey'e teveccüh ettiğine Seyri Sefain İdaresi kanaat getirerek onlar aleyhinde mahkemeye müracaat etmiştir. Mesuliyetin yalnız onlara ait olduğuna delillerinin ne olduğu neye istinat ederek başka mesul olmadığını yalnız ikisinin mesul olduğunu anlayarak ikisi aleyhinde dava açıldığı Yozgat milletvekili Ahmet Hamdi Bey tarafından sorulur. Sadullah Bey : “ *Maruzatımız muayyen şahsiyetler aleyhinde değildir. Yanlış muamele vardır. Bu muamele içinde Meclisi Mebusanın bir kararı vardır. Bu karar infaz için yapılmıştır. Belki bunun başka mesulleri vardır. Seyri Sefain İdaresi itham şeklinde bir vaziyette bulunmamıştır. Yalnız icabı kanuniyeyi istirham etmiştir. İcabı kanun ne ise onu yapmıştır. Ve ondan dolaydır ki Encümeni Alileri de bu kadar zamandan beri bu işle meşgul oluyor. Tabii ki hakikat meydana çıkacaktır*” cevabını verir¹⁷⁶.

Sadullah Bey'den sonra Seyri Sefain İdaresi Muhasebe Kâtibi Sadettin Bey'in dinlenmesine başlanır. Kendisine ne işle uğraştığının sorulması üzerine; Sadettin Bey on üç sene evvel idareden hiçbir gerekçe gösterilmeden emekliye ayrıldığını söyler. Konuyla alakalı tek hatırladığının Fransa'ya verilen siparişlerin geldiği, fakat İngiltere'ye verilen siparişlerin gelmediğidir. Mukavelede imzasının olduğunun hatırlatılması üzerine on sekiz senelik bir meseleyi hatırlamadığını belirtir. İki siparişe ait muamele kendi döneminde geçtiğinin söylenmesi üzerine; Meclis İdarenin sipariş ettiğini ve bazı görüşmelerin Bahriye Bakanlığı'nda yapıldığını, eğer muhasebede cereyan eden bir muamele olsaydı kesin hatırlayacağını söyler. Maliye Bakanlığı'nın parayı ne için istediğinin sorulması üzerine de, maliyenin paranın tahsili için yazı yazdığını, fakat kefalet senedi olmadığı için paranın ödenmediğini söyler. Ama Seyri Sefain İdaresi'nin Bahriye Bakanlığı'ndan askeri nakliyat nedeniyle alacağı vardır ve Maliye onu takas olarak tahsil eder. Nasıl bir muamele yapıldığının sorulması üzerine; “*Muameleyi Divan-ı Muhasebatın görmesi lazımdır. Bizim zamanımızda da Muhasebe-i Umumiye Kanununa tevfikân biz ancak yirmi bin kuruşa kadar avans verebilirdik. Böyle büyük miktarda avans veremezdik. Eğer vermiş olsaydık, bendenizin iki senelik beratı zimmet mazbatalarım var. Hepsini Divan-ı Muhasebat tasdik etmiştir. Böyle bir*

---

¹⁷⁶ **TBMM Arşivi**, “*Muhtelit Encümen Görüşmeleri*”, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2, , III. İnikat, I. Celse, 24.03.1929, s.20.

muameleyi geri çevirirdi. Böyle bir para verilmemiştir ve Seyri Sefain İdaresi namına bizden böyle bir para çıkmamıştır” cevabını verir¹⁷⁷.

3- Paşa'nın Encümene Çağırılması

Encümendeki görüşmelerin ardından İzmir milletvekili Enver Bey, Mahmut Muhtar Paşa ve Maliye Bakanı Nail Bey'in varislerinin çağrılmasını teklif eder. Encümende bu konuda fikir ayrılıkları olur.

Hakkı Tarık Bey, Nail Bey'in varislerinin gelmeyeceğinin; Mahmut Muhtar Paşa'ya gelince ellerinde istinat edilecek ahkâmın daveti zaruri kılacak şekilde olmadığını belirtir. Aydın milletvekili Doktor Mazhar Bey söz alarak: “ *Nail Bey'in varislerinin davetinden bir istifade melhuz değildir zannındayım. Mahmut Muhtar Paşa ise nispeten dava edilebilir. Çünkü şahsen işin içinde dâhildir. Encümene bir fikir verebilir*” der. Kars milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey de Nail Bey'in varislerinin davetine lüzum görmemektedir. Çünkü onlara bir mesuliyet kanaati hâsıl olmadığı görüşündedir.

Ağaoğlu Ahmet Bey devamla: “*Mahmut Muhtar Paşa'ya gelince; vaziyet değişiyor. Görüyoruz ki, bu işin içinde bir kanunsuzluk vardır ve kanunsuzluğun neticesindeki mali mesuliyet terettüp edecektir. Ayrıca onu dinlememek bizim için doğru olmayacaktır. Bu zat burada bulunsaydı verilen malumat üzerine kendi noktayı nazarını söylese ve bizi tenvir etmiş olsaydı belki de dimağımızda hâsıl olan fikirlerin bir kısmını izale edecektir. Dinlemeden tahkikatın imkânı yoktur. Çünkü sorduğumuz şeylerin önemli kısmı görüyorsunuz ki hatırlarına müracaat ederek söylüyorlar ve çoklarının hafızaları çok zayıftır. Diğerleri iddia ettikleri şeyleri izah edecek mevkiye değillerdir. Bu yüzden onun behemehal buraya davet edilmesi hakkında Enver bey'in fikirlerine iştirak ediyorum ” der.*

Yapılan görüşmelerin ardından Mısır'da bulunan Mahmut Muhtar Paşa'ya davetiye gönderilmesine karar verilir. Nisanın yirmisinde toplanmak üzere celseye son verilir¹⁷⁸.

---

¹⁷⁷ **TBMM Arşivi**, “Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, III. İnikat, I. Celse, 24.03.1929, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN.2.

Mahmut Muhtar Paşa'ya nisanın yirmisinde encümende görüşmelere gelmesi için davetiye gönderilir. Davetiye Başbakanlık marifetiyle gönderilir¹⁷⁹.

Paşa komisyona ifade vermek için yurtdışından gelmez¹⁸⁰. Mahmut Muhtar Paşa gelmemiştir ama Başbakanlığa kendi kalemiyle yazılı bir istidaname yani savunma dilekçesi göndermiştir. Bu savunmada Seyri Sefain İdaresi'nin aleyhine açtığı davanın ilk seferde ve temyizde reddolunduğu ve davanın Büyük Millet Meclisi tarafından encümenin nazarı dikkatine mütalaa olunduğunu belirterek, encümen hiçbir karar belirtmeden oğlu Ömer Muhtar'a çektiği telgrafla encümene bildiklerini sunmuştur.

Paşaya göre; Milli Savunma Bakanlığı'nda hukuk müşavirliği yapan Emin Ali¹⁸¹ namında birinin o zaman velinimetine yaranmak üzere yazdığı bir derkenara

---

¹⁷⁸ **TBMM Arşivi**, “Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, III. İnikat, I. Celse, 24.03.1929, s. 48, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN: 2.

¹⁷⁹ **TBMM Arşivi**, “Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, IV. İnikat, I. Celse, 20.04.1929, s. 52, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN: 2.

BBM TAHKİKAT ENCÜMENİ REİSLİĞİNE

27.3.1929 Tarihli tezkere cevabıdır.

Elyevm Mısır- Kahire Marg da bulunduğu anlaşılın esbak Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'ya 20 Nisan 1929 tarihinde encümende ispatı vücut etmesi için yazılan tezkerenin elçiliğimiz vasıtasıyla mumaileyhe isal edilmek üzere Hariciye Vekâletine gönderildiğini arz eylerim efendim.

Başvekil Nail

¹⁸⁰ Mahmut Muhtar Paşa gelen telgraf üzerine Kahire Büyükelçisi Muhiddin Paşa'ya bir mektup yazar. Paşa bu mektuba göre encümenin görüşmelerine katılmayacak ve Türkiye'ye gelemeyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Kahire Elçisi Muhiddin Paşa Hazretlerine

Efendim hazretleri; bu sabah telefon ile vuku bulan tebliğinizi öğrendim. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından zatı âlilerine hitaben ayın yirmisinde Büyük Millet Meclisi kararıyla teşekkül eden tahkikat heyeti tarafından dinlenmek üzere Ankara'ya davet edildiğim anlaşıldı. Üç gün sonra mecburiyetten Montrö üzerinden Münih'e gideceğim ve bu mevsimde on, on beş gün evelden tutulmadıkça vapurlarda yer bulunmayacağı için iki hafta önce almış bulunuyorum. Geçen sene ağustosta Münih'te iki büyük ameliyat oldum ve nisan sonunda tekrar muayene olmaya mecburum. Hiçbir cezayı gerektirmeyecek, olsa olsa hukuki bir zeminde gerçekleşecek bir hadiseden dolayı Ankara'ya kadar çağrılmama lüzum görülmeceğini ümit ederim. Oradaki adresimin Münih'te Rejine Palas olduğunu da ilaveten maruzatımı takdim eylerim. 8 Eylül 1929.

¹⁸¹ Emin Ali Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Teşkilat Başkanıdır. Aynı zamanda Seyri Sefain İdaresi'nin müşaviridir. Mahmut Muhtar Paşa Tahkikat Encümenine gönderdiği savunmalarda Emin Ali Bey'den de bahseder. Kısaca der ki; “ *Bu dava ancak kıtupal üzerine müesses ve Enver'le aramızda bilistifade müteveffayı merhumun Harbiye Nezaretinde Hukuk müşavirliği eden Emin Ali namında birinin o zaman velinimetine yaranmak üzere yazdığı bir derkenara istinaden tasni edilmiş olmaktan başka bir mahiyete haiz değildir. Muhtelif dairelerde evraklar arandıktan sonra bulunan evrak ise on dört sene sonra Emin Ali Efendinin bu kere Seyri Sefain İdaresi Hukuk Müşaviri sıfatı ile malum hususi sebeplerden dolayı tertip ettiği davayı yalanlamıştır.*” Bunun üzerine Emin Ali Bey gazetelere şu beyanatı verir: “ *Mahmut Muhtar Paşa'yı şahsen tanımam. Yalnız 8–9 yaşındayken eski Yunan muharebesinde Veletsin hücumunu yapan o zamanki Mahmut Muhtar Efendiyi genç ve mert bir asker olarak tahayyül ederdim. Kendisini müdafaa etmek isterken işle hiç alakası olmayan bana karşı hakaret edici tarzı cidden hayretimi mucip oldu. Müdafaa meşru bir hak olduğu kadar başkasının izzeti nefsine taarruz etmemekte vazifedir.*”

istinaden dava açılmıştır. Seyri Sefain İdaresi İstanbul Üçüncü Hukuk Mahkemesi'nde açtığı davada; kendisinin Bahriye Bakanı bulunduğu sırada güya tarafından usul ve kanun hilafında ve keyfi bir surette hodbehot tanzim olunan yirmi bin İngiliz liralık bir bononun, Seyri Sefain İdaresi'nin bilgisi dışında İngiliz şirketine verilmiş olduğunu ve şirketin iflas etmiş olmasına binaen zararın kendisinden talep edilmek istendiğini belirtir. Seyri Sefain İdaresi'nden hiçbir para almamış, idarenin zarar ve ziyanına mucip hiçbir muameleyi imza etmemiş ve böyle bir emir vermemiştir. Paşa, sadece İngiliz şirketiyle değil Fransız Sen Nazer¹⁸² şirketiyle de muamele yapmış ve bonolar Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanıp, Seyri Sefain İdaresi'nin haber ve iştirakiyle hazırlanmıştır. Bonolarda Maliye Bakanın da imzası vardır ve kendisi de görevi gereği imzalamıştır. Eğer Seyri Sefain İdaresi bu muamelenin noksanının farkına varıp bakanlığı haberdar etseydi derhal tetkikata başlayacak, bir taraftan da henüz iflas etmeyen şirkete karşı hazinenin korunması adına önlemler alınabilecektir. Fakat Paşa Seyri Sefain İdaresi'nin buna imkân bırakmadığını söylemektedir.

Seyri Sefain İdaresi tarafından görevi kötüye kullanmak suçlamasından masun kalmak için hükümete ve Büyük Millet Meclisine müracaat ederek, Seyri Sefain İdaresi'nin hakkında açtığı hukuk davası evrakının ve Londra'da açılan dava evrakının ve İngiltere'ye gönderilen zatın raporu ile beraber tetkikini ister¹⁸³.

Eski Mahmut Muhtar Paşa'ya, Velestin'de daha efendi iken haiz olduğu kispeti paşalığında da haiz ediyorsa, esbabı namusun izzeti nefesine riayeti bilir. Bir sahibi haysiyet ise bence meçhul ve kendisince mahum hususi esbabı tasrihe davet ederim.

Sukut ederse, ilim ve şerefime karşı yapmış olduğu şu küstah hareketi nefretle kendisine iade ederim. Vatana hizmet edenlerden başkasını velinimet tanımamış olduğum için merhum Enver Paşaya şahsen beni bir hissi minnetle merbut biliyorsa bunu da izah etmesini vecibei namus bilirim. Kanunun verdiği hakkı bir Sipahioğlu bir Katırcıoğlu'ndan behemehal alacaktır” der. Bu beyanatından sonra Emin Ali Bey Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa hakkında yüz bin liralık bir manevi tazminat davası açar. **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1929; **Ahenk**, 26 Mayıs 1929; Mahmut Muhtar Paşa Necmettin Molla Bey'i vekil tayin ederek Emin Ali Bey'e göndererek yanlış anlaşılmaya son vermek istemiştir. Gerek Mahmut Muhtar Paşa gerekse Emin Ali Bey çektikleri özür telgraflarıyla meseleyi halletmişlerdir. **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1929

¹⁸² **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, C.2, İn. 65, 12 Mart 1327(1911), s.333.

¹⁸³ **TBMM Arşivi**, “Muhtelit Encümen Görüşmeleri”, IV. İnikat, I. Celse, 20.04.1929, s.52, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN2.

H- TAHKİKAT ENCÜMENİ KARARININ MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ VE DİVAN-I ÂLİ KARARI

Birinci derece amiri ita bulunan vekillerin mesuliyetlerini tayin hususunun Büyük Millet Meclisine ait olduğu Muhasebei Umumiye Kanununun on üçüncü maddesinin son fıkrasında ve vekillerin vazifelerinde bir sebepten ileri gelen hususlarda Divân-ı Âlice muhakeme edilecekleri Teşkilatı Esasiye kanununun altmış birinci maddesinde açıkça belirtilmiştir. Fakat dönemin Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Üçüncü Hukuk Mahkemesi'nin ret kararı ve temyiz mahkemesinin bunu tasdik etmesi üzerine vekiller hakkında hukuki davaların Divân-ı Âlice mi yoksa adliye mahkemelerinde mi görüşüleceğine meclisin karar vereceği, bu yüzden de durumun meclise arzını uygun bulur¹⁸⁴. Ve mazbata artık meclis gündemindedir.

Tahkikat Encümeni hazırladığı mazbatayı mayısın son günlerinde meclise sunar¹⁸⁵. Mazbata tahkikatın mevzuunu özetledikten sonra, o zamanki Seyri Sefain İdaresi'nin vaziyeti, vapur siparişi, şirketin iflası, Meclisi Mebusan'da ve Cumhuriyet idaresinde davanın takibatı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın müdafaası gibi bölümlere ayrılmıştı¹⁸⁶.

Büyük Millet Meclisi Nurettin Ali Bey'in başkanlığında toplanır. Gündemde acilen müzakere edilecek kısımda Mahmut Muhtar Paşa'nın Seyri Sefain İdaresi için vapur alım-satımı hakkında kefaletsiz olarak ödenen yirmi bin İngiliz lirasının kendisinden tazmini için Divân-ı Ali'ye sevki meselesi vardır. Mahmut Muhtar Paşa, Meclis Başkanlığına, okunmak üzere bir müdafaaname takdim etmiş. Bunlar çoğaltılarak milletvekillerine dağıtılmıştır. Müdafaanın okunup okunmaması münakaşa konusu olur. Meclis müdafaanın okunmasını kabul eder¹⁸⁷. İlk olarak Mahmut Muhtar Paşa'nın gayet uzun olan müdafaası okunur ve bunun okunması bir saat sürer¹⁸⁸.

Daha sonra mazbata muharriri Hakkı Tarık Bey söz alır. Hakkı Tarık Bey bu müdafaaname içindeki isnat edilen bütün noktaların daha önce Paşa tarafından

---

¹⁸⁴ B.C.A, FK.030.10.0.0, Y.N.35.202.7, KN.30568, T.15.5.1928.

¹⁸⁵ **Ahenk**, 28 Mayıs 1929; **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1929.

¹⁸⁶ **Vakit**, 28 Mayıs 1929.

¹⁸⁷ **Vakit**, 31 Mayıs 1929.

¹⁸⁸ **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1929.

gönderilen arzuhallerinde, bir tezkeresinde ve birçok telgrafında ayrı ayrı kaydedildiğini belirterek bunların encümente nazarı dikkate alınarak tahkikatın zeminini oluşturduğunu ekler. Fakat bu müdafaadan yeni bir şey öğrendiğini belirterek devamla; “ *Bu müdafaanamesiyle Mahmut Muhtar Paşa nedense karşısında bir takım manevra yapan kuvvetler olduğu zehabındadır. Karşısında bir takım acayip ve garip taklit ve tenakuzlara düşen kimseler vardır ve bilhassa bu müdafaanın sonunda aynen kaydettiği gibi mahza bir tazminat istihsaline yol bulabilmek cehdiyle ortaya bir davayı hukukiye çıkarıp; bunu da mahiyetçe en yüksek ve fevkalade bir ceza mahkemesi olan Divân-ı Âli’de gördürmek gibi Teşkilat-ı Esasiye kanununa ve Kanunu Esasi ahkâmına mugayir, medeni dünyanın hiçbir tarafında emsaline tesadüf edilmemiş her türlü teamüller siyasiye fevkinde, görülmemiş işitilmemiş yeni bir tarik açmak, istenildiği fikrindedir. İşte yeni öğrendiğimiz budur*” der. Paşa kendisinin kanuna aykırı bir şekilde Divân-ı Ali’ye sevk edilmeye çalışıldığını söylemektedir. Hakkı Tarık Bey’e göre; Mahmut Muhtar Paşa yargılanmak istemiyordur. Meclisin vereceği karar Divân-ı Aliye sevk edilmek dahi olsa, Paşa’nın takdir etmesi lazım gelir ki bu, bir mahkûmiyet kararı değildir, bir muhakeme kararıdır. Bundan bu derece asabiyete, bu kadar telaşa düşmemeli ve şan şerefe saldırı şeklinde düşünmemelidir.

Paşa yapılanların kanuna aykırı olduğunu söylemektedir. Fakat Hakkı Tarık Bey’in dediği gibi yapılanlar Teşkilatı Esasiye kanununa aykırı değildir. Bilakis tamamen kanunun tatbikini ifade eder. Mahmut Muhtar Paşa müdafaasında Seyri Sefain İdaresi’ni teftiş ve kontrol altında bulundurmaya kanunen vazifedar bir bakan olduğunu, bu borç senedine, bonoya imza etmenin vazifesi olduğunu belirtir. Bonoda ve ödeme emrinde¹⁸⁹ hem Paşa’nın hem de Maliye Bakanının imzası vardır. Ve Hakkı Tarık Bey, imzaların bakanları sorumlu hale getirdiğini belirtir¹⁹⁰ ve mazbata oya sunulur¹⁹¹.

---

¹⁸⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.3, İc.2, C.12, İn.73, 30.5.1929, s.182 Bu ödeme emri şu şekilde yazılıdır: 30 Eylül 1911 tarihinde vadesi hulul etmiş olan şu kadar kuruşluk tarafımızdan mumza bonoyu tarafınıza melfufen gönderiyoruz. Beynimizde şifahen vaki olan itilaf mucibince salifüzzikir bonoyu % 5 rayiç üzerinden iskonto ediniz. Ve onun bakiyesi karşılığını yani rayici 110 kuruş 7 para olmak üzere karşılaştırılan kırk bin İngiliz lirasını atideki şirketlere veriniz ve bu muamelede ilsakı icap eden damga muamelesi de hükümeti Osmaniye tarafından tediye edilecektir. İhtiramatı acizanemin kabulünü temenni ederim. İmza Osmanlı Seyri Sefain İdaresi namına Bahriye Bakanı.

¹⁹⁰ **A.g.z.c.**, D.3, İc.2, C.12, İn.73, 30.5.1929, s.181.

¹⁹¹ **A.g.z.c.**, D.3, İc.2, C.12, İn.73, 30.5.1929, s.185.

Seyri Sefain İdaresi'nin borçlarının yapılan ve yapılacak olan bütün masraflarıyla birlikte Paşa'dan tahsili maksadıyla evrakının tevdi için Teşkilatı Esasiye kanununun altmış altıncı maddesi¹⁹² hükmünce Divân-ı Âlinin teşkili lazım geldiğine ittifakla karar verir¹⁹³.

---

¹⁹² 66. madde- Divân-ı Ali mevzu kanunlara tevfikân muhakeme icra ve hüküm ita eder.

¹⁹³ **TBMM Kanunlar Mecmuası**, D.III, İc.II, C.VII, 1929, s.1032.

III- DİVAN-I ÂLİ'NİN KURULMASI VE YAPILANMASI

1924 Anayasası, 1921 Anayasasının dayandığı temellere benzemektedir. 1924 Anayasası 105 madde ve 6 bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölümde “*Yargı Erki*” başlığı altında mahkemelerin görev ve yetkileri, ayrıca *Divân-ı Âli*'nin ne şekilde oluşturulacağı ve göreceği iş belirlenmiştir¹⁹⁴.

İhsan Bey'in ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Divan-ı Âli'ye sevkine geçmeden önce 1924 Anayasasına göre Bakanların hangi şekilde Divan-ı Âli'ye sevk edileceği ve onların görev ve sorumlulukları hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz.

A- 1924 ANAYASASINA GÖRE BAKANLARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARI

Bakanların siyasi sorumluluğu parlamenter rejimin temel kuralı ve önde gelen özelliğidir. Bu sorumluluk, parlamentonun güvenini herhangi bir nedenle kaybeden Bakanların görevlerine parlamento tarafından son verilebilmesi anlamına gelir. Böylece, Bakanların ve hükümetin siyasi sorumluluğu ilkesinin kabul edildiği hükümet sistemlerinde bir bakanın veya bütün olarak Bakanlar Kurulunun görevde kalabilmesi parlamentonun güvenine sahip olmalarına bağlı kalmaktır. Parlamenter hükümet sisteminde Bakanların siyasi sorumluluğu kolektif veya bireysel olabilir. Bakanların her biri kendi dönemlerine ait işlerden dolayı veya bireysel olarak sorumludurlar. Tek bir Bakanın kendi bakanlığının işlerinin yürütülmesinde meclisin güvenini kaybetmesi sonucu, bireysel olarak görevinden uzaklaştırılabilmesi mümkündür. Böyle bir durumda sadece ilgili Bakan görevinden uzaklaştırılacak ve kabine görevine devam edebilecektir¹⁹⁵.

Anayasanın 47. maddesinde Bakanların görev ve sorumluluklarının özel kanunla gösterileceği belirtilmiş olmakla beraber, özel kanunla tayin edilecek olan bu sorumluluğun hem hukuki, hem de cezai kısımları kapsayıp kapsamayacağı açıklanmış değildir. Anayasanın 61. maddesi de, yine bu iki çeşit sorumluluk arasında bir ayrım

---

¹⁹⁴ Prof. Dr. Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir, 1999, s.178.

¹⁹⁵ Hikmet Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Konya, 1999, s.38.

yapmadan bakanları “görevlerinden doğacak işlerden dolayı yargılamak için Divân-ı Âli kurulacağı” bahsedilmektedir¹⁹⁶. Bu iki madde cezai ve hukuki sorumluluk noktasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın mutlak bir ifade kullanılmış olması bu hükümlerde sözü edilen sorumluluğun hem cezai hem de hukuki sorumluluğu içine aldığına ortaya koymaktadır. Zaten 1927 tarihli iç tüzüğün 169. maddesinde “cezai veyahut mali” sorumluluğu gerektiren hareketlerinden dolayı bakanlar hakkında Meclis Tahkikatı açılabilceği açık olarak belirtilerek bu konuda bir şüpheye yer bırakılmamıştır¹⁹⁷. Bakanlarla belli görevlileri yargılamak üzere kurulacak Divân-ı Ali'nin mevcut kanunlara göre yargılama yapıp hüküm vereceği anayasanın 66. maddesinde tanzim edilmiş bulunduğu için ceza muhakemeleri usulü kanunundaki hükümleri göz önünde bulundurmak gerekli bulunmaktadır¹⁹⁸.

1924 Anayasasına göre Bakanların üç türlü sorumluluğu vardır. Bunlar;

1. İş başından çekilmek suretiyle ortaya çıkan siyasi sorumluluk,
2. Cezai bir müeyyidenin uygulanması şeklinde beliren cezalı sorumluluk,
3. Kanuna aykırı olan eylem veya işlem dolayısıyla meydana gelen zararın tazmini şeklinde ortaya çıkan hukuki (mali) sorumluluk¹⁹⁹.

1-Hükümeti Denetleme Araçları

Parlamentoda çeşitli denetim yolları vardır. TBMM'nin 1924 Anayasasına göre parlamento hükümeti soru, gensoru ve meclis tahkikatı ile denetlenmektedir²⁰⁰.

a) Soru

İstenilen cevabın niteliğine göre, soru önermeleri, yazılı ve sözlü olarak verilir²⁰¹. Soru kısa, gerekçesiz ve kişisel görüşler ileri sürülmeksizin bir önerge ile

---

¹⁹⁶ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, Ankara, t.y., s.123.

¹⁹⁷ Tülen, a.g.y.

¹⁹⁸ **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sulhi Dönmezer, “Yüce Divanda İrtibat Dolayısıyla Davaların Birleştirilmesi”, İstanbul, 1949, 3-4 numaralı sayıdan ayrı basım, s.1.

¹⁹⁹ Necip Bilge, **Bakanların Görev ve Sorumluları**, Ankara, 1956, s. 23.

²⁰⁰ Reşat Yazıcı, **Büyük Skandallar Konusunda Meclisin Reyî=Ret**, Tekin Yay, 1992, s.32.

²⁰¹ Prof. Dr. Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir, 1999, s. 179.

hükümet adına sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere²⁰² herhangi belli bir meselede, bir konuda hükümetten veya bir Bakandan bilgi istenmesidir²⁰³. 1924 Teşkilat-ı Esasiye kanununun 22. maddesi soru, gensoru ve Meclis soruşturması Meclisin yetkililerinden olup bunların nasıl yapılacağı iç tüzükte gösterilir²⁰⁴.

b) Gensoru

Ülkemizde 1924 Anayasası döneminde gensoru yoluna çok az başvurulmuştur. Buna neden biraz da bu kurumun iç tüzükte iyi düzenlenmemiş olması olmuştur²⁰⁵. Konusu itibariyle sorudan farklı değildir. Milletvekillerinin, ayrı veya topluca bir husus veya genel politikası hakkında hükümeti veya ilgili Bakan veya Bakanları meclis huzurunda bilgi vermeye davet etmeleridir. Ancak sorudan farklı tarafları gensoru açılması talebinin meclisce kabulünün gerekli olması ve bu talep kabul edildikten sonra meydana gelecek müzakerelere bütün milletvekillerinin katılabilesidir²⁰⁶. Bu parlamentonun, hükümetin ve tek tek bakanların görevlerine son verilebileceği anlamına gelir²⁰⁷. Gensorunun olumlu ya da olumsuz olmak üzere nasıl sonuçlanacağı önceden bellidir. Gensorunun görüşülmesinin ardından hükümet tarafından ilgili bakan ya düşürülür ya da düşürülmez. Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla TBMM başkanlığına verilir. Verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır. Önerge verilişinden itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önergenin sahiplerinden biri siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşur²⁰⁸.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda gensoru hakkında 22. maddedeki açık hüküm dışında ayrı bir yerde madde 7’de “*meclisin hükümeti her vakit*” denetleme

---

²⁰² İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, 1962, s. 331.

²⁰³ Nadir Latif İslam, **Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı**, Ankara, 1966, s.10.

²⁰⁴ Kili, Gözübüyük, **a.g.e.**, s.115.

²⁰⁵ Arsel, **a.g.e.**, s. 332.

²⁰⁶ İslam, **a.g.e.**, s.10-11.

²⁰⁷ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitapevi Yay., Bursa, 2000, s. 307.

²⁰⁸ Yazıcı, **a.g.e.**, s.22; Gözler, **a.g.e.**, s. 308.

yapabileceğini tespit etmektedir. Bu madde 22. maddenin dayanağı olarak değerlendirilebilir²⁰⁹.

1927 tarihli iç tüzüğün gensoruyu düzenleyen hükümleri 157. ve 168. maddelerini teşkil eden on beşinci kısımdadır. 157. maddede gensoru talebinin bir önergeyle yapılacağı belirtilmiştir²¹⁰.

c) Meclis Tahkikatı ve Araştırma Komisyonu

Parlamentonun hükümeti denetleme araçlarından biride Meclis Tahkikatıdır. 1924 Anayasası, meclis araştırması ve meclis soruşturmasını ayrı ayrı düzenlememiş ve 22. maddesinde, “*Sual ve istizah ve Meclis Tahkikatı meclisin cümle salahiyetinden olup şekli tatbiki Nizamname-i Dahili ile tayin olunur*” hükmünü getirmekle yetinmiştir²¹¹.

Yolsuzluk gizil gücü yüksek olan bazı kamu kuruluşlarını ve işlemlerini ya da belli yolsuzluk savlarını araştırmak ve soruşturmak üzere, üyelikleri ve görev süreleri bu olaylarla sınırlı olan geçici komisyonlar kurulabilir²¹².

Mecliste tahkikatı yapan encümenin raporu üzerine, meclisce Divân-ı Âli teşkiline ve tahkikat dosyasının divana tevdiine dair verilen karar kazai mahiyettedir ve hukuken son tahkikatın açılması manasını ifade eder.

Şu halde mecliste cereyan eden tahkikat, umumi mahkemelerdeki, ilk tahkikat yerine kaim olur ve meclis tamamıyla bir ilk tahkikat hâkimi rolü ifa eder. Bu sıfatla ve tahkikatı yapan encümenin raporuna göre, maznunu itham için kâfi sebep ve delil bulursa, anayasanın altmış yedinci maddesine tevfiikan, son tahkikatın icrasıyla davanın hükme bağlanması için, Divân-ı Âli teşkiline, tıpkı bir sorgu hâkimi gibi karar verir²¹³.

Meclis araştırmasının yürütülmesi görevi, genel hükümlere göre seçilecek bir özel komisyona verilir. Bu komisyonun üye adedi, çalışma süresi ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışabileceği hususu meclis başkanının teklifi ile genel kurulca tespit

---

²⁰⁹ İslam, a.g.e., s.12.

²¹⁰ İslam, a.g.y.

²¹¹ Dr. Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, Ankara, 1977, s. 60.

²¹² **Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Mecmuası**, Doç. Dr. A. Ümit Berkman, “Azgelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet”, Ankara, 1988, s. 124.

²¹³ **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, “Yüce Divân’da Vazife Meselesine Dair Hukuki Bir Mütalaa”, İstanbul, 1948, 3–4 numaralı sayısından ayrı basım, s.2.

edilir. Komisyon, gerekli gördüğünde uygun bulacağı uzmanların bilgilerine başvurabilir²¹⁴.

TBMM soruşturma komisyonunun raporu, - o sırada görevde bulunsun veya bulunmasın- ilgili başbakan veya bakanlar kurulu üyesinin de dinleneceği bir görüşmeden sonra genel kurulca oylanır. Komisyonun Divân-ı Âli'ye sevk etmeme tavsiyesinde bulunan raporların ile TBMM toplantısının Divân-ı Âli'ye sevk kararlarında, hangi ceza hükmüne dayanıldığı belirtilir²¹⁵. Yolsuzluk bazı kamu kuruluşlarını ve işlemlerini ya da belli yolsuzluk savlarını araştırmak ve soruşturmak üzere, üyelikleri ve görev süreleri bu olaylarla sınırlı olan geçici komisyonlar kurulabilir. Yasama ve yürütme organlarınca oluşturulan bu tür komisyonlara hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde rastlanılmaktadır²¹⁶.

B- ALİ CENANİ BEY DİVAN-I ÂLİ'DE

TBMM'nin Adalet ve Anayasa Komisyonlarından Kurulu Karma Komisyonu, dosya kendisine havale edilir edilmez gene Yunus Nadi Bey'i başkanlığa, Hakkı Tarık Bey'i de mazbata yazıcılığına ve sözcülüğüne seçtikten sonra çalışmalarına başladı. Zahire satın alınması için tahsis edilen beş yüz bin liranın kullanılış biçimi bütün safhalarıyla derinliğine inceleniyordu. Komisyon kendi arasında seçtiği tali komisyonlarla ve bilirkişi heyetleriyle İstanbul'da ve İzmir'de gerekli gördüğü başka yerlerde de incelemeler yaptırdı. Defterler, dosyalar tarandı, tanıklar dinlendi. 1924 yılındaki bakanların bilgisine başvuruldu. Ve tam 14 oturumdan sonra bir karara varılabildi²¹⁷.

TBMM Karma Komisyonu eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in davranışlarında mali ve cezai sorumluluk bulunduğu ve kendisinin Divân-ı Âli'de yargılanması gerektiği kanısına varmış bulunuyordu. Bu kanı ile hazırladığı raporu genel kurula sundu. TBMM Genel Kurulu 14 Nisan 1928 günü yaptığı oturumda Karma Komisyonun raporunu görüştü. Uzun uzun konuşanlar oldu. Genel olarak milletvekilleri

---

²¹⁴ Yazıcı, a.g.e., s.27.

²¹⁵ Yazıcı, a.g.e., s.30.

²¹⁶ Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Doç. Dr. Berkman, a.g.m., s. 124.

²¹⁷ Muhtelit Encümen Mazbatası, s.211.

ahlak ve fazilet mücadelesinin yeni bir örneği olarak eski Ticaret Bakanı'nı Divân-ı Âli'ye yollama eğilimindeydiler. Ancak bu düşüncelerini söyledikten sonra; eski bakan arkadaşlarının Divân-ı Âli'den alınmasıyla çıkması dileğinde bulunmaktan da geri durmuyorlardı²¹⁸.

Encümen raporları ve zabıtlar okunur. Encümen azası, Ali Cenani Bey'in stok meselesinin her safhası için verdiği kararlarla gerek kendi şahsına gerekse başkasını menfaatkar kılmak suretiyle suistimal yapmadığı ve menfaat temin etmediğini tespit etmişlerdir. Komisyon olayda namus ve haysiyet zedeleyici suçlardan olarak bir rüşvet veya irtikâp unsuru görmemiştir. Ali Cenani Bey bu karara teşekkür eder. Encümen mazbatasında bir takım vazife suiistimallerinden bahsetmiştir. Ali Cenani Bey hiçbir zaman vazifesini suistimal etmediğini, kendi menfaatine vatan menfaatini daima tercih ettiğini belirterek meselenin neticesinde beraat edeceğini söyler²¹⁹. Meseleye; ihmal, terahi, suistimal veya yolsuzluk denilebiliyordu. Ortadaki suça asıl adını da Divân-ı Âli koyacaktır²²⁰.

Ali Cenani Bey kararı yüce heyete bırakarak kürsüden indikten sonra, bazı konuları açıklığa kavuşturmak üzere Karma Komisyon sözcüsü Giresun milletvekili Hakkı Tarık (Us) Bey söz alır. Hakkı Tarık Bey, raporda da olduğu gibi, bir bakanın belli bir maksat için kendisine tahsis edilen parayı dilediği şekilde kullanamayacağına işaret ettikten sonra şöyle konuşuyordu: “ *Kanunun açık olarak yasaklaması karşısında filan yere verilmesi gereken bir parayı falan yere vermiş olmak görev suiistimalinden başka bir şey olamazdı. Komisyon herhalde kendi içinden bir arkadaşının böylece muhakemeye çekilmesinden memnunluk duymaz. Bu üzüntüyle karşılanan bir sonuçtur. Fakat ne yapalım ki görev ve adaletin gereği de budur. Kendileri de bunu beyan buyuruyorlar. Şahsen çok temenni ederim ki, hâkimlerin takdirleri elbette bizim takdirlerimizin çok daha üstünde olmak lazım gelir ve kendileri de bunu kabul ederim, diyorlar, hepimizin hâkimlerimizin vicdanlarına itimadımız vardır. Çok temenni ederim*

---

²¹⁸ A.g.z.c., D.3, C. III, İn. 61, 14 Nisan 1928, s.131.

²¹⁹ A.g.z.c., D.3, C. III, İn. 61, 14 Nisan 1928, s. 133.

²²⁰ Gençosman, a.g.e., s.235.

*ki bu işten beraat etsinler. Şimdilik ben komisyon raporunun kabulünden başka yapacak bir iş olmadığı kanaatindeyim*²²¹.”

Yeniden söz isteyen olmadığını haber veren Başkan Kazım Paşa komisyon raporunu oya sunar ve rapor Ali Cenani Bey dâhil, oy birliği ile kabul edilir. Bunun anlamı Ali Cenani Bey’in yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve kendisinin yargılanmak üzere Divân-ı Âli’ye sevk edilmesiydi.

14 Nisan 1928 cumartesi günü saat 14.55 de meclis, İhsan Bey’den sonra ikinci kez bakan Ali Cenani Bey’i de adı bazı yolsuzluklara karışmış olduğu için yargılanmak üzere Divân-ı Âli’ye yolluyordu²²².

Ali Cenani Bey, Divân-ı Âli salonuna zaten pek yabancı sayılmazdı. Çünkü yüksek mahkemenin 20 Şubat 1928 günkü oturumunda, Havuz-Yavuz davasının devamı sırasında, Bakanlar kurulu üyesi olarak davet edilmiş ve tanık yerinde bakanlar kurulundaki görüşme usulü hakkında açıklamalar yapmıştı²²³. Şimdi gene aynı salona geliyordu. Şu farkla ki bu kez tanıklara değil, sanıklara mahsus iskemlede oturacaktı.

1- Savcının İddianamesi

Mahkeme 26 Nisan 1928 günü saat 15.00 de toplanır. Muhakeme esnasında “Yavuz-Havuz” davasında görülen kalabalık yerine dinleyici mevkilerinde ancak yirmi otuz kadar meraklı bulunuyordu²²⁴. Ali Cenani Bey’le şahitlerden Malik ve Ali Rıza Beylerin cevaplarına geçilmeden önce Başsavcının iddianamesi dinlenir.

Memleketin zahire ve un ihtiyacını ve ekmek fiyatının artmasına mani olmak üzere kanunu mahsusla Ticaret Bakanlığı’nın emrine verilen beş yüz bin liranın bir muhasip mesul tayin edilmeksizin doğrudan doğruya Ali Cenani Bey tarafından belli bir müddet zarfında hazineye iadesi gereken paranın şimdiye kadar takip edilmeyerek kısmen bazı şahıslar ve kurumlar zimmetine geçmesine sebebiyet verilmesi nedeniyle mali mesuliyeti görülerek Büyük Millet Meclisi’nin 15 Mart 1928 tarihli celsesinde verilen karar üzerine Muhtelit Encümenince icra kılınan tahkikat neticesinde maliye

---

²²¹ **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1928.

²²² **Vakit**, 15 Nisan 1928.

²²³ Cemal Kutay, **Cumhuriyet Devrinde Suiistimaller Divân-ı Aliler**, İstanbul, 1956, s.85.

²²⁴ **Milliyet**, 27 Nisan 1928.

veznesine iadesi gereken beş yüz bin liradan şimdiye kadar devlet veznesine yalnız 14437 lira 961 kuruş yatırılmış ve nakit olarakta İş Bankası'nda 5000 ve Sanayi ve Maden Bankası'nda 21387 lira 72 kuruş mevcut ve mütebaki paranın dahi 132088 lira 85 kuruşu maliyeden mütevellit zarar olmuştur. Belgelerin birinci kısım satılan un, mısır ve buğday bedellerinden bakiyeler olup; Rize iliyle, İstanbul şehremaneti ve Adana'da Yusuf Lütfi Bey zimmetlerinde bulunduğu, hesapların ikinci kısmı Adapazarı Ahşap ve Demir malzeme şirketinin hisse senetlerine ve yine bu şirketle Dr. Fikret ve Mukbil Beylere verilen paradan oluşmaktadır. Stok parasıyla Adapazarı Şirketinin 20 liradan ibaret olan hisse senetlerinden evvel 2509 ve 2553 hisse senedi alınmıştır²²⁵.

Devleti malen zarara maruz bırakmak suretiyle vazifeyi suiistimalden ibaret olan fail ve hareketleri vuku tarihinde yürürlükte olan ceza kanununun 102. maddesinin birinci maddesine göre:

1- Ali Cenani Bey'in Sayıştayın sureti teşkil ve vazifelerine dair kararnamenin 53. maddesi hükmünce muhasibi mesul tayin ettirmemek.

2- 21 Ocak 1925 tarihli kanunla Ticaret Bakanlığı emrine verilen beş yüz bin liraya ait hesabı memuriyeti müddetince takip ve intaç etmemek.

3- Ticaret Bakanlığı muhasebe müdürlüğünün on beş günde bir muhasebeye hesap ödemesi hakkındaki yazıyı dikkate almamak²²⁶.

a) Samsun ve Trabzon için satın alınan mısırları mahallerinin şiddetli ihtiyacına rağmen tamamını Samsun'a çıkartıp birçok zarara yol açacak bir surette mukavele hükmünü yerine getirmemek.

b) 11 Martta maliyet fiyatıyla illere devri hakkında gelen telgrafa 5 Nisan'a kadar cevap yazmayarak mısırların yanması, filizlenmesi ve bozulmasına neden olarak hazinenin birçok zarara uğramasına göz yummak.

c) Adana'da alım-satım için akt edilen mukavelenameyi devlet aleyhine teminatsız bırakmak gibi vazife memuriyetinde ihmal ve terahi nedeniyle ceza kanununun 102. maddesine muvafık ve 7000 çuval un mubayaasında suiistimale dair tahkikat evrakının noksanını görmemek.

---

²²⁵ **Milliyet**, 27 Nisan 1928.

²²⁶ Rahmi Kumaş, **İktidardan Yüce Divana**, Tekin Yay., İstanbul, 1980, s. 69.

2- Ali Cenani Bey'in Dinlenmesi

Başsavcılığın iddianamesinin okunmasının ardından Ali Cenani Bey'in dinlenmesine geçilir. İlk önce kimlik tespitine başlanır ve mahkeme başkanının sorularıyla muhakeme başlar:

- *“İsminiz?*
- *Mahmut Ali*
- *Pederinizin ismi?*
- *Rasim Paşa*
- *Lakabınız?*
- *Bize Cenanzade derler.*
- *Kaç yaşındasınız?*
- *55*
- *Ne ile iştigal edersiniz efendim vazifeniz nedir?*
- *Gaziayintep mebusuyum efendim.*
- *Evvelce mahkûmiyetiniz var mı?*
- *Hayır, yoktur efendim²²⁷”.*

Mahkeme başkanının konu hakkında izahat istemesi üzerine Ali Cenani Bey cevabında; Ticaret Bakanlığında göreve başladıktan bir müddet sonra İstanbul'da ekmek fiyatlarının gittikçe yükselmekte olduğunu, dolayısıyla İstanbul milletvekillerinin Başbakanlık nezdinde vukuu bulan teşebbüsleri üzerine lüzum gelen tedbirleri almak hususunda Fethi Bey tarafından kendisine önlem alması tebliğ edilmiş olduğunu ifade ederek demişlerdir ki:

— *“Bunun üzerine lazım gelen tetkikatta bulundum. Bu hususta teşebbüste bulunmakta İstanbul milletvekilleriyle de temas ettim. Görüştük bunlar buğday ithalatının gümrük vergisinden muaf tutulmasını teklif ediyorlardı. Bu muamelede böyle bir muafiyet kaydı gümrük vergisinden üç milyon lira miktarında bir ziyana neden olacaktı.*

Bu ekmek fiyatının düşürülmesi meselesine çare aramakta bulunduğumuz sırada Fransa'da herhangi bir zahire buhranına engel olmak üzere zahire stok etmek

²²⁷ **Vakit**, 27 Nisan 1928.

için hükümete yetki ve ödenek veren bir kanun kabul edildi. Bizde bunun gibi bir tedbire tevsili muvafık gördük.”

Başkan:

— *“Hadisenin bir ticari muamele olduğu ve bundan kâr ve zararında muhtemel bulunduğuna göre kanunun tanziminde bu nazarı dikkate alınmadı mı?*

Ali Cenani Bey:

— *Filvaki hatıra gelmedi. Hakikatte bu böyle bir ticari muamelede kâr olduğu kadar zararda mevzubahistir. Bilahare gördüğümüz Fransız stok kanunu bu muamelede % 20 kadar bir zarar kabul etmişti. Giriştiğimiz muamelede haddi zatında bankalara verilecek komisyon bir zarar olacaktı. Görülüyor ki muamelenin bizzat kendisinde zarar mevzu bahistir.*

— *Kanunun göz önüne aldığı muamele bütün memlekete mi şamildir? Yoksa bir kısım mahallere mi münhasırdır?*

— *İstanbul, İzmir, Karadeniz sahili içindi*

— *Kanunun sebepler kısmında bu zikredildi mi?*

— *Hayır. Yalnız mevzu bahisti. Fakat bilahare Karadeniz sahilleri milletvekilleriyle, İzmir milletvekilleri de müracaat ederek zahire buhranıyla karşı karşıya olduklarını söylüyorlardı. Bu yüzden oralarında teşmil edilmesi muvafık görüldü.”*

Ali Cenani Bey sorulan soruları cevaplamaya devam eder. Meselenin ticari bir muamele kabul edilmiş bulunması dolayısıyla Maliye Bakanlığı'nın muhasip mesul tayin etmediğini, *“bundan dolayı ben neden muhatap tutulayım”* demiştir²²⁸. Divân-ı Âli'nin vereceği kararlar bu konuda Ali Cenani Bey'i mesul tutmaması gerektiğini; ihmal ve terahinin ise mevzubahis olamayacağını söylemektedir²²⁹.

---

²²⁸ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1928.

²²⁹ **TBMM Arşivi**, “Ticaret Eski Bakanı Ali Cenani Bey Hakkında Divân-ı Ali Kararı”, Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1-11.H-5 DN. 8, s.5. Hazineden Ticaret Bakanlığına verilmiş olan bu paranın tahsisattan ibaret bulunmasına ve miktarına nazaran avans mahiyetinde telakkisine kanunen imkân yoksa da bakanın muhasibi fiili sıfatını alıp harcamaları mutemetler vasıtasıyla tedbir etmesi ve muameleden haberdar olduğundan bunda kasıt ve ihmal tahakkuk edememektedir. ; Kumaş, **a.g.e.**, s.72-73.

Ali Cenani Bey'in Divân-ı Ali'de yargılanması bir ay sürer. Havuz-Yavuz davasındaki heyecan bir ölçüde kaybolmuştur²³⁰. Ama memleket kamuoyu bu davayı da dikkatle izlemeye devam ediyordu. Birincisinin "Havuz- Yavuz Davası"²³¹ adına karşılık Ali Cenani Bey davasının adı da halk arasında ve basında "Zahire Meselesi"²³² olarak isimlenmiştir. Birinci davada halktaki duyarlılığı ve ilgiyi artıran başlıca sebeplerden biri tarihimizde bir bakanın ilk kez hâkim önüne çıkarılması ve konunun, Yavuz zırlı gibi memleketin gözbebeği olan bir savunma silahı ile ilgili bulunmasıdır. Zahire davasında ise halkın hassasiyeti, ihmalin, suistimalin ya da görevi savsaklamak suçunda konunun, halkın ekmeği olması idi. Halk, ekmeği ile oynanmış olmasını başıslamıyordu.

Divân-ı Âli dosyalar ve defterler üzerinde, Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de ve gerekli gördüğü başka yerlerde her türlü incelemeleri yaptı ve yaptırdı. Amme ve savunma tanıkları dinledi. Havuz-Yavuz davasında olduğu gibi gerçeğe ulaşmak için kılı kırk yarmaya devam ediyordu.

Duruşmaların başlamasından bir ay sonra Divân-ı Âli başkanı İhsan Bey yargılamanın sona erdiğini haber verdiği zaman yüce heyet vicdanlarında şu kaniya varmışlardı: Eski Ticaret Bakanı rüşvet almak veya irtikâpta bulunmak gibi bir suç işlemiş değildi ama görev yaparken güveni kötüye kullanmış olduğu da tespit edilmişti. Bu durum kanunlarımıza göre eski Bakanın cezalandırılmasını gerektiriyordu²³³.

Başvekil İsmet Paşa ele aldığı temizlik teşebbüsüne bazı milletvekillerinin ya da Halk Partisi'nde nüfus sahibi bir takım politikacıların devlet kapılarında devlet iş takip etmelerini yasaklamakla başlamış ve bu hareketleriyle Millet Meclisinde olsun, siyasi çevrelerde olsun büyük bir itibar sağlamıştı. Fakat çok geçmeden görüldü ki, bu yasak herkese eşitlikle tatbik edilmemekte, devlet kapıları bazı çıkarıcı milletvekilleriyle politikacılara kapalı tutulduğu halde diğer bazılarına, açık değilse bile, aralık bırakılmakta ve bundan dolayı Millet Meclisi kulislerinde yeniden bir takım

---

²³⁰ İsmet Paşa'nın İhsan Bey için meclis soruşturması istediği gün mecliste olağanüstü bir durum vardı. Çünkü takririn yapıldığı salon alışılmışın dışında kalabalıktı. Olayı duyan Ankaralılar meclise akin etmişlerdi. **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1927.

²³¹ **Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi**, Kaynak Kitaplar Yay., C.4, İstanbul, 1974, s.1430.

²³² **Milliyet**, 1 Mart 1928; **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1928; **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mart 1928.

²³³ Gençosman, **a.g.e.**, s.237.

dedikodular alıp yürümeye başlamıştı. Mesela, İsmet Paşa'nın bu hususta tarafsız davranmadığı söyleniyor ve buna misal olarak da, öteden beri arasının açık olduğu bilinen Bahriye Bakanı İhsan Bey'le onun yakın arkadaşlarından milletvekili Dr. Fikret Bey'i; Yavuz zırhlısının tamiri işinde bir yabancı şirketten komisyon almak suçuyla Divân-ı Ali'ye verdiği halde, idari bir işte yolsuz bir tasarrufta bulunmaktan sanık Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'i mecliste açılan sorulara, yapılan tartışmalara rağmen tutmakta direniş gösteriyordu.

İsmet Paşa Yakup Kadri'yle yaptığı özel bir konuşmasında mecliste İhsan Bey'in arkadaşlarının onun öcünü²³⁴ almak için kendisinden masum birinin kellesini istediklerini, fakat kendisinin vermeyeceğini söyler. Onlara bir Cumhuriyet Başbakanı olduğunu, bir Osmanlı Sadrazamı olmadığını gösterecektir. Fakat bir süre sonra İhsan Bey'in ardından Ali Cenani Bey'i Divân-ı Âli'ye sevk etmek zorunda kalır. Ali Cenani Bey'e atfedilen suç ise İhsan Bey'in üç yıl hapse mahkûmiyeti ve Dr. Fikret'in bazı medeni, siyasi haklardan mahrumiyeti ile neticelenen "Yavuz-Havuz" işine benzerlikten çok uzaktır²³⁵. Buna, nihayet devlet hazinesini zarara sokan usulsüz ve hatta yanlış bir tasarrufta bulunma denilebilirdi. Nitekim Divân-ı Âli'nin verdiği hükümde Ali Cenani Bey'e bu zararın tazmin ettirilmesinden ibaret kalmıştı²³⁶. Yakup Kadri zavallı Ali Cenani Bey demektedir. Çünkü ona göre Ali Cenani Bey asil, namuslu ve iyi bir insandır²³⁷. Fakat Ali Cenani Bey o kadara da masum değildir. 12 Aralık 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre; Ali Cenani Bey ortaklarının paralarından yetmiş

---

²³⁴Necdet Sancar, **İsmet İnönü İle Hesaplaşma**, Ankara, 1973, s.293.Kılıç Ali, **Kılıç Ali Hartalarını Anlatıyor**, 28 Eylül 1952.; Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, Ankara, 1973, s.62.; İsmet Paşa'nın karakteri üzerine çeşitli yorumlar vardır. Pek çok yazar onun "kinci" olduğu yönünde görüş bildirirken bir kısmı da tersi yönde görüş belirtmektedir.

İlk görüşteki yazarlara göre, İsmet Paşa'nın kişiliğinde kıskançlık ve kin birbirini tamamlayan iki unsurdur. Herhangi bir sebepten kıskandığı, kin duyduğu kişiler onun hışmına muhakkak hedef olmuşlardır.

Meşrutiyet'ten önce Edirne'de hançer ve Kur'an üzerine gözü kapalı yeminlerle gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine üye yapılmasına yardım ettiği İsmet Paşa ile yıldızları bir türlü barışmamıştı İhsan Bey'in. Daha sonra karşılaştıkları olaylarda, ikilinin arasına bir uçurum girmesine sebep olmuştu.

Örneğin, İhsan Bey, İsmet Paşa'nın Bursa'nın Yunanlılar tarafından alınmasına sebep olan askeri hatalarını her tarafta eleştirmekten geri durmamıştı. Yenilgiyle sonuçlanan Altıntaş savaşını bozğundan Atatürk'ün müdahalesi kurtarmıştı. Bunun üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi reisi olan İhsan Bey Atatürk'e "Bu adamı [İsmet Paşa'yı] benim mahkememe gönderirseniz asarım" demiştir.

²³⁵ Kumaş a.g.e., s.61-62.

²³⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yay., İstanbul, 1984, Bsk hzr: Atilla Özkırımlı, s.104.

bin lirayı ve geriye bıraktığı kırk bin lirayı alarak kaybolmuştur. Söylentilere göre yirmi gündür kayıp olan Ali Cenani Bey Gaziantep üzerinden Şam'a gitmiştir ve ortakları müşkül durumda kaldıkları için hükümete başvurmuşlardır²³⁸.

Gaziantep milletvekili ve Ticaret eski Bakanı Ali Cenani Bey 10.3.1928 günü un ve zahire fiyatlarının yükselmesini önlemek için Ticaret Bakanlığı emrine verilen beş yüz bin liranın harcanma şekli yüzünden hakkındaki kararı Divân-ı Âli'ye bırakıldı ve Ali Cenani Bey'in hüküm giymesiyle sonuçlandı²³⁹.

Karar tarihi olan 14 Mayıs 1928 günü saat 16.30'da Divân-ı Ali son kez toplanır²⁴⁰. Ali Cenani Bey hastalığından dolayı mahkemeye gelmemiştir. Ali Cenani Bey ihmal ve terahiden beraatına, vazife memuriyetini suiistimalden dolayı Divân-ı Âli tarafından bir ay hapse ve dört ay rütbe ve memuriyetten mahrumiyete mahkûm edilir²⁴¹. Ancak sabıkasının bulunmaması nedeniyle cezası tecil edilir. Ayrıca Adapazarı fabrikasıyla şahıslar zimmetine kalmasına sebebiyet verdiği yüz yetmiş yedi bin yedi yüz elli beş lira yirmi iki kuruşun 26 Nisan 1928 tarihinden itibaren kanuni faizi ile birlikte Ali Cenani Bey'den tahsiline tazmin ile mahkûmiyetine²⁴² ve hükümet hesabına mubayaa yaptığı Adapazarı şirketinin hisselerinin kendi namına tahviline karar vermiştir²⁴³.

C- MAHMUT MUHTAR PAŞA DİVANI ALİ'DE

Mahmut Muhtar Paşa'nın Divân-ı Âli'de yargılanıp yargılanmaması durumu 1914 yılında Meclisi Mebusan'da tartışılmış, ancak bir karara varılamamıştır. İktisat Bakanlığı, 4 Nisan 1928'de, Maliye Bakanlığı 15 Nisan 1928'de Başbakanlığa bir yazı yazarak konu hakkında gereğinin yapılmasını isterler. TBMM 16 Şubat 1929 günü soruşturma açılması için adalet ve anayasa kurullarından oluşan karma kurula dosyayı

---

²³⁸ **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1929.

²³⁹ İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920)**, Ankara, 1992, s.73.

²⁴⁰ Ali Çolak, **Yüce Divana Sevk Edilen ve Gensoru İle Düşürülen Bakanlar**, 2004, No: 3257, s.1.

²⁴¹ **Milliyet**, 15 Mayıs, 1928; **TBMM Kavain Mecmuası**, D. III, İc.I, C.VI, 1928, s. 62.

²⁴² **B.C.A**, FK. 030.10.00, YK. 35.202.7, T. 15.5.1925.

²⁴³ Necip Mahmut , “ Divân-ı Âlinin Kararı”, **Milliyet**, 18 Mayıs 1928; **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Mayıs 1928.

gönderir. Başbakanlık durumu 22 Nisan 1929 günü TBMM'ye sunar. 30 Mayıs 1929 günü Divân-ı Âli kurulur. Divan-ı Ali'nin karar tarihi 3 Kasım 1929'dur²⁴⁴

Eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa'nın, Seyri Sefain namına Anadolu Demiryolu Şirketi'nin istikraz yolu ile alınan yirmi bin İngiliz lirasını, mukavelelerinde açıkça yazılı kefaleti yaptırıp almaksızın haciz halindeki bir şirkete vererek gerek bu parayı gerek mukavele icabı faiz ve tazminatını tahsili mümteni bir borç haline getirmek ve bu suretle hazine hakkını ziyana uğratmak gibi malen mesuliyeti müstelzim bir hareketi olduğuna binaen, bu borçların yapılan ve yapılacak olan bütün masraflarla birlikte kendisinden tahsili maksadıyla evrakının tevdi için, Teşkilatı Esasiye kanununun altmış yedinci maddesi hükmünce, Divân-ı Âli'nin teşkili lazım geldiğine, Millet Meclisinin 73. inikadında 1. celsesinde karar verilmiştir²⁴⁵.

Danıştay'dan yazılan 8 Haziran 1929 tarih ve 4610 numaralı tezkerede, Divân-ı Ali'ye intihabı icap eden on azanın tefrik edildiği ve Adalet Bakanlığı'ndan yazılan 10 Haziran 1929 tarih ve 39/293 numaralı tezkerede de temyiz mahkemesi başsavcılığından mevzubahis mahkemenin teşekkülü için intihap yapılmış olduğundan Danıştay azalarının Eskişehir'e gitmeleri talep olunduğu bildirilmiştir²⁴⁶.

Eskişehir'de toplanmış olan Divân-ı Ali Heyeti 24 Haziran 1929 günü Temyiz Mahkemesi salonunda davayı görüşmeye başladı. Dava sırasında Mahmut Muhtar Paşa ikametgâh adresi olarak İsviçre'de Lozan şehrinde Montropalas otelini göstermiştir. Dava başladıktan sonra da Mahmut Muhtar Paşa'ya 18.7.1929 günü mahkemeye iştiraki Lozan'da bulunduğu otele telgrafla bildirilir²⁴⁷. Fakat Paşa'nın gelmesi ve davaya katılması şüphelidir²⁴⁸. Seyri Sefain İdaresi avukatları Emin Ali, Hüsamettin ve Münip Beylerden oluşurken; Mahmut Muhtar Paşa'nın vekâlet verdiği avukatlar Hukuk Fakültesi Müderrisi Yusuf Ziya, İstanbul avukatlarından Necati ve Alâeddin Beylerdir.

Mahmut Muhtar Paşa'nın avukatları davada müruru zaman bulunduğunu iddia ediyorlar ve savunmalarını da buna göre yapıyorlardı. Tahkikat Encümeninin hazırladığı

---

²⁴⁴ Çolak, a.g.m., s.2.

²⁴⁵ B.C.A, FK.030.9.51.46., Y.N.31.173.9, KN.2832, T.30.05.1929; TBMM Kanunlar Mecmuası, D.3, İc.2, C.7, 1929, Ankara, 30.5.1929, s.1032.

²⁴⁶ B.C.A, FK.030.18.01.02, YN.4.33.12, T.12.6.1929.

²⁴⁷ Cumhuriyet, 26 Haziran 1929.

²⁴⁸ Vakit, 15 Temmuz 1929.

mazbatada devletin bir müessesesine ait olup kaybedilmiş bir para için bir kaynak ortaya çıkarmak gayreti gösterilmiş olsa da adaletin eşit şekilde tatbik edilmesi gerektiğini belirterek, savunmalarına başlarlar.

Mahmut Muhtar Paşa'nın Seyri Sefain İdaresi'ni zarara uğrattığı bonoyu 1 Haziran 1911 (H.17 Mayıs 1327, R. 3 Cemaziyelahir 1329) tarihinde imzalamasına göre müruru zamanın başlangıcı olarak kabul edileceği; bu cihetle hicri takvim hesabıyla 20 Kânunuevvel 1924 ve miladi takvim hesabıyla da 1 Haziran 1925 tarihinde tamamen müruru zaman hâsıl olmuştur. 20 Aralık 1924 tarihinde henüz borçlar kanunu neşredilmemiş ve 1 Haziran 1925 tarihinde de her ne kadar borçlar kanunu neşredilmiş ise de Eylül 1925 tarihi yürürlüğe girme tarihi olarak kabul edilir. Müruru zamanın olup olmadığının tetkiki sırasında; borçlar kanununun neşrinden ve yürürlüğe girme tarihinden önce yani 1925 senesinde ve müruru zamanın gerçekleşmesinden 38 gün önce Seyri Sefain İdaresi İstanbul Üçüncü Hukuk Dairesine müracaat etmiştir. Fakat mahkeme davayı vazife noktasından reddetmiştir.

Seyri Sefain İdaresi müruru zaman olmadığını belirterek:

- a. Mahmut Muhtar Paşa'nın tekrar Bahriye Bakanı olmuş olması,
- b. Yolculuk süresi uzak diyarda olması,
- c. Seyri Sefain İdare merkezinin İstanbul'da, merkezi hükümetin Ankara'da bulunması,
- d. Asırların kaplarına sığmayan hadiselerin cereyanı,
- e. Divân-ı Âli'nin her an mevcut müteşekkil bulunmaması gibi durumla beraber, idare hakkını on beş seneden beri aramış ve bütün kanuni yollara müracaat etmiştir. Bononun imza tarihi olan 18 Mayıs 1911 tarihinden bugüne bin bir mani ve özür geçmiş olduğuna göre hatta bononun tarihi dahi kabul edilse yine müruru zaman mevcut bulunmadığını beyan eder²⁴⁹.

Divân-ı Ali 5 Ağustos 1929 tarihinde üçüncü celsesinde Türk Ceza kanununun 107. maddesi hükmüne göre davada müruru zaman olmadığına karar verir²⁵⁰. 7

---

²⁴⁹ **TBMM Arşivi**, “Eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı”, Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1-11.H-5, DN: 8, s. 8.

²⁵⁰ Mahkeme müruru zaman noktasından tetkikatını icra ederek aşağıdaki noktaları tespit etmiştir.

Temmuz 1929 tarihli 4. celsesinde Mahmut Muhtar Paşa'nın avukatları konunun içeriği hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirterek süre isterler. Kendilerine Seyri Sefain İdaresi'nin 14 Ağustos 1929 tarihli dilekçelerini ve Adalet Bakanlığının 19 Ağustos 1929 tarih ve 705/376 No.lu cevabı okunur.

Avukat Necati Bey müvekkili Mahmut Muhtar Paşa'yı zor duruma düşürecek olan mektubun aslının ve müsveddesinin gösterilmesi lazım geldiğini; çünkü Seyri Sefain İdaresi eski Maliye Bakanının kefaletiyle verdiği parayı müvekkili Mahmut Muhtar Paşa'nın bu mektup ile ödeme yapmış olduğunu söylemektedir. Seyri Sefain İdaresi avukatı Hüsamettin Bey dava dosyasında bononun aslının bulunduğunu ve mektubun Fransızca yazılı olanında ilk başta İstanbul Asliye Üçüncü Hukuk Mahkemesine getirildiğini ve mahkeme zabıtnamesine işaret edildikten sonra alınıp götürüldüğünü ve aslının ibrazına lüzum olmadığını beyan eder²⁵¹.

1- Seyri Sefain İdaresi'nin İddianamesi

Seyri Sefain İdaresi'nin iddianamesi: “ *Seyri Sefain İdaresince 24 Şubat 1910 ve 25 Nisan 1911 tarihli iki kısım asli ve ilaveli mukavelenamelere uygun olarak İngiltere’de mevcut Times Iron Works fabrikalarına sipariş verilir. Sipariş olunan üç parça vapurun bedeli olarak inşaatına mahsuben ilk taksit olarak yirmi bin sterlin lirası mukavelenin ekli dokuzuncu maddesi ile belli olduğu üzere İdarece kabul edilecek bir banka kefaletnamesi alınmaksızın o vakit Bahriye Bakanı bulunan Mahmut Muhtar Paşa'nın hodbehot tanzim ve bir bono ile ödeme yaptığı. Ve müteakiben fabrikanın*

1- Hadisede bütün muameleler maliye üzerine cereyan ettiği ve davaya esas olan bono ve mektup da miladi takvimin olması hicri takvime hacet bırakmamıştır. 2- Davaya sebep olan haksız harcamanın 18/31 Mayıs 1327/1911 tarihli mektupla icra edildiği için bu tarihten müruru zamanın hesap edilmesi zaruridir. 3- 18 Mayıs 1327 tarihinden itibaren geçen müddet, İstanbul Üçüncü Hukuk Dairesine Seyri Sefain İdaresi tarafından ita olunan arzuhalin tarihi kaydı olan 3 Şubat 1925 tarihinde müruru zaman haddine vasil olmamış, fakat dava esnasında müruru zaman hâsıl olmuş ise de ikame edilen davanın zati maslahat itibarıyla salahiyet noktasından reddine dair mezkûr mahkemeden sadır olan hükmün tasdikini içine alan temyiz ilanı 19 Şubat 1928 tarihinde tebliğ ve ita olunan tashihi karar istidası da 4 Haziran 1928 tarihinde reddedilmiştir. 4- Ret kararının kesbi katiyet eylediği tarihte borçlar kanunu yürürlükte olmakla 137. maddesinin hükmünün hadisede tatbiki 864 numaralı kanunun 41. maddesinin son fıkrası iktizasındadır. Netice; usulü dairesinde dava ikame olmadığına ve müruru zaman bulunduğu dair itiraz kabul görmemiş olduğundan müruru zamanın reddine (Azadan Ali Himmet Beyefendinin muhalefetlerine karşı) ekseriyetle karar verildi.

²⁵¹ **TBMM Arşivi**, “Eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı”, Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1–11.H–5, DN. 8, s. 14–15

iflası neticesi zarar edilen meblağın faiz ve avukatlık ücreti, mahkeme masraflarının talebiyle...” diyerek başlar²⁵².

a) Hadisenin Hakiki Tarzı Cereyanı

İdareye göre; davalı Mahmut Muhtar Paşa mucibi hayret olacak bir yolsuzlukla ilgili takip eden hadiseye herhalde hayali bir durum vermek istiyor ve bu hayalinde bir devlet dairesinin dürüstlüğünden şüphe edecek tarzda ithamlarda bulunuyordur. Seyri Sefain İdaresi gün için İktisat Bakanlığına bağlıdır ve her şeyden evvel bir devlet dairesi gibi hakkı yerine getirmekle mükelleftir. İdareye göre hadise Mahmut Muhtar Paşa'nın hayal ettiği şekilde gerçekleşmemiştir. Muamele dürüst yolda yürütülmüş olsaydı ihtimal ki Mahmut Muhtar Paşa'nın anlattığı tarzda cereyan etmesi gerekirdi. Fakat maalesef muamele kendilerinin bildikleri ve söyledikleri şekilde icra edilmemesi davaya konu ve ona bağlı olarak bir millet müessesesinin yirmi bin İngiliz sterlinini zayi etmesi üzücü bir neticeye sebep olmuştur.

Seyri Sefain İdaresi Mahmut Muhtar Paşa'nın ödediği bonolardan, yazdığı mektuplardan gayri resmi bile haberdar değildir. Seyri Sefain İdaresi hiçbir zaman iddia etmemiştir ki, iflas edilen şirkete yapılan siparişe ait bir dosya yoktur. Esasen asıl mesele siparişin verilmesinde değil, o siparişin mukavele şartını temini nazarı dikkate almaksızın Mahmut Muhtar Paşa'nın kimseye sormadan ve idareye haber vermeksizin ödeme yapması ve netice olarak idareyi zarara sebebiyet vermesidir. Asıl bu noktadadır ki: İdarenin malumat ve haberini işaret eden ufak bir kayıt ve işarete bile rastlanamamıştır. İdarenin bu usulsüz muameleden haberi ancak kefilli bonoların hazinece ödeme ve hesaplardan sonra hâsıl olmuş. Dosyalarda bunun neticesi eksik bulunmuştur. Mahmut Muhtar Paşa'nın bono tanzim ve ödemesinde idarenin resmi malumatının mevcudiyetini delil için, idare namına İstanbul Üçüncü Hukuk Mahkemesi'ne takdim edilen tezkere suretinin Seyri Sefain damgalı kâğıda yazılmış bulunmasına istinat etmektedir. Mahkemeye takdim edilen Anadolu Demiryolu Şirketi'nden alınan mektubun bir suretinden başka bir şey değildir. Tabî ki Seyri Sefain

---

²⁵² Türkiye Seyri Sefain İdaresi'nin Divân-ı Aliye Sunduğu Layiha, Seyri Sefain Matbaası, İstanbul, 1929, s.2.

İdaresi'ne ait bir davayı takip ederken idare vekilleri o vesikayı, zaruretten idare damgalı kâğıtlara yazmışlardır. Suretin seneler sonra Seyri Sefain İdaresi damgalı bir kâğıtta bulunması, idarenin muameleye ait gelişmelerden haberdar olduğu anlamına gelmez. Zaten o zamanki memurların ve mesullerin ifadeleri idarenin konudan habersiz olduğunu ispat ve teyit etmektedir.

Özetle unutulmuş veya alınmamış bir kefaletname mevcuttur. Fakat bunu unutan veya almayan idarenin herhangi bir memuru değil, idare muamelesinin kanuni olmadığını söyleyen Mahmut Muhtar Paşa'dır²⁵³.

b) Zararın Hakiki Sebebi

Divân-ı Âli huzuruna gelen konu iki safhada ele alınır. Bunların birincisi; bütün milletin şahsı iktidarını kendisinde toplayan Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan tahkikattır. Bu tahkikatın hedefi mevzubahis olan meselenin kanuni bir sorunun mevcut olup olmadığını ve lazım ise Divân-ı Âli'nin teşkilini emir ve tayinden ibarettir.

İkinci safha ise; kanunun emri dairesinde teşkil olacak Divân-ı Âli'nin huzuruna çıkarılacak olan, sebepleri ve ipuçlarını bilen zata ceza veya kanunun takdir ettiğini vermektir.

Bu hususların belirtilmesi ve Mahmut Muhtar Paşa hakkındaki iddiaları Seyri Sefain İdaresi avukatı bir layihayla Divân-ı Ali'ye sunar. Bu layihayı üç başlık altında toplayabiliriz ki bunlardan biri de zararın hakiki sebebidir.

Zararın hakiki sebebi; Mahmut Muhtar Paşa'nın hodbehot bonoyu hazırlaması ve ödemeyi emrederken açıkça mukavelenin hilafına kefalet almamasından ibarettir.

Kefaletsiz ve mukavele hilafına Times Iron Works şirketine verilen bu para şirketin iflasına müteakip yapılan bütün takibata rağmen tahsil edilememiş ve geri alınamamıştır. Mahmut Muhtar Paşa'nın bugün iddia ettiği gibi mukavele akdinin Londra da tescil edilmemesi gibi bir noksanından değil, belki şirketin mevcutlarının borçlarını karşılamaması ve İngiliz kanunları mucibince gemi aksamının sipariş verenlere intikal etmemesinden meydana gelmiştir. Mahmut Muhtar Paşa'nın bu işi

---

²⁵³ Türkiye Seyri Sefain İdaresinin Divân-ı Aliye Sunduğu Layiha, Seyri Sefain matbaası, İstanbul, 1929, s.25.

takip için İngiltere'ye gönderdiği zatin takibat neticesi ve tahkikatı da bunu kanıtlamaktadır. Özellikle iflas eden şirketin yapmış olduğu inşaat kısmı öyle Mahmut Muhtar Paşa'nın tasavvur ettikleri gibi yirmi bin sterlini karşılayacak kadar ilerlemiş değildi. Bu aksamın daha sonra Reni Fomers Şirketince iki bin kusur liraya satın alınmış olması, iddianın ne kadar çürük olduğuna kifayet eder²⁵⁴.

c) Davada Müruru Zaman

Büyük Millet Meclisi “ *hadisede müruru zaman yoktur, iş, Divân-ı Âlice muhakeme edilecektir*” deyince, bu yargılama halini gerektirecek bir hüküm demektir. Şu halde bizde açıklamaya çalışacağız.

Şöyle ki; Mecellenin 1667. maddesi mucibince müruru zamanın başlaması için dava olunan şeyin başlama anının tespiti zaruridir. Seyri Sefain İdaresi der ki; Mahmut Muhtar Paşa haksız bir hareketi ile yirmi bin İngiliz liramızın batmasına sebep olmuştur. Kendisinden bu hakkımızı aramak salahiyetinin herhalde ne haksız fiilin gerçekleştiği bono imza tarihinden ne de hatta bu bonoya kefil olan hazinenin bu ödemeyi yapması anında başlamasına imkân yoktur. Çünkü her iki şıkta da davalı haksız bir fiil yapmakla beraber bu zalim fiilinden henüz bir zarar gerçekleşmemiş denebilir.

İstinat edilen dava kendisinin haksız fiili değil, haksız fiilin neden olduğu zarardır. Nitekim Mahmut Muhtar Paşa, Times Iron Works şirketi ile birlikte Fransız Sen Nazer şirketine de aynı zamanda kefaletsiz olarak o parayı verdimiş olduğu halde şirket, taahhüdünü yerine getirmiş, haksız fiilden bir zarar hâsıl olmamıştır.

Bu yüzden müruru zamanın nedeni bunlardan başka bir noktada aramak lazım gelir. Kanaatimizce bu zararın ortaya çıkması ve davanın tahakkuku anı, yahut Seyri Sefain İdaresinin bu parayı hazineye ödeme yaptığı ve binaenaleyh zarara uğradığı an veyahut Times Iron Works şirketinin iflası ile beraber yapılan takibatın sonucu zararın anlaşıldığı zaman olmak zaruriyetindedir.

---

²⁵⁴ Türkiye Seyri Sefain İdaresinin Divân-ı Aliye Sunduğu Layiha, Seyri Sefain matbaası, İstanbul, 1929, s.15.

Hazinece kefil olarak ödenen meblağın idareden tahsili yani maddeten idare veznesinden çıkıp zararın tahakkukuna 16 Ocak 1912 tarihinde başlanılmıştır. Bu tarihi nazarı dikkate alırsak bu 20 Sefer 1331 hicri takvimine tesadüf eder. Binaenaleyh mecelle kanunu mucibince on beş senelik müruru zaman sona erme sebebi dikkate alınmamak şartıyla 20 Sefer 1346 tarihinde tahakkuk eder.

İdarenin dava dilekçesi HT. 18 Recep 1343, miladi takvimde karşılık gelen 12 Şubat 1925 tarihinde Üçüncü Hukuk Mahkemesine takdim edilmiştir. Mahkemenin yetkisizlik kararı ise 6 Ekim 1926 tarihinde yani müruru zamanın tahakkukundan hemen hemen bir sene evvel ve borçlar kanununun geçerlilik tarihinden bir ay sonra açıklanmıştır.

Müruru zaman için Mahmut Muhtar Paşa'ya en müsait bir tarih olarak bononun imzası veya ödemenin icrası anlarını kabul etsek bile izahatımız ile anlaşılacağı üzere Mahmut Muhtar Paşa'nın tahayyülü veçhile hadisede müruru zaman yoktur. 18 Mayıs 1911 tarihli bononun imzası hicri takvime göre 28 Cemaziyelahir 1329 tarihine; 17 Eylül 1911 tarihinde hazine ödemesi hicri 7 Şevval 1329 tarihine tesadüf eder. Bono tarihine göre hicri takvim itibariyle on beş senelik müruru zaman 22 Aralık 1925'e, hicri 2 Cemaziyelahir 1344'e tesadüf etmektedir. Ödeme tarihine nazaran bu müruru zaman 20 Nisan 1342'ye, hicri takvime göre 7 Şevval 1344 tarihine tahakkuk eder.

Üçüncü Hukuk Mahkemesindeki davanın tarihi ise HT. 18 Recep 1343, MT. 12 Şubat 1925 tarihidir ki: müruru zamanın tahakkukundan bir sene evveldir²⁵⁵.

Davanın sonunda davalı Mahmut Muhtar Paşa'dan yirmi iki bin dört yüz on bir lira bir buçuk kuruştan iskonto edilen % 5 tenzilin altın olarak ve dava arzuhalinin kayıt tarihi olan 3 Şubat 1925 tarihinden itibaren yukarıda gösterilen hesaplar üzerinden toplam faizin ve avukatlık kanununun 10. maddesine göre ücreti bakanlık olarak takdir olunan bin yüz on iki liranın evrakı nakdiye olarak tahsiline ve resmi vesikalara müsteniden hazine tarafından ödenen şahitler ve vekillerin masrafları davalının

---

²⁵⁵ Seyri Sefain İdaresi'nin Son Layihası, 12 Eylül 1929, s.12.

ödemesine 3 Ekim 1929 tarihinde çoğunlukla hükmedilerek alelusul tarafların vekillerine bildirilir²⁵⁶.

2- Mahmut Muhtar Paşa'nın Müdafaası

Mahmut Muhtar Paşa tam on sekiz sene evvel cereyan etmiş ve tafsilat ve teferruatı hatırdan silinmiş olan bir mesele münasebetiyle Seyri Sefain İdaresi'nin müracaatına binaen İktisat Bakanlığı'nca vaki olan teşebbüs üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından araştırması için görevlendirilen Tahkikat Encümen'in hadiseyi Divân-ı Âliye sevkini bir mazbata ile Meclise sunduğunu haber alınca; Meclise sunulmak üzere bir layiha gönderir²⁵⁷. Layihanın başında Seyri Sefain İdaresi'nin elinde bulundurduğu evrak ve vesikaları ortaya çıkarmadığı için savunmasına kanuni vasıtalara istinat ettirmek zaruriyetinde bulunduğunu belirterek başlar. Mahmut Muhtar Paşa'nın savunmasını üç başlık altında toplayabiliriz.

a) Muamelenin Gelişimi

Paşa, ilk önce o zaman için Bahriye Bakanı'nın mevkiinin Seyri Sefain İdaresi üzerinde bir hakkı teftiş ve kontrolden ibaret olduğunu, Seyri Sefain İdaresi'nin hiçbir muamelesi Bahriye Bakanlığı'nın daire ve şubelerinden hiçbiri ile alakadar olmadığını belirtir.

Paşa devamla; bugün olduğu gibi o zaman da ayrı bir idare olduğunu ve her işin idare tarafından yapıldığını ekler. Bahriye Bakanı ancak bu idareye bazı direktif verir ve gelişmesi için çalışır. Bahriye Bakanı'nın doğrudan doğruya Seyri Sefain'e ait herhangi bir işe müdahale veya herhangi bir işi bizzat üstüne aldığı ve icra ettiğinin emsali yoktur. Nitekim vapur siparişi meselesi hiç de Bahriye Bakanı'nın doğrudan

---

²⁵⁶ **TBMM Arşivi**, “Eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı”, Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1-11.H-5, DN. 8, s. 31; **Cerideyi Adliye**, S. 87, s. 5217- 5220; **Ahenk**, 4 Ekim 1929; Necip Bilge, **Bakanların Görev ve Sorumlulukları**, Ankara, 1956, s.76; Kumaş, **a.g.e.**,s.89.

²⁵⁷ **TBMM Arşivi**, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Sunulan Layiha”, DN: 4, Burhanettin Matbaası, İstanbul, 1929, s. 2; Aynı müdafa Tahtikat Encümeni kararını verdikten sonra gelmiştir. Meclis, Paşa'nın Divân-ı Âli'ye gönderilmesi için yapılan görüşmeler sırasında, meclis başkanının teklifi üzerine Paşa'nın müdafaası mecliste okunur. **A.g.z.c.**, D.3, İc.2, C.4, İn.73, 30.5.1929, s.170-180.

doğruya müdahalesi olmadan, sipariş mukavele ve şartnamelerinin Bahriye Bakanı tarafından değil, bizzat Seyri Sefain Genel Müdürü tarafından akt ve imza edilmiş olmasıyla sabittir. Mukavelenamelere göre, ihale muamelesi ve aktın bütün icapları genel müdür tarafından imza edilmişken, Bahriye Bakanının doğrudan doğruya alakası yoktur.

Eylül 1910'da yürürlüğe giren 24 Mayıs 1910 tarihli Usulü Muhasebe Kanunu hükmüne göre, bakanlar kendi dairelerinde yalnız, amiri ita olup, dairelerindeki muameleden haberdar olması vazifesi icabıdır. Seyri Sefain İdaresi'ne gelince: burada Bahriye Bakanı amiri ita bile değildir. İdarenin masrafları Bahriye Bakanı'nın ödeme emriyle değil, doğrudan doğruya genel müdürce ifa edilir. Şu halde nasıl olurda, Bahriye Bakanı Seyri Sefain İdaresi'ne ait bir masrafı doğrudan doğruya ödemek mevkiinde bulunur²⁵⁸. Bu meselede ise ödeme emri, imza etmek keyfiyeti Bahriye Bakanı'na ait bir vazife değildir. Doğrudan doğruya Seyri Sefain Genel Müdürüne aittir. Paşanın Bahriye Bakanı sıfatıyla bonoya imza atması, gemi siparişiyle alakadar bir memur olması nedeniyle değil, kanun maddesi mucibince Maliye Bakanı ile birlikte hareket etmesi gerektiği içindir.

Paşa, bütün evrak ve vesikaların, Bahriye Hazine Evrakında değil de, Seyri Sefain İdaresinde bulunduğu ve Seyri Sefain İdaresi o zaman, şirketin iflası üzerine ihtimal ki, muamelelerin gelişiminde yapılan kusurdan mütevellit mesuliyeti Bahriye Bakanı'na yüklemek için dosyayı ortadan kaybettiklerini iddia etmektedir. *“Eğer Seyri Sefain İdaresi bu muamelenin bir kısmında kusur etmiş, vapur siparişi için yapılan mukaveleye rağmen kefaletname almamışsa bunda Bahriye Bakanının ne mesuliyeti olabilir. Seyri Sefain için bu kadar mühim bir muamelenin dosyası olmamak kabil midir? Şu halde bu dosya nerededir? Niçin çıkarılmıyor? Hâlbuki bu dosya ortaya çıktığı vakit hakikat bu merkezde olduğu derhal açığa çıkacaktır”* diyerek savunmasına devam etmiştir²⁵⁹.

---

²⁵⁸ TBMM'ne sunulan Layiha, s. 4

²⁵⁹ TBMM'ne sunulan Layiha, s. 5

b) Zararın Hakiki Sebebi

Seyri Sefain İdaresinin bir diğeri iddiası da bononun verildiğinden ve paranın ödendiğinden haberlerinin olmayıp, Maliye Bakanlığı'nın Anadolu Demiryolu Şirketi'ne idarenin ödeme yapmasını söylediği zaman haberdar olduklarıdır. Paşaya göre; bununla hakiki sebebi nasıl örtmeye çalıştıklarını ve farkında olmaksızın nasıl tezat ve çelişkiye düştüklerini göstermektedir. Çünkü Seyri Sefain İdaresi mahkemeye Paşa aleyhinde iki kıta belge ibraz etmiştir ki bunun birisi –güya- kayıp olan dosyadan her nasılsa kurtarılmış olan bono, diğeri de Anadolu Demiryolu Şirketi'ne yazılmış olan tezkere. 7 Haziran 1911 tarihli ve 81–780 numarasını ve “*Seyri Sefain İdaresi*” başlığını taşıyan bu tezkere Anadolu Demiryolu Müdüriyetine bononun gönderildiğini ve yüzde beş iskonto ile ve İngiliz lirası yüz on kuruş yedi para raic üzerinden bedelinin şirkete ödenmesi lüzumunu gösterir. Şu halde bono Seyri Sefain namına Paşa'nın imzası ile ve Seyri Sefainin gösterdiği lüzum üzerine Seyri Sefain İdaresi'nden çıkmış bir tezkere ile Anadolu Demiryolu Şirketi'ne gönderilmiştir. Demek ki bono gönderilirken Seyri Sefain İdaresinin haberi vardır. Bu takdirde nasıl olurda ne bononun gönderildiğinden ne de paranın ödendiğinden malumatları olmadıklarını iddia edebilirler²⁶⁰?

Paşa hatırında kaldığına göre, bu paranın zararına yegâne sebep olan iş de dahi yine Seyri Sefainin kusur ve hatası olduğunu iddia etmektedir. Mukavelenamenin ahkâmı mucibince, inşaata başlanır başlanmaz inşa edilen aksam Seyri Sefain İdaresinin mülkü kabul edilecektir. Bu mukavelenamenin bu hükmüne asla hanel gelmeksizin eklenen maddeler ile de avans için kefalet esası belirlenmişti. İnşaat şirketi ödeme tarihine kadar gemilerin önemli aksamlarını vücuda getirmiş ve Seyri Sefainin verdiği paradan çok daha fazla inşaat yapmış idiler. Seyri Sefain icap eden tedbirleri almakta kusur etmemiş olsa idi, verilen paranın geri istemeye imkânı mevcut ve gemiler tasfiye masasına girmez ve Seyri Sefain bu gemiler üzerinde hukuki mal sahibi olarak almayı hak etmiş olurdu. İdare bu vazifesinde kusur etmiş olmakla zarara uğramış ve şimdi bütün bu kusurların mesuliyetini işle doğrudan doğruya hiçte alakadar olmayan bir bakana yüklemeye kalkışmaktadır. Paşa bu durum için: “*Hukuka uygun ve adaletli bir*

---

²⁶⁰ TBMM'ne sunulan Layiha, s. 6

iş midir?” diye sormaktadır. Devamla: “Şunu da ilave edeyim ki, Temmuz başında devletçe görülen lüzum üzerine Reşadiye Dretnotu siparişi için memur olarak İngiltere’ye gönderilmiştim²⁶¹. Üyesi olduğum Hakkı Paşa Kabinesinin istifası üzerine dönebildim. Bu sipariş muamelelerinde olduğu gibi muamelelerin tamamında alakam ve karışmam söz konusu değildir²⁶²”.

c) Davada Müruru Zaman

Mahmut Muhtar Paşa savunmasını esas olarak müruru zaman üzerine kuruyordu. Savunmasının büyük bir kısmını bu konuya ayırmıştı. Paşanın savunmasının bir kısmını olduğu gibi aşağıya alacağız.

Seyri Sefain İdaresi mahkemeye verdiği ilk dava arzuhaline ekli layihada, Bahriye Bakanı’nın hak ve salahiyeti teftiş bakanlığa mahsus iken Mahmut Muhtar Paşa idarenin kanun icabınca *“muayyen istiklalini bilihlal, idareyi katiyen haberdar etmeksizin yirmi bin İngiliz lirası gibi önemli bir meblağı hodbehot ödemiştir.”* ifadesine nazaran Paşa, amiri ita bile değilken, fuzuli bir sıfat takınarak idarenin parası üzerine almış ve istediği yere sarf etmiş demektir. Şu halde durum bir sıfat ve salahiyete dayanak olmaksızın bir kısım malların harcanması üzerinde kalmaktadır. Bu da kanunen cezayı gerektiren bir fiildir. O zaman yürürlükte olan Usulü Muhasebe Kanununun 47. maddesi bu bölümde kesin bir netlik ihtiva etmektedir.

Bu maddeye göre:

“ Sıfatı resmiye ve salahiyet ve kanuni mezuniyeti olmayanlardan her kim, hodbehot tahsil veya idaresine kıyam eder ve yahut devlet hazinesi namına akçe alır ve ödeme yaparsa hukuku şahsiyenin istirdadına hanel gelmemek üzere salahiyet ve mezuniyet haricinde sıfatı resmiye takınanlar hakkında kanunu cezanın özel maddesinde muayyen cezalarla mücazat olunur.”

Bu maddenin istinat ettiği eski Ceza Kanununun 130. maddesi:

---

²⁶¹ BOA, FK. DH. KMS, DN.11, GN.11, T.1332 S 24; Paşa Osmanlı donanmasına sağladığı yararlılardan dolayı Donanma Madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

²⁶² TBMM’ne sunulan Layiha, s. 7.

“ Her kim devleti aliyyeden salahiyet ve mezuniyeti olmaksızın hodbehot bir memuriyeti mülkiye ve askeriye sıfatında görünür veyahut bu memuriyetlere ilgili kanunları icra eylerse üç aydan eksik olmamak üzere hapis cezasıyla mücazat olunur.”

Şu halde Paşa Seyri Sefain üzerinde:

A- Amiri ita sıfat ve salahiyetine haiz değilken,

B- Seyri Sefain’e ait hazine üzerinde görev edinerek ödeme yapma salahiyetine haiz değilken.

Bu iki salahiyet münhasıran muhasibi mesullerden başka herhangi bir makamı ve hatta amiri itaları bile mallar ve nakitler üzerinde tasarruftan men için mevzudur. Şimdi bu takdirde vaziyet şu şekli almaktadır:

A- Kanunen paşa bir sıfatı olmadığı halde amiri ita salahiyetini istimal etmiştir.

B- Alma ve ödeme salahiyeti münhasıran muhasibi mesullere ait iken Seyri Sefain İdaresi’ne ait paraları almıştır.

B- Aldığı bu paraları başka birine ödemiştir.

Gerçekten hodbehot bono vermek suretiyle bu ödeme, Seyri Sefainin borçlanmasını sağlayarak doğrudan doğruya aldığı parayı hodbehot ödemedi başka bir şey değildir. Binaenaleyh hem genel müdürün hem de muhasip mesulün sıfat ve salahiyetini kullanma, “*salahiyet ve mezuniyet haricinde sıfatı resmiye takınmaktan*” başka bir mana ifade edemez. Bu mana ise kanunun icap eden ceza addettiği bir fiil olmaktan katiyen kurtulamaz. O halde kanunen üç senelik müruru zamana tabi olan bir fiili aradan on sekiz sene geçtikten yani altı kat müruru zaman hâsıl olduktan sonra takibe salahiyet kalır mı? Ve fiil takip olunamayınca o fiilden meydana gelen hukuku şahsiye nasıl takip olunur²⁶³?

Diğer taraftan BMM Encümeninin görüşmelerini ihtiva eden zabıtnamelerde görülen temayül, bakanlık makamını bir muhasebeci mevkiine ikame edip yalnız kefalet alınmasında ihmal ve terahi neticesi olarak doğan bir zarardan dolayı bakanı mesul addetmektedir. Bu takdirde ihmal ve terahi dahi cezayı gerektirici açık bir fiildir. O zaman yürürlükte olan Ceza Kanununun 102. maddesinde:

---

²⁶³ TBMM’ne sunulan Layiha, s. 9.

“ Memurini devletten biri memuriyet vazifesini ifada sebebi makbul ihmal ve terahi eyler veya amirinin kanun hükmüne müsteniden ita eylediği emirleri keza bir kısım sebebi makbul olmaksızın icra eylemez ise memuriyetinin derecesine göre üç liradan yüz liraya kadar cezayı nakdi alınır ve işbu ihmal ve terahiden veya amirin kanuna müstenit olan emirlerini âdemi icradan devletçe bir mazarrat husule gelirse derecesine göre bir haftadan üç seneye kadar hapis cezasıyla beraber müebbeden veya muvakkaten rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezası da hüküm olunur” denilmiştir. Bu kanun maddesine rağmen bütün zarar paşadan tanzim edilmek istenmektedir²⁶⁴.

Mahmut Muhtar Paşa'nın Avukatı Necati Bey Divân-ı Âliye sunduğu bir yazıyla müruru zaman meselesi hakkında biraz daha izahat vermiştir. Yazıyı olduğu gibi aşağıya alıyoruz.

1- Eski Kanunu Esasi de “ Her şahıs ait olduğu mahkemede muhakeme olunur” ve “ mahkemelerin vazife ve salahiyeti kanunu mahsus ile muayyendir” denilmiştir.

2- Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda dahi her şahsın ait olduğu mahkemeden başka mahkemede yargılanamayacağı ve yine mahkemelerin vazife ve salahiyetinin kanunu mahsusla belirli bulunduğu gösterilmiştir.

3- Teşkilî Mahakim Kanunu'nda, mahkemeler türlerine ayrılmış; biri diğerinin hududuna tecavüz edemez.

4- Mecellede dahi “Kaza zaman ve mekân ve bazı hususların istisnasıyla bağlanmıştır” denilmiştir. Bir hâkimin hududu kazasından istisna edilen şeylerden hâkimlik sıfatı yoktur. Hâkimlik sıfatı olmayan bir mahalle müracaat ise hâkime müracaat demek değildir.

5- Nihayet borçlar kanununun 137. maddesinde “ Dava veya defî davayı elinde bulunduran hâkimin salahiyeti yoksa veya şikle ait bir noksan veya vaktinden evvel ikame edilmiş olması sebebiyle ret olunmuş olup ta arada müruru zaman müddeti son bulmuş ise alacaklı hakkını talep etmek için altmış günlük munzam bir müddetten istifade eder” denilmiştir.

---

²⁶⁴ TBMM'ne sunulan Layiha, s. 10.

Durumumuzu en geniş şekilde doğrulayan bu 137. maddeye göre yalnız vazifeli olmayan mahkemeye değil hatta görevli mahkemeye müracaat bile müruru zamanı sonlandıramayacaktır²⁶⁵.

Davanın sonunda davalı Mahmut Muhtar Paşa'dan yirmi iki bin dört yüz on bir lira bir buçuk kuruştan iskonto edilen % 5 tenzilin altın olarak ve dava arzuhalinin kayıt tarihi olan 3 Şubat 1925 tarihinden itibaren yukarıda gösterilen hesaplar üzerinden toplam faizin ve avukatlık kanununun 10. maddesine göre ücreti bakanlık olarak takdir olunan bin yüz on iki liranın evrakı nakdiye olarak tahsiline ve resmi vesikalara müsteniden hazine tarafından ödenen şahitler ve vekillerin masrafları davalının ödemesine 3 Ekim 1929 tarihinde çoğunlukla hükmedilerek alelusul tarafların vekillerine bildirilir²⁶⁶.

---

²⁶⁵ TBMM arşivi, Mahmut Muhtar Paşa Davası, DN. 4.

²⁶⁶ **TBMM Arşivi**, "Eski Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı", Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1-11.H-5, DN. 8, s. 31; **Cerideyi Adliye**, S. 87, s. 5217- 5220; **Ahenk**, 4 Ekim 1929; Necip Bilge, **Bakanların Görev ve Sorumlulukları**, Ankara, 1956, s.76; Kumaş, **a.g.e.**,s.89.

SONUÇ

Osmanlı Devleti bütün kurumlarıyla bir çöküş halindedir. Bu çöküş ve çürümüşlük, devletin sonu olur. Osmanlının küllerinden bir ankakuşu gibi Türkiye cumhuriyeti doğar. Bu yeni ve genç devlet yapılan hataları bir daha tekrarlamak istememektedir. Fakat insanın olduğu yerde hatanın, yanlışın, hile ve düzenbazlığın olmaması söz konusu değildir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında basına yansıyan ilk yolsuzluk meclis veznelerinde yapılan olmuştur. Onu barut fabrikasında yapılan yolsuzluk takip etmiştir. Fakat bir bakanın Yüce Divana gönderilmesine neden olan “Havuz-Yavuz Davası” ülke gündemini bir anda sarmıştır. Olay Yavuz zırhlımızın I. Dünya savaşında aldığı yaraların tamiri sırasında yaşanan yolsuzluktur. Bu durum Bahriye Bakanı İhsan Eryavuz’un tutuklanmasına neden olmuştur. Bu dava ülke gündemini günlerce meşgul ettikten sonra dava daha neticelenmeden ikinci bir bakan Ali Cenani Bey Yüce Divana gönderilir. Bu dava ilki kadar ilgi görmese de insanlar ekmekleriyle ilgili olan bu olaya kayıtsız kalmamışlardır.

Ali Cenani Bey bir tüccar olup, Antep milletvekili olarak Meclisi Mebusanın aktif üyelerindedir. Dört dönem mecliste görev almıştır. Meclisi Mebusanın İngilizler tarafından basılıp kapatılmasından bir süre sonra da tutuklanarak Malta Adasına sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden döndükten sonra TBMM’nde Antep milletvekili olarak görev alır ve Fethi Bey kabinesinde Ticaret Bakanı olur.

1925 yılında dünyada mahsulün o sene için diğer senelere göre daha az olması, buğday ve un stoklarının hızla tükenmesi ekmek fiyatlarının hızla yükselmesine neden olmuştur. Hükümet bu sorunu çözmek için girişimlerde bulunur. Bunun için mecliste üç yol üzerinde görüşmeler yoğunlaşır. İlki ihracatı men etmektir. Fakat doğu illeri yolların olmayışı nedeniyle batıya gönderemedikleri malları İran, Irak ve Suriye’ye satmaktadır. Bunun engellenmesi ise doğudaki insanları daha zor durumda bırakacaktır. İkinci yol gümrük vergisinin kaldırılmasıdır. Bu da gümrük gelirlerini azalttığı gibi üreticinin yurtdışından gelen mallarla baş edememesine neden olacaktır. Üçüncü ve kabul edilen yol ise buğday stokudur.

Meclis stok konusuyla alakalı çalışmalar yapar ve stok için hükümete 500.000 lira verilmesine karar verir. Ticaret Bakanlığı bu para ile buğday stok edecek ve bu sayede buğday borsasına müdahale ederek fiyatların yükselmesini engelleyecektir. Hükümetin düşüncesi bu parayı bir tüccar gibi kullanarak devamlı elde stok bulundurmaktır. Fakat hükümet Fransa'dan aldıkları bu fikri eksik almıştır. Fransız hükümeti % 20 kadar zarar düşünmüştür. Hükümetin aklına hiç zarar edileceği gelmemiştir. Aslında bakanı Yüce Divana götüren süreçte bu zarar pekte etkili olmamıştır. Mahkemeyi asıl etkileyen stok parası ile alınan fabrika hisseleri ve bakanın yakınlarına dağıttığı krediler olmuştur. Meclis araştırma komisyonunun raporu üzerine meclis, bakan Ali Cenani Beyi Yüce Divana gönderir. Mahkeme bakan beyin rüşvet almadığına karar verse de hatalı hareket ettiği için zararı ödemeye mahkum etmiştir.

Meclisi meşgul eden bir diğer konu ise Osmanlı devrinden kalma bir davadır. Zamanın Bahriye Bakanı Mahmut Muhtar Paşa denetiminde bulunan Seyri Sefain İdaresi için altı adet pervaneli vapur sipariş etmişti. Paşa bakanlığı döneminde Osmanlı donanması için önemli çalışmalarda bulunmuştu. Bu siparişe de önem vermiş ve ihaleleri kendi odasında yaptırmıştır. İhale sonunda en düşük fiyatı Sen Nazer firması vermesine rağmen; bakan bey kendi inisiyatifini kullanarak üç geminin siparişini Sen Nazer'e diğer üç geminin siparişini de Times Iron Works şirketine vermiştir. Yapılan sözleşmede şirketin kefalet vermesi gerekmektedir. Fakat kefalet alınmadan ödemeler yapılmıştır. Sen Nazer gemileri zamanında teslim ederken, Times Iron Works isimli şirket batmıştır. İlk taksit olarak verilen 20.000 altında bu şirketle birlikte batmıştır. Bakan bey ikinci bakanlığı zamanında da işi takip etmiş. Buna rağmen kefaletname alınmadığı için hiçbir şey yapılamamıştır.

Seyri Sefain İdaresi Osmanlı zamanında hakkını aramaya çalışmış. Konuyu Meclisi Mebusan'a taşıdığı gibi mahkemeye de başvurmuştur. Fakat başarılı olamamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde dava bir daha gündeme gelir ve meclisteki görüşmelerin ardından; Mahmut Muhtar Paşa kefalet almadan parayı verdiği için zarardan sorumlu kabul edilir. Yüce Divanda yapılan görüşmeler sonucunda zararın paşadan tanzimine karar verir.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

AİİTEA: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Arşivi

II. Resmi Yayınlar

Resmi Gazete, 23 Şubat 1925, S. 1126

Resmi Gazete, 2 Haziran 1929, S. 1205

TBMM Kanunlar Mecmuası,

D.III, İc. IV, C.V, 22 Ocak 1925

D.III, İc. I, C.VI, 1928

Ali Cenani Bey Davası Tahkikat Encümeni Raporu, TBMM Arşivi, 1928

Mahmut Muhtar Paşa Davası Muhtelit Encümen Raporu, TBMM Arşivi, 1929

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, TBMM Arşivi, No: 101 – 200, Belge No: 88

Bahriye Eski Bakanı Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi, Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1–11.H–5, DN.8

Ticaret Eski Bakanı Ali Cenani Bey Hakkında Divân-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi, Divân-ı Ali Katalogu, Eski Devre 1–11.H–5 DN. 8

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi,

D.I, C.II, İc.IV, İn.23, 28 Ocak 1327

D.I, C.II, İn.65, 12 Mart 1327

D.II, İn.39, 7 Temmuz 1330

TBMM Zabıt Ceridesi,

D. II, C. VII, İc. IV, 5 Mart 1924

D.II, C.XXV, İc.III, İn. 101, 22 Ekim 1924

D.II, C.XI-XII, İc.IV, İn.38, 21 Ocak 1925

D.III, C.II, İc.I, İn. 36, 26 Ocak 1928

D.III, C.III, İc. I, İm. 5, 10 Mart 1928
D.III, C.III, İc. I, İm. 61, 14 Nisan 1928
D.III, C.III, İc. I, İm.65, 24 Nisan 1928
D.III, C.VIII, İc. II, İm. 35, 16 Şubat 1929
D.III, C.XII, İc. II, İm. 73, 30 Mayıs 1929

III. Süreli Yayınlar

a. Gazeteler

Ahenk
Akşam
Cumhuriyet
Hâkimiyeti Milliye
Hürriyet
Köylü
Milliyet
Mülhakat
Vakit
Vatan

b. Dergiler

Ayın Tarihi
Ceride-i Adliye
Tarih ve Toplum
Toplumsal Tarih
Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Mecmuası
İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası
Akbaba

IV. İnceleme Yapıtları ve Anılar

Ali, Kılıç, “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor”, **Milliyet**, 27 Ocak 1952.
Arsel, İlhan, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, 1962.
Bilge, Necip, **Bakanların Görev ve Sorumlulukları**, Ankara, 1956.
Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923**, III, Ankara, 1995.

- Çolak, Ali, **Yüce Divana Sevk Edilen ve Gensoru ile Düşürülen Bakanlar**, Ankara, 1992.
- Ezherli, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920)**, Ankara, 1992.
- Gençosman, Kemal Zeki, **Yakın Tarihimize Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, İstanbul, 1976.
- Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, 2000.
- Gören Prof. Dr. Zafer, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir, 1999.
- İnönü, İsmet, **İsmet İnönü'nün Meclisteki Konuşmaları 1920–1973, I**, Ankara, 1992.
- İslam, Nadir Latif, **Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı**, Ankara, 1966.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, 1984.
- Kandemir, Feridun, **İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar**, İstanbul, 1964.
- Kili, Suna, A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, Ankara, t.y.
- Kinross, Lord, **Atatürk Bir Milletın Uyanışı, I**, 1966.
- Kozanoğlu, Zeynep, **Vatan, Hürriyet ve Ekmek**,
- Kumaş, Rahmi, **İktidardan Yüce Divana**, İstanbul, 1980.
- Kutay, Cemal, **Siyasi Mahkûmlar Adası Malta**, İstanbul, 1963.
- Kutay, Cemal, **Cumhuriyet Devrinde Suiistimaller Divân-ı Aliler**, İstanbul, 1956.
- Kutay, Cemal, **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XX**, İstanbul, 1962.
- Onar, Dr. Erdal, **Meclis Araştırması**, Ankara, 1977.
- Özalp, Kazım Teoman, **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, 1992.
- Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem (1927–1931), III**, Ankara, 1995.
- Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem (1927–1931), I**, Ankara, 1995.
- Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1927–1931), III**, Ankara, 1995.
- Öztuna, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar, II**, Ankara, 1991.
- Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, Ankara, 1973.
- Sancar, Necdet, **İsmet İnönü İle Hesaplaşma**, Ankara, 1973.
- Seyri Sefain İdaresi, **Seyri Sefain İdaresinin Son Layihası**, İstanbul, 1929.
- Seyri Sefain İdaresi, **Türkiye Seyri Sefain İdaresinin Meclise Sunduğu Layihası**, İstanbul, 1929.

Şimşir, Bilal, **Malta Sürgünleri**, t.y.

Tülen, Hikmet, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Konya, 1999.

Yazıcı, Reşat, **Büyük Skandallar Konusunda Meclisin Reyi= Ret**, 1992. Yıldırım, Vehbi, **Basında Havuz-Yavuz Davası**, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

V. Makaleler

“Kızının Kalemikle Mahmut Muhtar Paşa'nın Yaşamı 1866–1935”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, S. 52, (Ocak 1986).

Altun, Mehmet, “Cumhuriyet'in İlk Yolsuzluk Davası Havuz-Yavuz Olayı”, **Toplumsal Tarih**, S.110 (İstanbul 2003).

Başgil, Ali Fuat, “Yüce Divanda Vazife Meselesine Dair Hukuki Bir Mütalaa”, **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, 1948.

Berkman, Doç. Dr. A. Ümit, “Azgelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet”, **Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü**, Ankara, 1988.

Dönmezer, Sulhi, “Yüce Divanda İrtibat Dolayısıyla Davaların Birleştirilmesi”, İstanbul, 1949.

Serçe, Dr. Erkan, “İzmir'de İktidar Mücadelesi”, **Toplumsal Tarih**, S. 77, 2000.

Bardakçı, Murat, “Öteki Dünya”, **Hürriyet**, 27 Aralık 1998.

Mahmut, Necip, “Divan-ı Âli'nin Kararı”, **Milliyet**, 18 Mayıs 1928.

Refik, Halit, “Hatalı Bir Görüş”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mayıs 1928.

Sadık, Necmettin, “Yeni Tahkikat”, **Akşam**, 12 Mart 1928).

